

Dunyo
adabiyoti
kutubxonasi

821.112
18-26

Стефан Цвейг

НОМАЪЛУМ АЁЛ МАҚТУБИ

ҚЎРҚУВ ЖАЗОДАН ЁМОН. ЖАЗО
КАТТАМИ, КИЧИКМИ ЧЕКСИЗ КУТИШ
ДАҲШАТИДАН ЯХШИРОҚ.

Стефан Цвейг

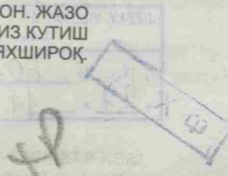

НОМАЪЛУМ АЁЛ МАКТУБЦ

ҚЎРҚУВ ЖАЗОДАН ЁМОН. ЖАЗО
КАТТАМИ, КИЧИКМИ ЧЕКСИЗ КУТИШ
ДАҲШАТИДАН ЯХШИРОҚ.

ЯНГИ АСР АВЛОДИ
ТОШКЕНТ
2018

УЎК: 821.112.2-3(436)

КБК: 84(4Авс)

Ц – 26

Цвейг, Стефан

Номаълум аёл мактуби: новеллалар ва афсоналар. Стефан Цвейг / Таржимонлар: Шариф Толибов, Маҳкам Маҳмудов, Ўткир Ҳошимов. – Тошкент: Янги аср авлоди, 2018. – 272 б.

ISBN 978-9943-27-707-6

Улуғ австрия ёзувчиси Стефан Цвейгнинг асарлари аёл қалбининг нозик кечинмаларини ҳаққоний ва бор мураккаблигича тасвирлаб бериши билан ажралиб туради. Бу хусусият, айниқса, унинг «Мураббия», «Номаълум аёл мактуби», «Бир аёл ҳаётдан йигирма тўрт соат» каби новеллаларида яққол кўринади.

Эътиборингизга ҳавола этилаётган китобга ҳам биз адибнинг энг сара асарларини жамладик. Ишончимиз комил, бу асарларни ўқиганингизда қалбингизда авваллари ҳеч қачон туймаган ноаниқ бир туйғу гавдаланади. Бу туйғу одамлар оломони ичида аслида сизнинг ким эканлигингиз, мақомингиз қандай – шу каби саволларга воқеалар силсиласи, қаҳрамонлар ички олами билан танишиш асносида ечим топасиз.

УЎК: 821.112.2-3(436)

КБК: 84(4Авс)

Таржимонлар:

Шариф ТОЛИБОВ,
Маҳкам МАҲМУДОВ,
Ўткир ҲОШИМОВ

JIZZAX VILOYAT AY... OT-KUTUBXONA
MAK... ..
№ 60781
«29» 11 2020 y

ISBN 978-9943-27-707-6

© Стефан Цвейг, «Номаълум аёл мактуби». «Янги аср авлоди», 2018 йил.

Шариф Толибев
таржимаси

МУРАББИЯ

Чироқ ўчган. Хонада опа-сингил ёлғиз. Орага чўккан қоронғиликдан фақат ўринлари хиёл оқариб кўринади. Енгил нафас олишларидан ухлаб қолишганга ўхшарди.

– Ҳей, – деган ўн икки яшар қизнинг овози эшитилди; қиз даъват сасини зим-зиё тун қўйнига ҳадиксираб оҳиста ирғитгандай.

– Ҳа, нима дейсан? – опаси ётган жойида жавоб берди, бу қиз сингисидан бир ёш катта, холос.

– Ҳали ухлаганинг йўқми? Хайрият. Мен... сенга бир нима айтмоқчийдим.

Жимликни шитирлаган овоз бузди. Кичкинаси кўзғалиб, бир нимани кутгандай қараб турди: кўзлари ялтиради.

– Биласанми... сенга айтмоқчийдим... Олдин ўзинг айт-чи, фройлейндаги ўзгаришни сездингми?

Опаси жавоб беришдан олдин ўйланиб олгач:

– Ҳа, – деди, – лекин сабабига ақлим етмаяпти. Илгаригидай қаттиққўл эмас. Яқинда икки кун қаторасига дарсимни тайёрламовдим ҳам, ҳеч нима демади. Иннайкин, ўзиям алланечук... нима дейишимни ҳам билмайман. Хуллас, биз билан ҳам иши бўлмай қолди: қачон қарасанг, кўздан панада, ўйин-кулгиларни ҳам йиғиштириб қўйди.

Назаримда, бошига бирон мушкул иш тушгану айтгиси келмаяпти. Рояль чалишни ҳам машқ қилмаяпти.

Яна жимлик.

Опаси сингисининг эсига солиб:

– Бир нима демоқчи эдинг-ку, – деди.

– Ҳа, лекин ҳеч кимга айтмайсан, ойимга ҳам, дугоналарингга ҳам, хўпми?

– Хўп, айтмайман, – жаҳл аралаш жавоб берди опаси. – Қани, айт!

– Айтсам... Ҳозир, ётиш олдидан ўйлаб қарасам, фройлейнга «тунингиз хайрли бўлсин», дейиш эсимдан чиққан экан. Бошмоқларимни ечиб қўювдим, шундай бўлса ҳам хонасига аста-секин югуриб бордим, – тўсатдан чўчитмоқчи бўлувдим-да, – оҳиста эшикни очдим. Аввалига назаримда хонасида йўқдай кўринди, чироқ ёниб турибди-ю, ўзи кўринмайди. Бир вақт десанг, қўрқиб кетдим, йиғи товуши эшитилди. Қарасам, кийими билан каравотда ётибди, бошини ёстиққа буркаб олган. Пиқирлаб йиғлаяпти! Аъзойи баданимда қалтироқ турди. У мени пайқамади. Яна секин эшикни ёпиб қўйдим. Қалтироқнинг зўридан жойимдан қимирлолмай қолибман. Кейин яна эшик тирқишидан йиғи овозини эшитдим, йиғлашини айтсанг, шошилганимча югургилаб пастга тушиб кетдим.

Икковлари жим қолишди.

– Бечора фройлейн, – деди бири. Титроқ овози қоронғида тиниб қолди.

– Нега йиғладийкин-а? – кичик қиз гап бошлади. – Бирон киши билан жанжаллашгани йўқ, ойим ҳам ҳадеб жонига тегаверишини бас қилган, биз ҳам унга ҳеч нима қилганимиз йўқ-ку, а? Нега йиғларкин?

– Менимча, у... – деди опаси секингина.

– Аниқроқ қилиб айтсанг-чи!

Опаси ҳадеганда айтавермади. Ниҳоят:

– Севиб қолганга ўхшайди, – деди.

– Севиб қолган? – сингиси ўрнидан сакраб туриб кетишига сал қолди. – Яхши кўриб қолган? Кимни?

– Ҳеч нимани пайқамадингми?

– Наҳотки Оттони?

– Бўлмаса-чи. У ҳам яхши кўради. Уч йилдан буён бизникида туриб, биз билан ҳеч сайр қилмасди, кейинги вақтларда ҳар куни бирга бўлиб қолди. Фрой-

лейн келмасидан бурун унинг бирон марта сен ёки менга ширин гап айтгани эсингдами? Энди-чи, кун бўйи атрофимизда гирдикапалак. Фройлейн билан қаёққа борсак – Халқ боғигами, Шаҳар боғигами, Протергами, ҳамма жойда тўсатдан пайдо бўлиб қолади. Сезмаганмидинг?

Укаси ўтакаси ёрилгандай шивирлаб:

– Ҳа-я... ҳа, ўзим ҳам айтувдим-а. Лекин мен...

У овоздан қолди ва бошқа ҳеч нима демади.

– Илгари мен ҳам шундай ўйловдим. Эсимиз паст экан-да. Ўйлаб қарасам, биз унга шунчаки баҳона бўлиб юрган эканмиз.

Гаплари тамом бўлгандай жим қолишди.

Иккови ҳам ўз фикр-ўйлари билан банд ё уйқулари келиб қолдими.

Лекин тун қоронғисидан яна сингисининг саросима овози эшитилди:

– Йўқса, намунча йиғлайди? Ахир Отто уни яхши кўради-ку. Мен шу вақтгача, сени бирон севса қандай яхши, деб юрардим.

– Билмадим, – деди опаси эснаб, – мен ҳам шу фикрда эдим.

Уйқу элтаётган қизнинг лабидан яна:

– Бечора фройлейн! – деган сас эшитилди.

Хонага жимлик чўқди.

Эрталаб бу ҳақда оғиз очмадилару, лекин фикр-ёдлари шу гапга боғланиб қолганлигини икковлари ҳам ҳис этди. Опа-сингил бир-бирларини четлаб ўтишар, тик қарашга ботинолмас, лекин мураббияга кўз қирларини ташлаганда нигоҳлари тўқнашиб қоларди. Овқат вақтида улар холаваччаларига разм ташлаб ўтирдилар. Отто эса аллақачонлардан буён буларникида турса ҳам ҳануз ётсирарди. Қизлар фройлейнга бирон ишора қилмасмикин, деб Оттога ер остидан кўз қирини ташлар, ҳаяжонли сир ҳар икковини ҳам ташвишга солиб кўйганди. Тушки овқатдан сўнг одат-

даги ўйин-кулгилар ҳам қс юшмади, ўзларини овутиш ниятида у-бу юмуш қилмоқчи ҳам бўдилару, лекин бари бир дарров ҳафсалалари пир бўла бошлади. Кечга яқин бири иккинчисидан шунчаки:

– Яна бирон марса фаҳламадингми? – деб со-вуққина сўраб қўйди.

– Йўқ, – деб жавоб берди сингиси ундан юзини ўгириб. Икковлари гўё бир-бирлари билан гаплашиш-дан қўрқадигандай.

Шу тахлитда бир неча кун ўтди, қизлар жим, но-маълум дилғашлик азобида қолишган, улар ҳаяжонли бу сирнинг тагига етиш пайида. Ниҳоят, қизлардан кичиги тушлик вақтида мураббиянинг Оттога кўз ишорасини кўриб қолди. Отто бош ирғаб қўйди. Қиз ҳаяжондан титраб кетди. Стол остидан аста киши билмас опасининг қўлига қўл теккизди, опаси қай-рилиб қараганда, кўзини ялтилатиб қараб қўйди. Опаси дарҳол нима гаплигини фаҳмади, сингиси-нинг ҳаяжони унга ҳам ўтди.

Қизлар дастурхон ёнидан турмасларидан мураббия уларга мурожаат қилиб:

– Хонангизга кириб бирон иш билан машғул бў-линглар, бошим оғриб турибди, ярим соатча дам олмоқчиман, – деди.

Бошларини қуйи солган қизлар бир-бирини секин туртиб қўйди. Мураббия чиқиб кетиши билан кичиги опасига деди:

– Мана кўрасан, ҳозир Отто унинг хонасига киради.

– Бўлмаса-чи, шунинг учун бизни хонангизга бо-ринг, деб жўнатди-да.

– Юр, бориб эшикдан қулоқ соламиз.

– Бирон киши келиб қолса-чи?

– Ким келарди?

– Ойим.

Сингиси кўрқиб кетди.

– Ҳа, тўғри...

– Биласанми нима? Мен бориб қулоқ соламан, сен йўлакда турасан, бирон киши келиб қолса, ишора қиласан. Шунда қўлга тушмаймиз.

Синглиси қовоғини солди:

– Ўзинг эшитволиб, менга айтмайсан-да!

– Айтаман!

– Ҳаммасини айтасанми? Ҳамма-ҳаммасини?

– Ҳаммасини айтаман, чин сўзим. Бировнинг шарпасини эшитсанг, йўталиб қўй.

Юраклари дукиллар, нима бўларкин, деган ўйдан титроқ босиб бир-бирининг пинжига кирди.

Оёқ товуши эшитилди. Қизлар югуриб бориб, қоронғи бурчакка яширинишди. Худди айтганларидай, Отто эшик дастасини ушлади, хонага киргач, орқасидан эшик ёпилди. Катта қиз югуриб эшик тагига борди, қулоғини эшикка тираб, нафасини ютиб қулоқ солди. Синглисининг ҳаваси келиб опасига қараб турарди. Нима гап бўлдийкин, деб юраги орзиқарди, посбонлигини ташлаб, бидирмай аста опасининг ёнига борди. Опаси жаҳл билан уни итариб ташлади. Синглиси яна жойига қайтди. Икки-уч дақиқа вақт ўтди, бу унинг кўзига бутун бир умрдай кўринди. Сабри тугаб, ичини ит таталагандай, оёғи куйган товукдай турган жойида ер депсинди. Опам ҳамма гапни эшитиб олди, мен қуруқ қолдим, деб ҳаяжон ва аччиғидан йиғламоқдан бери бўлди. Шу онда йўлакнинг охирида тап этиб эшик ёпилди. Синглиси қаттиқ йўтади. Икковлари ўз хоналарига югуриб кетдилар. У ерда бир дақиқача ҳаллослаб, юраклари дукиллаб жим туришди.

Кейин синглиси:

– Қани, бўл тезроқ... гапир! – деб опасини қистади.

Опаси ўйланиб қолди. Ниҳоят, синглисига эмас, ўзига-ўзи ҳайрон бўлиб гапиргандай:

– Ҳеч нарсага ақлим етмай қолди, – деди.

– Нима?

– Жуда қизиқ гап.

– Нима?.. Нима?.. – нафаси бўғзига тиқилиб сўради синглиси. Опаси тушунтиришга уриниб кўрди. Синглиси, тагин бирон гапни эшитмай қолмай, дегандай опасига маҳкам ёпишиб олди.

– Қизиқ гап... ўйлаганимдан бутунлай бошқача. Отто уйга кириб, уни қучоқламоқчи ёки ўпмоқчи бўлди шекилли, мураббия: «Кўй, сенга жиддий гапим бор», деди. Ҳеч нимани кўролмадим, калит ичкаридан осифлиқ турарди, лекин ҳамма гапни эшитдим. «Нима гап?» – деб сўради Отто, ҳар галдагидан бошқачароқ, бир хил бўлиб сўради. У ҳамиша қаттиқ, дағал гапирувчи эди, бу гал ҳайиқиб савол берди. Бир нимадан кўрқиб турганини дарров тушундим. Мураббиямиз ҳам унинг муғамбирлигини пайқади шекилли, овозини пастлатиб: «Ўзинг биласан-ку», деди. У бўлса: «Йўқ, ҳеч нимани билмайман», – деди. «Ҳали шундай дегин? – мураббиямиз шундай деди-ю, йиғлашига сал қолди. – Нима бўлди, бирданига ўзгариб қолдинг? Бир ҳафтадан буён менга бир оғиз ҳам гапирмадинг, мендан қочадиган бўлиб қолдинг, болалар билан сайрга чиқмайсан, паркка ҳам бормайсан. Наҳотки, бирданига сенга бегона бўлиб қолган бўлсам? Нега бундай совиб қолганингни ўзинг жуда яхши биласан?» У жим турди-да, кейин: «Яқинда имтиҳонларим бошланади, кўп дарс тайёрлашим керак, бошқа ҳеч қандай ишга вақтим йўқ. Бошқача иложим йўқ», – деди. Мураббиямиз йиғлаб юборди, йиғи аралаш эркаланиб, меҳрибонлик билан унга: «Отто, нега ёлғон гапирасан? Ростини айт, наҳотки мен арзигулик бўлмасам? Ахир, сендан ҳеч нима талаб қилаётганим йўқ-ку, нима бўлганда ҳам ҳар ҳолда, бу ҳақда гаплашиб олишимиз лозим-ку. Сенга нима демоқчилигимни биласан, кўзинг айтиб турибди-ку», – деди. «Нима демоқчисан?» – Отто овозини жуда паст қилиб сўровди, мураббиямиз...

Қизнинг ҳаяжони зўр келиб бирдан титраб кетди, тили калимага келмай қолди. Синглиси унга яна ҳам қаттиқроқ ёпишди.

– Нима деди... Нима?

– Мураббиямиз унга: «Сендан болам бор», деди.

Синглиси бутун вужуди билан ўдағайлагандай:

– Бола? Бола? Бу қандай гап? – деди.

– Мураббиямиз шундай деди.

– Қулоғингга шундай эшитилгандир.

– Йўқ, йўқ! У ҳам худди сендек: «Бола», деб бақририб юборди. Мураббиямиз жим турди-да, сўнгра: «Вой шўрим, энди нима қиламан?» – деган эди, шу онда...

– Нима?

– Сен йўталдинг, мен қочдим.

Синглиси ҳанг-манг бўлиб, бир нуқтага тикилиб қолди.

– Бола! Бўлиши мумкин эмас. Қаерда экан боласи?

– Билмадим. Бунисига ўзимнинг ҳам ақлим етмай турибди.

– Балки бирон уйда... бизга мураббияликка кирмасдан аввал... ойим, албатта, бизларни деб боласини олиб келишига рухсат бермаган. Маъюс юришлари шундан экан-да.

– Бўлмаган гап! Ахир у вақтда Оттони қаёқдан танирди.

Улар узоқ ўйга толди, лекин жумбоқни ечолмади, қийналишди. Синглиси гап бошлади:

– Бола нимаси, бўлмаган гап! Бола қаёқдан кела қолибди? Эрга теккан эмас-ку, эри борларнинг боласи бўлади, буни яхши биламан.

– Балки эри бўлгандир.

– Бўлмаган гапни гапирмасанг-чи, нима, Оттога эрга тегибдими?

– Унда, қаёқдан...

Қизлар саросимада бир-бирига қаради.

– Бечора фройлейн, – маъюс гап қотди бири. Чуқур қайғу-алам билан энтикиб, икковининг оғзидан дам-бадам шу гап чиқиб турди. Яна дарров синчковликлари тутди.

– Сенингча, ўфилми, қизми?

– Қаёқдан билай?
 – Агар борди-ю, ўзидан сўрасак-чи... эҳтиёт бўлиб...
 – Жинни бўлганмисан?
 – Нима қилибди?
 – Сўраб бўларканми? Бизга бунақа гапларни гапиришармиди. Биздан ҳамма нарсани яширишади. Биз хонага кириб келганимизда, гапларини тўхтатиб, худди гўдак боладай бизни қаёқдаги гаплар билан овора қилишмоқчи бўлишади, ёшим ўн учга тўлибдиямки, бари бир. Улардан сўраб нима қилардик? Бари бир бизга ёлгон гапиришади.

– Шунақаям билгим келяптики...

– Менинг билгим келмаяпти, деб ўйлайсанми?

– Биласанми... бундан Оттонинг беҳабарлигига ҳеч ақлим етмай турибди. Боласи борлигини ҳамма билади-ку, ота-онаси борлигини ҳам ҳамма билади.

– У ўзини муғамбирликка соляпти, бу аблаҳ ҳамиша ўзини шунақа билмасликка солиб юради.

– Лекин бунақа ишда муғамбирлик қилиб бўларканми? У фақат, фақат бизни алдамоқчи бўлган-да...

Эшиқдан мураббия кириб келди. Қизлар дарс тайёрлаётгандай жим қолишди. Лекин кўз қирларини киши билмас ташлаб қўйдилар. Унинг кўзлари қизаринқираган, илгаригидан ҳам пасайган овози титрарди. Жимиб қолган қизлар унга зўр эҳтиром ва ҳаяжон билан боқдилар. «Боласи бор, гамгинлиги шундан», деган фикр уларнинг миясига қаттиқ ўрнашиб қолганлигидан қизларни ҳам фройлейннинг қайғуси аста-секин қамраб олди.

Эртаси тушлик вақтида кутилмаган бир янгиликдан хабар топдилар: Отто уларнинг уйидан кетмоқчи бўлибди. У амакисига: «Ҳадемай имтиҳонларим бошланиб қолади, зўр бериб тайёрланишим керак, бу ерда ишлашимга халақит берадилар. Имтиҳонларим тамом бўлгунча бирор хонали уйни ижарага олиб тураман», – деганмиш.

Қизларнинг ҳаяжони ошиб-тошди. Улар бу воқеа билан кечаги гаплар ўртасидаги яширин алоқага

ақллари етиб, ҳис-туйғулари зўрлигидан бунда қандайдир олчоқлик, маккорлик борлигини сезиб турардилар. Отто улар билан хайрлашмоқчи бўлганди, шартта ундан юзларини ўгириб олдилар. Лекин у фройлейннинг ёнига борганида сездирмасдан унга кўз қирларини ташлаб турдилар. Мураббиянинг лаблари титради-ю, лекин сир бой бермади. Бир оғиз ҳам гапирмай, унга қўл узатди.

Кейинги кунларда қизлар бутунлай бошқа одам бўлиб қолишди: ўйнаб-кулишмас, юз-кўзларидан хушчақчақлик, бепарволик аломатлари йўқолганди. Қандайдир ташвиш, саросималик ичида теварак-атрофларидаги ҳамма нарсаларга маъюс, ишончсизлик билан қарашар, уларга айтилган гапларга ортиқ ишонишмас, ҳар бир сўзда сохталик ёки ёмон ният бор, деб шубҳаланардилар. Улар кун бўйи ҳамма нарсани, ҳар бир ҳаракатни синчковлик билан кузатдилар, ҳар бир имо-ишора, ҳар бир сўз оҳанги улар назаридан четда қолмади. Шарпа сингари хонама-хона кезиб, эшикларга қулоқ солдилар; улар зим-зиё жумбоқ ва сир ниқобини устларидан улоқтириб ташлашга ёки шу ниқоб орқали ҳақиқат дунёсига бир назар ташлаш учун бутун жон-жаҳдлари билан уринардилар. Болалик ишончи, бахтиёр, парвойи фалак ногиронлик уларни тарк этди. Шуниси ҳам борки, бу ҳали воқеанинг охири эмаслигини, ажрим пайтини кутиш лозимлигини улар ҳис этардилар, ўша пайтни қўлдан бериб доғда қолмасак эди, деб кўрқардилар. Қизлар ёлғон, сохтагарлик гирдобига тушиб қолганликларига ақллари етгандан буён тихирлик қиладиган, шубҳаланадиган, айёр, муғамбир бўлиб олдилар. Ота-оналарининг ёнида юзларига маъсум болалик ниқобини кийиб оладилар-да, шўхликни учига чиқарадилар. Юзларидан ҳаяжон аримайди, жуда серзавқ бўлиб қолишади. Илгарилари бир текисда майин жилваланиб турган кўзларида энди безовта олов ёнар, кўз қарашлари тийраклашганди. Улар ўзларини шу қадар

ёлғиз ҳис қилганларидан, бир-бирларига меҳрибонлиги тобора кучайди. Баъзан тўсатдан жўш урган меҳр ташналигига бўйсуниб, бир-бирларини қаттиқ қучоқлардилар, баъзан эса ожизликдан кўнгиллари бузилиб йиғлаб юборардилар. Гўё улар ҳаётида ҳеч сабабсиз-несиз бурилиш юз бергандай.

Айниқса, бўлиб ўтган нохушликларнинг биттаси уларнинг кўнглига жуда ҳам қаттиқ тегди. Худди гаплашиб қўйишгандай, маънос тортган мураббияларини қўлларидан келганча кўнглини очиш пайидан бўлдилар, бир-бирларига ёрдамлашиб дарсларини яхши, пухта тайёрлашар, шовқин ҳам кўтармай қўйишганди, мураббияларининг кўзига қараб дилидагини топардилар. Лекин фройлейн буни сезмас, улар мана шунисига доғда эди. Кейинги вақтларда мураббиялари жуда ўзгариб, бошқача бўлиб кетди. Қизлардан биронтаси унга мурожаат этса, кўпинча уни биров уйқудан уйғотгандай бир сесканиб тушар, кўз қарашлари ҳам йироқларга қараб толгандай, соатлаб хаёлга чўмиб, қимир этмай ўтирарди. Қизлар эса унга халақит бермаслик учун оёқ учида атрофида парвона, унинг хаёли қаердадир, бирон узоқ жойда қолиб кетган боласида эканини қизлар ғира-шира фаҳмларди. Шу туфайли уларнинг мураббияларига кўз ёриб чиқаётган муҳаббати тобора кучайиб, бақувват тортарди; мураббиялари бўлса илгариги қаҳри қаттиқлигини тарк этиб, жуда мулойим, ширинсўз бўлиб қолганди. У одатдаги тез-тез, мағрур қадам ташлаб юришларини бас қилиб, ювош тортган, ҳаракатларида ҳам эҳтиёткорлик баралла сезилиб турар, қизлар буни ғамгинлик аломатига йўярдилар. Қизларга кўз ёшини кўрсатмайди-ю, лекин қовоқлари кўпинча қизаринқираган бўлади. Мураббиялари дардини яширишга ҳаракат қилишини қизлар пайқаб, унга ёрдам беришдан ожиз эканликларидан куюнардилар.

Бир куни фройлейн юзини деразага ўгириб рўмолчаси билан кўзини артаётганда, қизлардан кичиги юрак ютиб, аста ёнига бориб унинг қўлидан тутди-да:

– Фройлейн, кейинги вақтларда жуда маъюс кўри-насиз. Биз бирон гуноҳ қилиб қўйганимиз йўғ-а, шундайми? – деб гап қотди.

Фройлейн ҳаяжон билан қизга боқиб, унинг майин сочларини қўли билан силаб:

– Йўқ, яхши қиз, йўқ, – деб жавоб қилди, – сиз-ларда нима гуноҳ бўлсин, – дея суйиб пешонасидан ўпиб қўйди.

Шу тариқа қизлар кўзлари тушган ҳар бир нарсани эътибордан четда қолдирмай, пойлаб, кўз-қулоқ бўлиб юрдилар. Бири ошхонага кирганди, суҳбатлашиб турган ота-онасининг гапи бўлиниб қолди, лекин қулоғига чалинган онасининг: «Менга ҳам шундай кўрингандай бўлди, бир сўроқ қилиб кўраман», деган жумласи, ҳар бир сўзи уни минг хил хаёлга солиб қўйди. Қиз аввал бу сўзларни ўзига олди-ю, юраги ҳовлиқиб маслаҳат ва мадад истаб сингисининг ёнига югурди. Тушки овқат пайтида эса оталари билан оналари хаёлга ботган фройлейннинг юзларига синовчан тикилиб, кейин бир-бирларига қараб олишганини пайқашди.

Овқатдан кейин қизларнинг онаси фройлейнга шунчаки мурожаат қилиб:

– Ёнимга кирсангиз. Гаплашадиган гап бор, – деди.

Фройлейн индамай бошини қуйи солди. Қизлар титраб кетди, улар сезиб туришибди: ҳозир бир гап бўлади.

Фройлейн оналарининг хонасига кириши билан улар ҳам изма-из югуриб боришди. Калит тешигидан қараш, қулоқ солиш, пойлоқчилик қилиш кундалик иш ва буни айб санашмасди; уларнинг миясида фақат бир фикр: ишқилиб, катталар яшираётган ҳамма сирларни билиб олсалар бўлгани.

Хийла қулоқ солиб туришди. Лекин англаб бўлмайдиган шивир-шивирдан бўлак ҳеч нарса эшитилма-гач, фурсат қўлдан кетди, энди ҳеч нарса билолмай қоламиз, деб бетоқат бўла бошладилар.

Бир вақт хонадан қаттиқ-қаттиқ айтилаётган гаплар эшитилди. Бу оналарининг жаҳл ва ғазаб аралаш овози эди.

– Сиз ўзингиз нима деб ўйловдингиз? Ҳамманинг кўзи кўр, ҳеч ким пайқамайди, деганмидингиз? Ҳали зиммамдаги вазифамни шундай хаёл ва шундай хулқ-атвор билан бажо келтириб юргандим, денг? Гўдак қизларимни тарбия қиляпти, деб сизга ишониб юрибман-а! Уларни ўз бошига ташлаб қўйдим денг!..

Фройлейн бир нималар деб эътироз билдираётган бўлса керагу, лекин жуда ҳам секин овоз билан гапираётганидан, қизлар ҳеч нима уқиб олишмасди.

– Бўлмаган гап, ҳаммаси баҳона! Енгилтабиат хотиннинг ҳамиша баҳонаси тайёр туради. Ўйламай-нетмай бир кўринганнинг бағрига ўзини отади. У ёғини худога ташлаб қўяди. Яна шунақа хотин мураббия бўлишни орзу қилиб, қизларни ўз тарбиясига олганига доғман! Шу қадар юзсизлик бўларканми? Шундан кейин ҳам мени уйда қолдирар, деб умидвор бўлмасангиз керак?..

Қизлар ҳамон эшик тагида гапга қулоқ солиб турардилар. Юраклари така-пука, ўзларини титроқ босган, ҳеч нимага ақллари етмай, оналарининг дарғазаблигидан даҳшатга тушишарди, шу пайт фройлейннинг ўзини босолмай хўнграб йиғлагани эшитилди. Қизларнинг юз-кўзларидан тирқираб ёш оқди, оналарининг товуши эса тобора даҳшатли тус оларди:

– Сиз кўз ёши тўкишни биласиз, холос. Бу билан мени эритиб бўпсиз. Сиздақанги хотинларга асти раҳмим келмайди. Энди ҳолингиз нима кечиши билан неча пуллик ишим бор! Кимга мурожаат қилишни ўзингиз жуда яхши биласиз, буни сиздан сўраб ўтиришни ҳам ўзимга ор деб биламан. Айтадиган гапим фақат битта: разиллик кўчасига кириб, зиммангиздаги бурчингизни назар-писанд қилмаган экансиз, уйимда энди бир кун ҳам турғизмайман.

Бунга жавобан фақат хўнграган йиғи овози эшитилди, эшик тагида турган қизлар қалт-қалт титра-

шарди. Улар умрларида бунақа йиғини эшитмаганди. Қалбидан шундай йиғи отилиб чиққан одамнинг гуноҳкор бўлиши мумкин эмаслигини ғира-шира ҳис ҳам қилардилар. Оналари бир нимани кутиб тургандай жим қолди. Сўнгра совуққина:

– Сизга айтмоқчи бўлган гапларим шу. Бугун у-буларингизни йиғиштириб қўйинг, эртага келиб моянангизни олинг. Хайр!

Қизлар югурганча хоналарига кириб олишди. Икки одим нарида чақмоқ чаққандай юзлари оқариб, титроқ босди. Аччиқ ҳаёт ҳақиқатига дуч келган норасидалар юрак ютиб илк марта ота-оналарига қарши исён кўтаришга журъат қилдилар!

– Ойимнинг у билан бундай гаплашиши қабиҳлик-ку! – қизлардан каттаси ҳаяжонидан лабларини тишлади.

Кичиги опасининг довюраклигидан чўчиб турарди. «Мураббиямизнинг нима гуноҳ қилганини ҳам билмаймиз-ку», – дея зорланиб шивирлади.

Бирон ёмон иш қилмаган бўлса керак. Фройлейнинг кўлидан ёмон иш келмайди, ойим уни билмайди.

– Зор-зор йиғладики! Мени ваҳима босди.

– Ҳа, қандай даҳшат. Ойимнинг унга бақариб гапирганини айтмайсанми! Бу разиллик, билдингми, буни разиллик дейди!

Шундай дея ер тепинди. Кўзига ёш қалқди. Шу пайт эшиқдан мураббия кириб келди. Ҳолдан тойганлиги юз-кўзларидан кўриниб турарди.

– Қизалоқлар, бугун овқатдан кейин ишим бор. Ўзинглар ўтириб туринглар, хўпми? Ишонсам бўлади-а, шундайми? Кечқурун албатта бирга бўламиз.

Мураббия қизларнинг ҳаяжонини сезмай чиқиб кетди.

– Кўрдингми йиғлаган кўзларини? Бу нима деган гап, ойим қайси бети билан уни шунча қийнадийкин.

– Бечора фройлейн!

Ачиниб, кўз ёши билан айтилган бу сўзлар яна бир неча бор такрорланди. Дилхаста, саросимада қолган қизлар ёнига шу пайт оналари кириб:

– Мен билан аравада сайрга чиқасизларми? – деб сўради. Қизлар:

– Йўқ, – деб жавоб бердилар. Фройлейннинг кетиши ҳақида уларга ҳеч нима демаганлари учун қизлар дарғазаб эди. Улар ёлғиз қолишни истардилар. Тор қафасдаги бир жуфт қалдирғоч сингари, диққинафас, сохтагарлик муҳитида бўғилиб, у ёқдан бу ёққа юра бошлади. Фройлейннинг ёнига бориб, ойим ноҳақ гапирди, қолинг, деб ялинсакмикин, дея минг хил хаёлга боришди. Лекин мураббияларининг кўнглига қаттиқ тегиб кетишдан кўрқдилар. Кейин қайси юзлари билан айтадилар: ахир, булар ҳаммаси киши билмас гапга қулоқ солиб, пойлаб юриб эшитган гаплари-ку! Икки-уч ҳафта бурун қандай бўлган бўлса, ҳозир ҳам ўзларини шундай тентак қилиб кўрсатишлари керак. Қизлар ёлғиз қолиб кун бўйи ўйладилар, йиғладилар, икки даҳшатли овоз: оналарининг бағритошлик билан дарғазаб бўлиб гапирган сўзлари-ю, мураббияларининг дард-алам тўла хўнграб йиғлашлари уларнинг қулоғидан асло кетмади.

Кечга яқин фройлейн болалар хонасига бирров кириб, «Тунингиз хайрли бўлсин», деб хайрлашди. Қизлар безовта мураббияларининг кетишига афсусланар, унга яна бирон ширин сўз айтгилари келарди. Фройлейн эшик тагига етмасдан, худди қизларнинг унсиз истагини сезгандай, орқасига қайрилди, унинг кўзларида ёш пайдо бўлганди. Келиб қизларни бағрига босди. Норасидалар хўнграб йиғлаб юборди; фройлейн уларни яна бир карра ўпиб, жадал чиқиб кетди.

Мураббияларининг видолашиб кетганини сезиб қизлар ачиқ-аччиқ йиғладилар.

– Энди биз уни ҳеч кўрмаймиз! – деди қизлардан бири йиғи аралаш. – Мана кўрасан, эртага мактабимиздан қайтиб келганимизда у кетган бўлади.

– Балки вақтини топиб йўқлаб борармиз. Ўшанда боласини бизга кўрсатар.

– Ҳа, бирам меҳрибон эдики!

– Бечора фройлейн! – Бу аламли сўзлар ўзларининг қисматидан нолишдай туюлди.

– Энди усиз кунимиз нима кечаркин?

– Бошқа фройлейнни ҳеч ҳам яхши кўрмайман.

– Мен ҳам.

– Энди ҳеч ким бизга бунчалик меҳрибон бўлмайди.

Иннайкейн...

Нарёғини айтишга юраги ботинмади. Мураббияларининг боласи борлигини эшитганларидан буён улардаги беихтиёр аёллик туйғуси, фройлейнларининг алоҳида иззат-икромга лойиқлигидан дарак бериб турарди. Икковларининг куну тун ўйлагани шу, ўйлаганда ҳам илгаригидай гўдакларча қизиқсиниб эмас, зўр эҳтиром ва чуқур ҳамдардлик билан ўйлардилар.

– Биласанми, – деди қизлардан бири, – биз...

– Нима?

– Биласанми, фройлейнни бир хурсанд қилсак дегандим. Бизлар уни яхши кўришимизни, онамиздақа эмаслигимизни билиб қўйсин-да, нима дейсан?

– Бўлмаса-чи, шуни ҳам сўраб ўтирибсан-а!

– Мен бир нима ўйлаб қўйдим, мураббиямиз чиннигулни жон-дилидан яхши кўради-ку. Эртага эрталаб мактабга бориш олдидан, гул сотиб оламиз-да, уйига элтиб қўямиз.

– Қачон олиб борамиз?

– Тушки овқат пайтида.

– Ўша пайтда уйида бўлмаса керак. Яхшиси, мен саҳар пайти бориб, киши билмас қилиб олиб келаман-да, кейин хонасига элтиб қўямиз.

– Жуда соз. Барвақтроқ турамиз.

Улар чақа-тангалар йиғиб юрган, галадонларини олиб, бор пулларини ўртага тўкдилар. Фройлейнга унсиз садоқат изҳор этиш қўлимиздан келади, деган фикр уларга шодлик бағишларди.

MARKAZI

INV № 60781

« 27 » 11 20 20Y

Улар тонг ёришмасдан ўринларидан туриб, янги узилган хушбўй чиннигул ушлаган қўллари титраб фройлейннинг эшигини қоқишди, лекин жавоб йўқ. Фройлейн ҳали ухлаб ётган бўлса керак, деган хаёлда оёқ учида хонага киришди, ҳеч ким йўқ, ўрнининг тахи бузилмаган. Буюмлар тартибсиз сочилиб ётибди, одми дастурхондаги мактуб оқариб кўриниб турарди.

Қизлар кўрқиб кетишди. Нима бўлдийкин?

– Мен ойимнинг олдига кетдим, – деди қатъий овоз билан қизлардан каттаси. Ҳеч нарсадан тап тортмай, бир зумда онасининг ҳузурида пайдо бўлди ва:

– Фройлейнимиз қани? – деб сўради тик боқиб.

– Ўз хонасида бўлса керак, – деди онаси қизига ҳайрон бўлиб қараб.

– Хонасида йўқ-ку, ўрнининг тахи ҳам бузилмаган, кеча кечқуруноқ чиқиб кетганга ўхшайди. Нимага бизга бу ҳақда айтмадинглар?

Саволнинг жаҳл ва зарда аралаш берилганига онасининг фаҳми етмади. Қизнинг ранги ўчиб, отасининг ёнига югурди, у эса дарҳол фройлейннинг хонасига кириб кетди.

Отаси анча вақтгача хонадан чиқмади. Қиз даргазаб кўзларини онасидан узмас, у эса қаттиқ ҳаяжонланганидан қизининг кўзига тик боқолмасди.

Ниҳоят, ранги оппоқ оқариб кетган ота хонадан қайтиб чиқди, қўлида бир мактуб бор эди. У хотинини фройлейннинг хонасига олиб кириб кетди-да, нималарнидир пичирлашиб гаплашишди. Эшик орқасидаги қизлар пичирлашишларга қулоқ солишмади. Чунки оталарини ҳеч маҳал бундай вазоҳати бузуқ ҳолатда кўришмаганди.

Хонадан оналарининг таъби хира чиқди, унинг кўзлари ёшланганди. Қўрққанларидан ҳанг-манг бўлган қизлар беихтиёр ўзларини оналарининг бағрига ташлаб, уни саволга кўмиб ташладилар. Лекин у қизларининг гапини шартта кесиб:

– Боринглар мактабга, кеч қоласизлар, – деди.

Қизлар итоатгўйлик билан чиқиб кетдилар. Тўрт-беш соат чамасидаги машғулот эса худди тушдагидай ўтди, қулоқларига ҳеч нима кирмади. Дарс тугагач, уйларига югуришди.

Уйда эса ўша-ўша, ҳамма нарса жойида-ю, лекин хонадондагилар бир нарсадан хижолатда қолгандай миқ этишмас, ҳатто хизматкорларнинг ҳам авзойи бузуқ эди. Оналари уларга пешвоз чиқди. Афтидан, бир нима демоқчи эди.

– Болаларим, – деб гап бошлади ниҳоят у, – сизларнинг фройлейнингиз энди қайтиб келмайди, у...

Қолган сўзлар бўғзига тикилиб қолди. Қизларнинг чақнаган кўзлари унинг юзига шундай тикилдики, энди бу ёғига ёлғон гапиришга журъат этолмади. Бурилганча, тез-тез қадам ташлаб ўз хонасига кириб кетди.

Тушликдан кейин Отто пайдо бўлиб қолди. Унга мактуб борлиги сабабли чақиртиришганди. Оттонинг ранги ўчган, ҳаммага жавдираб қарар, у билан ҳеч ким гаплашмасди. Ҳамма ундан кўзини олиб қочарди. Бир бурчакка тикилиб олишган қизларни кўриб, улар билан саломлашмоқчи бўлганди:

– Яқин келма менга! – деди қизлардан бири ғазабдан титраб. Иккинчи қиз унинг олдида ерга тупурди. Хижолатда қолиб, шувут бўлган Отто хоналарни кезиб юрди-да, сўнг кўздан ғойиб бўлди.

Қизлар ҳамон сукутда. Ранглари ўчган, юракларини ваҳима босиб хонама-хона маст одамдай гандираклаб юрардилар, бир-бирлари билан учрашиб қолганларида ёш тўла кўзлар бир-бирига тушарди-ю, лекин сўзлашмас, ҳамма нарса аён эди. Уларга ёлғон гапиришганини, ёмон ва аблаҳ одамлар бўлишини энди улар билишарди. Ота-оналарига ишончи қолмаганидан уларни ёқтиришмай қўйди. Ҳеч кимга ишониб бўлмаслигини ҳис этишарди. Энди ҳаётнинг ҳамма мудҳиш юки уларнинг нозик елкаларига тушади. Улар болалик чоғларининг маъсум хушчақчақ

роҳатларидан тубсиз жарга қулаб тушгандай. Улар-ку, ҳодисанинг ҳамма даҳшатларига тушуниб етмайди-ку-я, лекин бутун фикрлари унга қаратилган бўлиб, ўтган воқеа гўё уларни бўғиб ташлашга таҳдид қилаётгандай. Қизларнинг ёноқларида қизил доғлар пайдо бўлди, кўзларида қаҳр учқунлари ўйнаб қолди, ҳар қадамда бир нимадан ҳадиксирардилар. Улар худди совқотгандай жунжикиб юрар, безовталанишарди. Ҳаммага ғазаб билан қарашларидан, уларнинг ёнига ҳеч ким, ҳатто ота-оналари ҳам яқинлашолмасди. Хонама-хона дарбадар кезиб юришлари уларнинг ҳаяжонидан, ичларини ит тимдалаётганидан дарак бериб турарди, улар гарчи бир-бирлари билан гаплашмасалар ҳам, икковларининг юрагида даҳшатли дард-алам авж олаётганлиги шундай ҳам равшан кўриниб турарди. Бу тилсиз-забонсиз пинҳоний сукунат, бу алам ҳамманинг кўнглига ваҳима солди ва қизларни ҳаммадан ажратиб қўйди. Ҳеч ким уларга яқинлашолмасди, уларнинг юрагига элтадиган йўл беркилганди, ким билсин, бу йўл ҳали неча-неча йиллар шу берклигича қолиб кетаркин. Улар энди ҳаммани душман ҳис қиладилар, гуноҳни кечириш, раҳм-шафқат деган нарсани билмайдиган душман деб ҳис қиладилар. Нега деганда, улар кечадан бошлаб болаликни тарк қилдилар.

Бир кунда улар балоғатга етди-қолди. Фақат кечқурун, ёлғиз ўзлари қолганда, хоналарига зимзиё қоронғи чўкканда уларнинг кўнглида болалик ваҳимаси – ёлғизлик ваҳимаси, арвоҳдан қўрқиш, яна бошқа олдиндан қўрқув – номаълум келажак ваҳимаси уйғонди. Ҳамма ўзи билан ўзи бўлиб, саросимада қизлар хонасидаги печкага ўт ёқишни унутиб қўйишганди. Қизлар совуқдан дағ-дағ титраб, икковлари бир ўринга ётишди, нозик қўллари билан бир-бирларини қучоқлаб, юракларига оралаб қолган ваҳимадан ҳимоя излагандай ҳали вояга етмаган озгин баданларини бир-бирига босишди. Ҳали ҳам

ун чиқаришга қўрқишарди. Бир вақт кичиги хўнграб йиғлаб юборганди, каттаси унга қўшилишиб ўзини тутолмай энтикиб-энтикиб йиғлади. Ҳар икковининг юз-кўзларидан бир-бирига қоришиб иссиқ кўз ёшлари тўкилди – дастлаб кўз ёшлари секин-секин оқди-ю, кейин тобора тезлаб, дарё бўлиб тошди. Қизлар бир-бирларини кучоқлаб, кўкракларини бир-бирига босиб, ўпкалари тўлиб, хўрсиниб-хўрсиниб аччиқ кўз ёшлари тўкишди. Икковлари бир дарду, бамисоли зим-зиё кечада йиғловчи бир тандай. Улар энди ўз фройлейнлари доғида, баҳридан кечиб юборган ота-оналари доғида йиғлаётганлари йўқ, улар энди бу номаълум дунёда бугун улар қўрқа-писа биринчи бор назар ташлаган номаълум дунёда ҳоллари нима кечишидан қўрқиб, юракларини ваҳима босганди. Улар энди қадам қўйишадиган ҳаётдан қўрқишарди, улар қадам босиб ўтишлари лозим бўлган зим-зиё ўрмон сингари сирли ва даҳшатли ҳаётдан ваҳимага келардилар.

Бора-бора қўрқув ҳислари хиралашиб, мудроқ босди, хўнграшлари босилди. Ҳозиргина уларнинг кўз ёшлари бир-бирига қоришгани сингари, бир маромда нафас олишлари ҳам қўшилиб кетди-да, бир маҳал икковлари ухлаб қолишди.

Маҳкам Маҳмудов
таржимаси

ВАҲИМА

Иренахоним хушторининг хужрасидан чиқиб, зиналардан пастга тушаётганда уни илгаригидай маъносиз кўрқув чулғаб олди. Кўз олди жимирлар, тиззалари увушиб, ўзига бўйсунмас, мажоли эса қуриб борарди. У йиқилиб кетмаслик учун зинапоя суянчиғини ушлаб олди. Бундай қалтис саргузаштга у биринчи марта киришаётгани йўқ эди, мана шунақа тўсатдан титраб-қалтираш ҳам унинг учун янгилик эмас эди. Ҳар гал уйга қайтаётганида бутун вужудини мана шундай сабабсиз ва қулгили ҳадик қамраб олар, висолга ошиқаётганида эса буларни хаёлига ҳам келтирмасди.

У кўча муйилишида файтонга жавоб бериб юбориб, шошганича, атрофига ҳам қарамай, ўзига таниш бино эшигига етиб олар, зиналардан чопқиллаб чиқар, тоқатсизлик ва кўрқувнинг дастлабки қалқимлари қизгин қаршилаган йигитнинг қайноқ оғушида эриб кетар эди. Бироқ уйга қайтаётганида унинг вужудини ўзгача, ноаниқ бир даҳшат эгаллар, бу даҳшат айбдорлик ва бемаъни ҳадик туйғуси билан ғира-шира қўшилиб кетар, кўчадаги ҳар ўткинчи унинг қардан келаётганини бир қарашдаёқ сезадигандай ҳамда унинг юзидаги саросимани кўриб, беҳаёларча истехзо билан кулаётгандай туюлар эди. Хуштори билан яқинликнинг охирги дақиқалари эса тобора кучаяётган ташвишдан оғуланар, сўнгра кетишга ошиқар, шошганидан оёқ-қўллари қалтирар, ошиқ йигит сўзларининг маъносини ҳам уқмай, хайрлашув олдидаги сўнги эҳтирос алангаларини сув сепгандай ўчирар, тезроқ кетишга, бу хужрадан, бу бинодан, бу қилмишидан тезроқ қутулиб, ўзининг осойишта, оромли дунёсига қайтишга ошиқар эди. Ҳаяжонлан-

ганидан маҳбубининг тасалли берувчи, эркаловчи сўзларининг маъносини тушунмасди, эшик олдида у зиналардан биров чиқмаётганмикин ёки пастга тушмаётганмикин, деган хавотирда бир дақиқа нафас ютиб туриб қоларди. Ташқарида эса ҳамла қилишга шай ваҳима пойлаб турар, шафқатсиз чангали билан унинг юрак дупурини тўхтатиб қўядигандай бўларди, у мана шу кайфиятда ётиқ зинапоялардан нафаси оғзига тикилганича пастга тушар эди.

Аёл нимқоронғи вестибюлда бир дақиқа кўзларини юмиб, салқин ҳавони ташналик билан симирганича серрайиб туриб қолди. Юқоридаги қайсидир қаватда эшик тарақлаб ёпилди. Иренахоним кўрқиб титраб кетди ва сўнгги зиналардан ҳам чопқиллаб тушди, беихтиёр юзидаги пардани тағин пастроққа тортиб қўйди. Энди баридан ҳам оғир ва шафқатсиз синов – бегона уйдан ташқарига чиқиб олиш қолди. У югуриб сакрашга чоғлангандай, бошини хиёл эгди ва қатъият билан қия очиқ эшик сари интилди.

Аммо чиқаётиб нотаниш бир аёлга тўқнашди, чамаси у ҳам шу уйга келаётган эди.

– Афв этасиз, – деб гудурлади Иренахоним саросимада нотаниш аёлни четлаб ўтишга чоғланиб, бироқ у аёл Иренахонимга ғазабнок ва сурбетларча тикилиб, эшикни тўсиб олди.

– Мана энди қўлга тушдингиз! – бақира бошлади бегона аёл қўпол ва дўриллаган овозда. – Ҳа, кўриниб турипти номусли одамлар тоифасидан эканлигингиз. Лекин эрингиз, мол-дунённгиз, ҳамма нарсангиз бўла туриб, бечора бир қизнинг севган йигитини ҳам тортиб олиш зарур бўп қопти-да сизга...

– Худо ҳақи... Нималар деяпсиз?.. Сиз янги-лишяпсиз, – гудурлади Иренахоним ўнғайсизланиб, унинг ёнидан сирғалиб ўтиб кетишга уриниб. Аммо у аёл бесўнақай гавдаси билан йўлакни тўсиб туриб олиб, қулоқни тешиб юборгудай шанғиллаб шовқин солаверди:

– Янглишган эмишман... Йўқ, мен сизни билман. Сиз менинг жўражоним Эдуарднинг олдидан чиқяпсиз. Ниҳоят, қўлга туширибман-а, энди билдим нима сабабдан унинг мендан кўнгли совиб қолганлигини. Сиз, разил ойимчани деб шундай қилган экан.

– Худо ҳақи, менга бундай қичқирманг, – зўрға товуш чиқарди Иренахоним ва беихтиёр орқага, вестибюлга тисланди. Бояги аёл унга масхараомуз боқиб турарди. Бу номусли жувоннинг титраб-қақшаб кўрқиши, шунчалик ожиз аҳволга тушиб қолгани, чамаси, унга хуш ёқарди, шунинг учун у ўз қурбони бўлган жувонга ҳақоратомуз кулимсираб, фолибона тикилиб турарди. Овозида эса бетакаллуф мамнунлик оҳанглари қалқиди:

– Турмуш қурган хонимчаларнинг аҳволи шу эканда, мағрур ва бағрикенг. Лекин юзига парда тутволиб, бировларнинг севгилисига айланишади. Парда тутишмаса бўлармиди? Ахир ўзларини номусли қилиб кўрсатишлари керак-да.

– Нима деяпсиз... Нима истайсиз мендан? Сизни ҳатто танимамайман ҳам ахир... Кўйворинг...

– Ҳа, кўйворинг эмиш-а... Уйингизга, эрингиз ёнига, иссиққина хонангизга кўйворайми?.. У ерда аслзода хонимойим бўлиб қаролларингиз устидан кулиш учунми?.. Биз бу ёқда очликдан сулаямиз, хонимчаларнинг эса биз билан неча пулик иши бор?.. Йўқ, улар кези келса бор-йўғимизни ҳам шилиб олмақчи бўлишади...

Ирена ирода кучи билан ўзини қўлга олди, беихтиёр ҳамёнига қўл чўзиб, қоғоз пулларининг ҳаммасини чиқарди.

– Мана... мана... Олинг. Фақат мени кўйворинг. Энди бу ерга сира қадам босмайман... Сўз бераман сизга...

Кўзлари ваҳшиёна чақнаган аёл пулларни олар экан:

– Кузгун, – дея вишиллади.

Бундай ҳақоратдан Иренахонимнинг аъзойи бадани титраб кетди, аммо рақибаси ўзини четга олганини кўриб кўчага отилди, у жонига қасд қилиб, ўзини минорадан ташлаётган одамдай ўзини билмас, ҳарсиллаб нафас оларди. Кўз олди қоронғилашиб, ўткинчиларнинг юзлари унга худди бадбашара ниқоблардай кўринарди. Ниҳоят, у кўча муйилишида турган киракаш автомобилга зўрға етиб олди-ю, ўриндиққа шилқ этиб тушди. Шу заҳоти унинг бутун вужуди қотиб, карахт бўлиб қолди.

Ажабланган ҳайдовчи бу ғалати йўловчидан қаерга боришини сўраганида, унинг сўзлари то Иренанинг карахт онгига етиб боргунча ҳайдовчига маъносиз қараб турди. Сўнг зўрға:

– Жанубий вокзалга, – деди, бироқ шу пайт миясига ялт этиб, бояги йиртқич қувиб етиб олиши мумкин, деган фикр келди: – Тезроқ, марҳамат, тезроқ ҳайданг!

У йўлдагина бу тўқнашув нақадар ларзага солганлигини англади, осилиб қолган жонсиз қўллари ҳам совқотганини сезиб, безгак тутгандай қалтирай бошлади. Аламдан томоғи бўғилиб, кўнгли айниди, чексиз кўр-кўрона газаб тўлқини кўтарилиб, бутун вужудини ағдар-тўнтар қилиб юборди. У энди миясига зирапчадай ёпишиб олган бу даҳшатли хотирадан қутулиш учун сурбетларча тиржайиб турган сохта башарани, нотаниш аёлнинг нопок нафасидаги ёқимсиз бетакаллуфликни, нафрат билан унинг юзига туфлагандай қўпол сўкинаётган бепошна офизни унутиш учун дод деб қичқиргиси, мушглари билан дуч келган ерни ургиси келарди. Беҳузурлиги тобора кучайиб, томоғига бир нарса тиқилиб кела бошлади, бунинг устига машина тез юрганидан у ёқдан бу ёққа силкиниб борарди. Ирена ҳайдовчига секинроқ ҳайданг, деб айтишга чоғланган эди ҳамки, аммо вақтида эсига пули йўқлиги тушиб қолди – ҳамма қоғоз пулларини юлғич аёлга бериб юборган эди. У

машинани шошиб тўхтатди ва ҳайдовчини ҳайрон қолдириб ярим йўлда тушиб қолди. Бахтига, тўлашга пули етди. Аммо у мутлақо нотаниш жойга, жиддий юмушлари билан уймаллашиб юрган одамлар орасига тушиб қолди. Уларнинг ҳар бир сўзи, ҳар бир боқиши унга жисмоний оғриқ келтирар эди. Бунинг устига оёқлари увушиб, қотиб қолган, жойидан жилгиси келмас, аммо уйга қайтиши кераклигини тушунар ва бутун иродасини йиғиб, жуда катта қийинчилик билан у кўчадан бу кўчага судралиб ўтар, гўё ботқоқликдан ёхуд қалин қор устидан бораётгандай эди. Ниҳоят, у уйгача етиб олди ва зиналардан учиб юқорига кўтарилди, аммо шу заҳоти ҳаяжонлангани шубҳали туюлмаслиги учун ўзини тўхтатиб қолди.

Оқсочи пальтосини ечиб олгач, қўшни хонадан сингилчаси билан ўйнаётган ўғлининг овозини эшитди, атрофидаги барча таниш ва қадрдон нарсаларга назар ташлаганидан кейингина қиёфасида ташқи бир хотиржамлик пайдо бўлди, аммо айна вақтда кўнглининг алақайси бурчакларидан ташвиш тўлқинлари қалқиб келар ва қисилган кўкрагини оғритиб урилар эди. У юзидаги пардани олди, ўзини беғам кўрсатишга мажбур қилди ва емакхонага кирди. У ерда эри кечки овқатга дастурхон ёзилган стол олдида газета ўқиб ўтирарди.

– Кеч бўлди, кеч бўлди, дўстим, – меҳрибонлик билан танбеҳ берди эри ва ўрнидан туриб, хотинининг ёноғидан ўпиб қўйди. Аёл ҳар қанча ўзини тутса ҳам бу бўсадан вужудини оғритувчи уят ҳисси қўзғалди. Дастурхон атрофида ҳамма жам бўлгач, эри газетадан бош кўтармай, бефарқ оҳангда сўради:

– Қаёқда шунча ҳаяллаб қолдинг?

– Менми... Мен... Амалияникида эдим... Амалия магазиндан у-бу харид қилмоқчи экан, мен ҳам бирга бордим, – деди Ирена шошиб ва яхшироқ баҳона тайёрлаб қўймагани ҳамда ўнғайсиз алдагани учун ўзидан жаҳли чиқди. Одатда, у пухта ўйланган, ҳар

қанча текширишга бардош берадиган ёлфонни топиб қўярди, бугун эса қўрқувдан бор нарсани унутиб қўйди ва мана шунақа заиф бадиҳа тўқишга мажбур бўлди. Яқинда бир қисса кўришган эди, худди ана шу қиссадаги каби эри телефон орқали текшириб қолса нима бўлади?..

– Сенга нима бўлди? Аллақандай паришонсан... Нега шляпангни ечмай ўтирибсан?

Мана бугун Ирена иккинчи марта ўз ҳаяжонини сездириб қўйди. У сесканиб, ўрнидан турди, шляпасини ечиш учун оромгоҳга кирди, кўзгу олдида кўзларидаги ҳаяжон йўқолиб, ўзига келгунича туриб қолди. Кейин емакхонага қайтиб кирди.

Оқсоч кечки овқатни келтирди, оқшом одатдагидай ўтди, аниқроғи, одатдагидан жимжитроқ, сустроқ ўтди, ланж, камсуқум суҳбат тез-тез узилиб турди. Иренанинг хаёли ҳадеб бугунги воқеаларга кетиб қолар, аммо ҳар гал даҳшатли дақиқалар эсига тушганида қўрқувдан юраги орқасига тортиб, қалтираб кетарди. Шунда у азиз хотиралари билан боғлиқ қадрдон буюмлари орасида ўзини хавфдан холи сезиш учун бошини кўтариб атрофига боқар, уларни меҳр билан сийпалаб кўрар ва сал ором олар эди. Сукунат қўйнида пўлат қадамлари билан бепарво одим ташлаётган деворий соат таъсирида аёлнинг юраги ҳам ўзи сезмагани ҳолда тобора хотиржам ура бошлади.

Эртасига эрталаб эри ишига, болалар эса ўйнагани чиқиб кетишди. Ирена ниҳоят бир ўзи қолганидан сўнг оппоқ тонг ёруғлигида кечаги тўқнашув унчалик кўрқинчли туюлмади қолди. Унинг хаёлига аввало шу фикр келдики, биринчидан, юзидаги парда анча қалин эди, шу туфайли кечаги муттаҳам аёл уни аниқ кўролмаган бўлиши керак, демак, бошқа сафар кўрганида уни ҳар қандай ҳолда ҳам таниёлмайди. У хотиржамлик билан бундан буён ўзини асраш йўллари излай бошлади. Яхшиси, у энди хушторининг

олдига сира қайтиб бормайди – шундай қилиб, иккинчи марта қўлга тушиш имконияти ҳам ўз-ўзидан йўқолади. Тасодифан дуч келиш хавфи эса... бу эҳтимолдан узоқ, ахир у автомобилда қайтиб келди-ку, демак, аёл унинг изига тушолмаган. У муттаҳамга Иренанинг номи ҳам, турар жойи ҳам маълум эмас, кўринишига қараб одамни таниб олиш эса, ҳарқалай, осон бўлмаса керак. Мабодо шундай бўлиб қолган тақдирда ҳам Ирена энди ўзини йўқотмайди. Қўрқув чангалидан қутулган Ирена энди ўзини хотиржам тутиш, ҳамма нарсадан тониш, пинак бузмай, бу янглишув, деб туриб олиш осон, деган хулосага келди, уни жиноят устида қўлга туширишмаган, ўйнашникида бўлганлигини эса ҳеч ким исботлай олмайди, агар бирор кор-ҳол юз берса, у манжалақини бировни ноҳақ қўрқитгани учун судга бериши ҳам мумкин. Ахир Ирена пойтахтдаги энг таниқли адвокатлардан бирининг хотини-ку, у эрининг ҳамкасблари билан суҳбатларидан билиб олган эдики, бировни қўрқитган одам зудлик билан ва шафқатсиз равишда жазоланиши керак, чунки бундай пайтда жабрланувчининг заррача иккиланиши, беўрин ташвишланиши рақибининг тилини чиқариб қўйиши мумкин.

Ирена эҳтиёткорликнинг биринчи шарти, деб ўйнашига қисқагина мактуб ёзди. Унда белгиланган соатда эртага ҳам, индинга ҳам, бошқа яқин кунларда ҳам боролмаслигини билдирди. Хушторининг кечагидай тубан, номуносиб хотин билан дон олишиб юрганлиги унинг иззат-нафсига тегди, кўнглига оғир ботди. Энди Ирена совуқ бир ҳиссиёт билан сўзларни териб ёзар экан, ўзича шодиёна интиқом туйғуси оғушига чўмди – хатнинг совуқ оҳангига қараганда, энди учрашув фақат Иренанинг истагига боғлиқ бўлиб қолган эди.

Бу ёш йигитни – машҳур пианистни у қайсидир танишларининг уйидаги кечада учратган ва кўп ўтмай, ўзи истаб-истамай, қайси йўлга кираётганини

ҳам билмай, унинг ўйнашига айланиб қолган эди. Аслида йигит унинг қонини деярли қизитмаган, йигитга ҳиссий майли ҳам, руҳий интилиши ҳам йўқ эди: унга йигит керакли ва тилакли ҳам эмас эди, йўқ, у ўзи истаб ихтиёрини бергани йўқ, фақат у йигитнинг истагига қатъийроқ қаршилик кўрсатолмади, айти вақтда, йигитга қандайдир жонсарақ қизиқсиниш билан қаради. Иренани бундай ишга ундайдиган ҳеч қандай сабаб – эр-хотинлик бахтидан қониқмаслик ҳам, аёлларда кўп учрайдиган руҳий ташналик ҳам йўқ эди. Булардан биронтаси унда ўйнашга эҳтиёж туғдирмаган эди; у бахтли эди, тўла-тўкис яшарди – бадавлат ва ақл-ҳушли эри ҳамда икки фарзанди бор эди; оромли, тўлақонли, бўронлардан тўсилган дунёсида эркаланиб, ҳузур қилиб яшарди. Аммо ҳавода шундай сокинлик ҳукм сурган пайтлар бўладики, у ҳар қандай димлик ва момақалдиरोқлардан ҳам тезроқ ҳиссиётни кўзғатади, бахтиёрликнинг ҳам шундай бир маромли ҳарорати, осойишталиги бўладики, у одамни қандай бахтсизликдан кўра тезроқ асабийлаштиради. Тўқлик ҳам очлик каби одамнинг иштаҳасини қитиқлайди. Ирена шу зайлда саргузашт тусаб қолган эди.

Ирена ҳаётининг мана шундай тўкис, осойишта даврини ўзи янги бўёқлар билан безашга қодир эмас эди. Ором кўнгилга урган шундай бир пайтда унинг дунёсига ёш пианист кириб келди. Бундай пайтда эркаклар одатда чучмал ҳазил-мутойиба билан, унинг ҳуснига одоб доирасидан чиқмасдан таҳсин айтиш билан чекланишарди, лекин улар ҳам унинг аёллик жозибасини чинакам ҳис этишмасди. Шундай кунларнинг бирида кўнглига ғулу тушди, бу – унинг қизлик пайтидан бери биринчи марта қаттиқ ҳаяжонланиши эди. Иренага фақат йигитнинг ғамгин қиёфаси таъсир қилди, аслида бусиз ҳам пианистнинг бахтга ташналиги сезилиб турарди. Атрофида кўпинча ҳаётдан мамнун одамларни кўришга кўникиб қолган

Ирена учун йигитнинг ғамгинлиги бошқа бир олам бўлиб кўринди ва у беихтиёр ҳар кунги оддий туйғулар чегарасидан чиқиб, ўша оламга мўралаб қарагиси келди. Йигит куйни тугатар экан, Ирена бир лаҳза эриб кетди ва одоб доирасидан чиқиб, қизгинроқ таҳсин айтиб юборди. Рояль олдида ўтирган йигит шу заҳоти ёш жувонга қайрилиб қаради. Шу қайрилишнинг ўзидаёқ қандайдир чорловчи бир ҳис бор эди.

Аёл бундан ўзи ҳам кўрқиб кетди ва айна вақтда томирларига даҳшатли бир лаззат ёйилди. Одатда, одам севиниш аралаш кўрққанида шунақа лаззат ҳис қилади. Кейинги суҳбатларда эса аёлнинг қизиқиши ортгани етмагандай, бутун вужудини пинҳоний олов ёндира бошлади. Шу аснода у кейинги сафар, концертда учрашиб қолганларида ҳам йигитдан ўзини олиб қочмади. Кейин эса улар тез-тез кўришиб турадиган бўлиб қолишди. Бу учрашувлар энди тасодифий эмасди, албатта. Йигит кўпинча, сиз мени қадрловчи заршунос ва маслаҳатчимсиз, мен учун ғоят қимматлисиз, деб ишонтирар эди. Унинг бу сўзлари аёлга хуш ёқарди. Шунинг учун ҳам танишувларидан бир неча ҳафтадан кейинроқ йигит аёлни уйига таклиф қилиб, янги асаримни сиз учун, фақат сиз учун ижро этаман, деб қистаганида у соддалик билан тез рози бўла қолди. Балки ростдан ҳам йигитнинг шундай пок ниятлари бўлгандир, аммо бу пок ниятлар эҳтиросли қучоқлашув ва бўсалар орасида эриб кетди. Ирена ўзи ҳам кутмагани ҳолда йигитга ўзини бахш этгач, шу заҳоти йигит билан муносабатларидаги бу кескин бурилишдан кўрқиб кетди, бир лаҳзада сирли мафтунлик туйғусидан асар ҳам қолмади. Эрига хиёнатни учун айбдорлик туйғусини эса аёл ўз ихтиёри билан тўкин-сочинлик оламчасидан биринчи бўлиб мен юз ўгирдим-ку, деб бир оз юмшатмоқчи бўларди.

Биринчи кунлари аёл ўзининг бузуқлигидан даҳшатга тушди, аммо аста-секин қалбидаги иззатгалаблик овозига қулоқ солиб, бу ишидан ҳатто фахр-

лана бошлади. Хуллас, бундай мураккаб туйғулар сал кунлардан кейин уни ҳаяжонлантирмай қўйди. Йигитнинг нимасидир беихтиёр унга хунук кўрина бошлади. Бу «нимадир» асосан бошида аёлни мафтун этган янгилиги, ғайриодатийлиги эди. Йигитнинг созидаги ёқимли эҳтирос уларнинг яқинлик дамларида ёқимсиз туюла бошлади. Йигитнинг эҳтиросли, шиддатли оғушлари унга ҳатто ёқмай ҳам қолди. Аёл беихтиёр йигитнинг манманларча жиловсизлигини эрининг вазмин, уятчан ҳаяжонига таққослай бошлади. Шунча йил эр-хотинлик қилишса ҳам эрининг ҳаяжонида унга чексиз ҳурмат ҳислари бор эди. Аммо бир марта гуноҳга ботган аёл яна ва яна ўйнашининг уйига бораверди. У бораётганида зўр қувонч ҳам, ғам-алам ҳам ҳис этмас, балки боришини бурч ҳисси деб тушунарди, айна вақтда у мана шу янги одатини ҳам енгишга эринар эди. Кўп ўтмай, у эрининг ота-оналарини кўришга кун ажратганидай, ўйнашига ҳам ҳафтада бир кунини ажратиб қўйди, аммо бу алоқа аёлнинг одатдаги ҳаётини унчалик ўзгартирмади, фақат унга нимадир қўшиб қўйди, холос. Тез орада ўйнаши аёл ҳаётининг пишиқ-пухта машинасига бир парракдай, маромли бахт тарозисининг бир посонгисидай, учинчи фарзанддай ёки янги автомобилдай одатдаги нарса бўлиб қолди, бу ман этилган ишқий саргузаштнинг қўл етадиган қувончлардан фарқи қолмади.

Мана энди бу саргузашт учун чинакам ҳақ тўлаш пайти етиб келганида аёл зиқна, бачкана одамлардай фалокатнинг «неча пул»га тушишини ҳисоб-китоб қила бошлади. Тақдир ва яқин одамлари уни ниҳоятда эркалатган эдилар, унинг ушалмаган истаги қолмаганди. Шунинг учун у илк зарбаданок довдираб, ожизланиб қолди. У ўзининг руҳий оромидан, сокинлигидан айрилишни заррача хоҳламагани учун ўз тинчини сақлаш йўлида ўйлаб-нетиб ўтирмай, севгилисини қурбон қилишга, ундан кечишга қарор қилди.

Шу куни кечқуруноқ хизматкори севгилисидан жавоб мактубини келтирди. Қўрқиб кетган ошиқнинг хати пойма-пой, маъносиз эди. Саросимали ялиниб-ёлвориш, ҳасрат ва гина-кудуратга тўлиб-тошган бу мактубни ўқигач, Ирена ундан кечиб тўғри иш қиялпманми-йўқми, деб бир зум иккиланиб қолди – хушторининг қизиққонлиги ва эҳтиросли қайғуриши аёлнинг ўзига биносини янада ошириб юборди. Йигит атиги бир лаҳза бўлса ҳам учрашишни, билиб-билмай бирор нарсадан хафа қилиб қўйган бўлса, кечирим сўраб, ўзини оқлашга имконият беришини ўтиниб сўраган эди. Энди аёлни янги ўйин маҳлиё қила бошлади – йигитнинг юрагини янада ёндириш учун узоқ вақт аразлаб юришни хоҳлаб қолди. Шу сабабли, йигитга ширинликлар сотиладиган дўконга келинг, деб амр қилди. Чунки унинг хотирига қизлик чоғларида худди ўша ерда бир артист йигит билан учрашганлиги келиб қолди. У учрашувлар беғубор эди ва шунинг учун ҳам ҳозир унга болаларнинг эрмаги бўлиб кўринди. «Қизиқ, – жилмайиб ўйларди у, – эри билан турмуш қурганидан бери бутунлай сўниб кетган романтика – сирли эҳтирослар яна гуллаб-яшнаётганга ўхшайди». Энди у ҳатто кечаги тўқнашувдан хурсанд бўлишга ҳам тайёр эди, чунки бу тўқнашув унга шу қадар кучли ҳаётбахш таъсир кўрсатдики, одатда, тез хотиржамликка қайтадиган асаблари ҳали ҳам ёқимли қақшаётган эди.

Бу сафар Ирена мабодо ўша кунги юлғич хотинга яна дуч келиб қолса, таниб қолмасин, деб қоп-қора, кўримсиз қўйлагини кийиб, шляпасини ўзгартирди. У юзини беркитишга чоғланди-ю, аммо тўсатдан қандайдир шаддодлиги тутиб, енгил тўр пардани нари суриб қўйди. Наҳотки нуфузли, обрўли бир аёл алақандай махлуқдан қўрқиб, очиқ юролмаса?

Лекин уйдан кўчага чиқиши билан яна унинг бутун вужудини қўрқув чулғаб олди. Денгизга шўнғиш олдидан одам қўлини муздай сувга тикиб сесканган-

дай, асаби қақшаб кетди. Аммо бу совуқ титроқ бир дақиқадан сўнг ўзига ишонч билан, ғайриодатий манманлик билан алмашди, у қушдай енгил, чаққон, тетик сеза бошлади ўзини, бу эса ҳузурли эди, илгари сира бунақа шижоат билан юрмаганди. У ширинликлар дўкони яқинлигидан ҳатто афсуслана бошлади, нимадир уни тўхтовсиз номаълум, янги воқеалар, жозибали саргузаштлар сари тортар эди. Бироқ учрашув пайти яқинлашган сари Иренахоним севгилиси кутаётганлигини ўйлаб ҳузур қилар эди.

Бурчақда ўтирган ошиқ уни кўриши билан чинакамига ҳаяжонланиб, сакраб ўрнидан турди. Бу ҳол аёлга ҳам хуш ёқди, ҳам малол келди. Йигитнинг кўнглида тинимсиз саволлар ва гина-кудурат гирдоби шу қадар кучайдики, аёл ундан секинроқ гапиринг, деб илтимос қилишга мажбур бўлди. Аёл унга белгиланган учрашувга келишдан бош тортишининг чинакам сабаби ҳақида оғиз очмади, аксинча, унинг ноаниқ, жумбоқли ишоралари йигитнинг ҳасрат алангасини баттар ошириб юборди. У йигитнинг ҳеч бир илтимосига қулоқ солмади, бу тушуниксиз, қаёқдандир пайдо бўлган ундаги мағрурлик йигитни нақадар қийнаётганлигини кўриб турарди.

Ярим соатли қизгин суҳбатдан сўнг Ирена йигитга заррача илтифот қўрсатмай, келгуси учун ҳам ҳеч нима ваъда қилмай кетиб қолди. Бу иши ўзига ҳам ёқиб, уни ғайрича ҳаяжон ва лаззатли қалтироққа солди, бунақа ҳузурбахш қалтироқни у фақат қизлигида ҳис этганди. У алақаерда, кўнглининг тубида вужудини куйдирувчи бир чўғ ёниб турганини, бир шамол турса ўша чўғ аланга олиб, борлигини ёндириб юборажагини сезарди. Кўчада борар экан, ялт этиб ўзига ташланган ҳар бир нигоҳни ташналик билан илғаб олар, эркакларнинг бундай дўстона, ошкора ҳайрати эса унинг учун бир янгилик эди. Тўсатдан ўзини ўзи жуда ҳам кўргиси келиб кетди-ю, гул дўконининг витринасидаги кўзгу олдида тўхтаб, қизил

атиргуллар ва шудринг қўнган бинафшалар билан безалган кўзгу доирасидаги ўз ҳуснига маҳдиё бўлганича туриб қолди. У қизлик чоғларидан бери ўзини бу қадар енгил сезмаган эди, эрга текканининг биринчи кунлари ҳам, ўйнашининг қучоғида ётганида ҳам унинг баданига бунчалик ҳузур, роҳат югурмаган эди ва мана шу гулдай гўзаллик, мана шу ширин сармастликлар кундалик бир хил турмушда беҳуда йўқолиб кетаётганлиги унга ўлгудай алам қила бошлади.

У ланж судралиб уйига қайтди. Дарвоза олдида қалтис саргузаштнинг маст қилувчи ҳавосидан яна бир марта тўйиб симириш учун, унинг тўлқинлари нақ юрагига етиб бориши учун бир зум каловланиб туриб қолди. Шу пайт кимдир елкасига қўлини қўйди. У қайрилиб қаради.

– Ие, бу сизми?.. Сизми?.. Нима керак ўзи сизга? – гудуллади азбаройи юраги ёрилгудай қўрқиб.

Кўз олдида яна ўша лаънати кимса турарди. Ирена уни кўриб, ўзининг эҳтиётсиз айтиб юборган сўзларидан баттар қўрқиб кетди. Ахир у мана шу хотинни яна учратиб қолса сизни танимайман, деб туриб олишга, ҳамма нарсадан тонишга, бу юлғичга қақшатқич зарба беришга қатъий аҳд қилган эди-ку!.. Бироқ энди вақт ўтган эди.

– Роппа-роса ярим соат бўлди бу ерда сизни пойлаб турганимга, Вагнерхоним.

Ирена ўз фамилиясини эшитиб, титраб кетди. Демак, у ҳайвон унинг манзилини ҳам, исми-шарифини ҳам билар экан-да. Энди ҳаммаси тамом, энди у бутунлай бу хотиннинг чангалига тушиб қолди.

– Ҳа, Вагнерхоним, мен сизни роппа-роса ярим соатдан бери кутиб турибман, – такрорлади хотин гина ва таҳдид билан.

– Нима... Нима истайсиз мендан?

– Ўзингиз биласиз, Вагнерхоним, – Ирена ўз номи эшитиб яна титраб кетди. – Нимага келганимни ўзингиз жуда яхши биласиз.

– Ахир мен у кишини ўшандан бери сира кўрмадим, ундан кейин ҳам ҳеч қачон кўришмайман... Фақат мени тинч қўйинг... Бошқа ҳеч қачон...

Нотаниш аёл Ирена ҳаяжондан тили тутилиб қолишини бемалол кутиб турди. Кейин эса худди чўрисига муомала қилгандай, гапини чўрт кесди:

– Алдаб нима қиласиз? Орқангиздан ширинлик дўконигача бордим, – Ирена кўрқиб орқага тисланганини кўриб, масхараомуз қўшиб қўйди: – Қиладиган ишим йўқ, хизматдан бўшатворишган. Бунинг устига айтишларича, замон нотинч, иш кам. Шундоғ экан, бўш вақтдан фойдаланиб қолишим керакми, керак. Ойимтиллалардан бизнинг қаеримиз кам экан, биз ҳам ахир одаммиз, ўйнаб-қулишни хоҳлаймиз.

Истеҳзо ва жаҳл билан айтилган бу совуқ сўзлар Иренанинг нақ юрагига бориб санчилар эди. Бу ошкора шаллақилик, тубанлик олдида у ўзини қуролсиз, ожиз сизди, бу ҳайвон ҳозир бақриб, уйни бошига кўтарса ёки шу тобда эри келиб қолса нима бўлади, дея кўрққанидан гангиб қолди. Сўнг шоша-пиша мўйнали енглари орасидан кумуш сумкачасини пайпаслаб топди-да, ундаги бор пулини олиб аёлга узатди.

Бироқ нотаниш аёлнинг сурбетларча чўзилган қўли миннатдорона пастга тушмади, пул тегиши билан ўткир тирноқли чангалдай ҳавода туриб қолди.

– Бир йўла сумкачаниям берворинг, бу пулларимди йўқотиб қўймай тағин, – аёл истеҳзо билан лабларини чўччайтириб, хунук ҳиринглади.

Ирена муттаҳам аёлнинг кўзларига тик қаради, аммо унинг беҳаёлларча боқиб туришига бардош беролмади. Бу сурбетларча қўпол мазахга чидаш қийин эди, нафрат туйғуси оғир дарддай унинг аъзойи баданини тилкалади. Ишқилиб, тезроқ кета қолса, бу хунук башарага яна кўзи тушмаса! У юзини ўтириб, қимматбаҳо сумкачасини шоша-пиша юлғич хотинга берди-да, Азроил қувлагандай зинадан чопқиллаб чиқиб кетди.

Эри уйда йўқ экан, Ирена диванга шилқ этиб тушди ва таёқ еган одамдай мажолсизланиб ётиб қолди. Фақат даҳлиздан эрининг овози эшитилгач, зўрға ўрнидан туриб, беихтиёр қўшни хонага сургалди.

Даҳшатли ваҳима энди унинг уйига ўрнашиб олиб, бир қадам ҳам жилмай туриб қолди. Бўш пайтлари даҳшатли тўқнашувнинг тафсилотларини соатлаб бирма-бир эслар экан, у энди ўз аҳволининг танглигини, чорасизлигини аниқ-равшан ҳис қила бошлади. Манзили ва фамилиясини бир амаллаб билиб олган бу қанжиқ дастлабки муттаҳамликлари шунчалик ғалаба келтиргач, шубҳасиз, бундан кейин ҳам ўзининг муҳим сирдан воқифлигидан фойдаланиб, бечора бир аёлни эзиб сувини ичса керак. У энди Иренанинг турмушини кўп йиллар оғулаб юради, бу воқеа гўё босириқ туш, бу қўрқинчли тушдан бор кучи билан ҳар қанча ўзини силкитса ҳам қутулиб бўлмайди. Чунки оилада анча-мунча жамғармалари бўлса ҳам, бари бир, у эридан яширин кўп нарса тўплаёлмайдик, ўша махлуқдан бир йўла қутулса. Яна шуниси ҳам борки, эрининг баъзи гапларига кўра ҳамда у шуғулланган айрим суд ишларига қараганда, бунақа ашаддий муттаҳамлар ҳар қанақа шартлашув ва келишувни сариқ чақага олишмайди. Жуда иши юришиб қолган тақдирда ҳам фалокатни бир ой, икки ойгача аритиб туриш мумкин, кейин нима бўлади? Кейин, оилавий бахтнинг омонат биноси ҳеч иложсиз кулаб тушади. Мабодо азоб берувчисини ҳам жазога шерикликка тортолса-чи, лекин бундан ҳеч қанча фойда чиқмайди. Фалокат муқаррар, нажотнинг иложи йўқлигини даҳшатли равишда аниқ-равшан сезиб турарди. Бироқ фалокат қандай... қанақасига юз бераркин – у эртаю кеч шу машғум муаммо устида бош қотирарди. Бир куни эрининг номига хат келади; ранги оқарган, қовоғи солиқ эри унинг хонасига киради, қўлидан қаттиқ ушлаб, сўроқ қила

бошлайди... Кейин-чи... Кейин нима бўлади? Эри қандай йўл тутади? У ёғига ақли етмас, қолган ҳаммаси шафқатсиз кўрқув гирдобига фарқ бўлган эди. У ўйлаб ўйининг тагига етолмас, ҳар хил тусмолу гумонлардан боши тарс ёрилгудай эди. Шундай азоб-уқубатли ўйлар пайтида у яна бир нарсани равшан тушуниб, баттар кўрқа бошлади; у эрининг қандай одамлигини яхши билмасди, шунинг учун эри нима қилишига, не фикрга келишига ақли етмасди. У ота-оналарининг истаги билан эрга чикди, аммо ўзининг ҳам унчалик кўнгли йўқ деб бўлмасди, аксинча, уни хуш кўрганди, йиллар ўтиб у янглишмаганини тушунди. Улар бир ёстикқа бош қўйиб, саккиз йил бахтиёр, осойишта, ширин умр кечиришди. Ҳамма нарсалари – болалари, уй-жой, сон-саноқсиз яқинлик соатлари ўртада эди, ҳаммасини аҳиллик билан баҳам кўришарди. Фақат бу кунга келиб, у эрининг қандай йўл тутишини тасаввур қилишга уринганидагина шу вақтгача турмуш ўртоғи унга бегона ва нотанишлигича қолганлигини англади. Мана, шу кунга келиб, энди ўзларининг бутун ҳаётларини кўз олдига келтиришга, эрининг айрим хатти-ҳаракатларидан унинг табиатини билиб олишга уринди. У кўрқув оғушида ҳар бир хотирага қалтираб ёпишиб олиб, эрининг қалбидаги энг қоронғи кўчаларга йўл топишга уринарди.

Эрининг сўзларидан унинг кўнглида нималар борлигини билиш қийин эди. Мана, ҳозир у ўтқир электр чироғи ёруғида китоб ўқиб ўтирган эрига синчков нигоҳ ташлади. У бегона одамнинг юзига қарагандай эрининг юзига тикиларкан, бирданига нотаниш бўлиб қолган таниш чизиқларга қараб, бир ёстикқа бош қўйиб, саккиз йил умр кечиришган даврдан буён бепарволиги туфайли билмаган эрининг характерини энди билиб олишга уринди. Эрининг манглайи очиқ ва олижаноб одамга хос, қудратли ва фаол ақлга тўлиқдай эди, аммо қимтилган лабларида қатъият, журъат ифодаси бор эди. Унинг мардона қиёфасидан

куч-гайрат ёғилиб турарди. У кутилмаганда бу иродаи чеҳрадаги гўзалликни кашф этар экан, эрининг ўйчан, ўткир зеҳн, қатъият аниқ сезилиб турган қиёфасига ҳайрат билан тикилиб қолди. Аммо асосий муаммони ошкор этадиган кўзлари эса киприклари билан тўсилган, китоб саҳифаларига қадалган эди. У энди фақат эрининг салобатли гавдасига, жиддийлиги билан одамни ҳуркитадиган ва биринчи бор гўзаллиги билан мафтун этувчи бу нотаниш қиёфасига ён томонидан синчковлик билан қарай оларди, холос. Назарида, гўё унинг мардона қиёфасида мурувват ёки нафрат сўзлари яширингандай туюларди. У тўсатдан эрига мамнуният ва ифтихор билан қараб турганлигини пайқаб қолди. Шу пайт эри бошини кўтариб қаради, у эса кўзларини тез қоронғилик томон олиб қочди, эҳтиросли ва синчков назари эрида шубҳа уйғотишидан қўрқди.

* * *

Уч кунгача Ирена кўчага чиқмади, лекин бу «тухум босиб ўтириши» атрофидагиларга сезилиб қолаётганидан ташвишлана бошлади, чунки у одатда уйда кўп бўлмасди.

Бу ўзгаришни биринчи бўлиб болалари пайқашди. Айниқса, катгаси дарҳол соддадиллик билан, нега ойимиз уйда ўтирибдилар, дея ажабланганлигини билдирди-қўйди. Оқсочи эса ҳиринглаб тахминларини мураббияга айтиб берар эди. Ирена эса шу кунларда уйда бўлишлигини исботлашга беҳуда уринар, кўпинча бунга асосли сабаблар ҳам топар, аммо қай бир ишга аралашса, фақат одатдаги тартибни бузарди, холос. Оқсочга ёрдам бераман, деб уни уринтириб қўярди. Дардни яширсанг, иситмаси ошкор қилади, деганларидек, ёлғиз қолишга, ўзининг оромгоҳида китоб ўқиб ёки кашта тикиб ўтиришга тоқати етмасди. Йўқ, у ҳар бир кучли изтиробни яширолмаганидай, ички ҳаяжонини босолмас, асабийлашиб у хонадан бу

хонага юрарди. Ҳар гал телефон ёки дарвоза қўнғироғи жиринглаганида сесканиб кетар, арзимас бир зарбдан осойишта ҳаётининг риштаси узилиб кетишини сезиб турар эди. Шунда унинг руҳи бутунлай тушиб кетар ва маҳв этилган умри кўзига жимирлаб кўринарди. Зиндондагидай ўтган мана шу уч куни турмуш қурганидан бери кечган саккиз йилдан ҳам узунроқ туюлди. Бироқ учинчи куни уйдан чиқишга мажбур бўлди: анча илгари эр-хотин меҳмондорчиликка чақирилган эдилар; ишонтирарли баҳона йўқлиги туфайли эътироз билдиришнинг иложи бўлмади. Бунинг устига, ахир ақдан озмаслик учун унинг ҳаётини ўраб турган даҳшатнинг кўринмас темир деворини қачондир бузиб ташлаши керак-ку! У одамларни кўришни, оғир ўйларидан бир неча соатга бўлса-да қутулишни, қўрқувдан ўзини ўлдириб қўймаслик учун ўзини ўнглаб олишни хоҳларди. Бундан ташқари, кўзга кўринмас ва доимий таъқибдан бировларнинг уйида, дўстлари орасида тезроқ халос бўлиши турган гап эди. Фақат бир лаҳза, қисқа бир лаҳзада, ўша нохуш учрашувдан кейин биринчи марта кўчага чиққанида уни бирдан қўрқув босди: муттаҳам аёл қаердадир, яқин ўртада пойлаб турган бўлса-я. У беихтиёр эрининг қўлидан ушлаб олди ва кўзларини юмиб, йўлакнинг нарёғида уларни кутиб турган автомобиль олдигача бир неча қадам югуриб борди. Аммо энди машинада эрининг ҳимоясида қош қорайиб, одамлар сийраклашиб қолган кўча бўйлаб физиллаб елиб борар эканлар, юрагидаги оғир тош аста-секин енгиллаша бошлади. Бегона уйнинг зиналаридан юқорига кўтарилаётганда эса у энди ўзини тамоман хавфсиз, эркин сеза бошлади. У меҳмондорчиликда ўзини шу қадар эркин ва шўх ҳис қилдики, гўё кўп йиллар илгариги ҳаётига қайтгандай бўлди. Ҳатто, у қамокxonанинг тўрт девори орасидан қутулиб, қуёш юзини кўрган одамдай бутун вужудини шодлик чулғаб олди. Бу гўшада у таъқибдан холи эди,

нафратланган одами бу ерга киролмасди. Бу ердаги одамлар уни яхши кўришар ва хурматлашар, унга ҳайрат билан боқишар эди. Ясан-тусанга берилган, беғам-беташвиш бу одамлар ранг-баранг ялтираб-жимирлаган енгилтаклик тўлқинларида сузаётгандай эдилар. У ниҳоят ўз даврасининг лаззатли оғушига яна қайтди. Дастлабки лаҳзалардаёқ одамларнинг нигоҳларидан чиройли экансиз, деган фикрни англади ва аллақачонлардан бери туймаган ўзига ишонч туйғусидан яна ҳам гул-гул очилиб кетди.

Кўшни заддан таралаётган ўйноқи мусиқа садолари унинг жўшқин қонини яна ҳам кўпиртирарди. Рақс бошланди ва у кўз очиб-юмгунча ўзини гавжум оломоннинг ўртасида кўрди. Умрида ҳали бунақа ҳузур қилиб рақсга тушмаганди. Бу қуюнли гирдоб уни қушдай енгил қилиб юборган, мусиқа оҳанги баданининг ҳар бир заррасига сингиб, жонига ўтлар туташтирар эди. Мусиқа тўхтаган заҳоти чўккан сукунат уни оғритар, зўриққан вужуди хижолатдан ёнар, мусиқа янграши билан эса яна у роҳат, ором берувчи, аллаловчи муздай сувга шўнғигандай, ўша гирдобга ўзини ташлар эди. Одатда у ўртамиёна рақсга тушар, мулоҳазакорлик билан ўзини тийгани учун келишмайроқ, лекин ҳаддан ташқари эҳтиёткорлик билан ҳаракат қиларди, бироқ ҳозир эркинликка отилиб чиққан шодлик нашъаси унинг кўнглидаги тортинчоқликни йўқотиб юборди. Унинг бўронли эҳтиросларини қаттиқ тутиб турган мулоҳазакорлик ва уятчанликнинг темир жилови узилиб, энди Ирена ўзини фикрсиз ҳузур-ҳаловат оғушида эриб кетаётгандай ҳис эта бошлади. Кимнингдир қўллари уни қучоқлаганини, кимлардир унга суйкаганини, хўрсинишдай эшитилган сўзларни ҳаяжонли кулги-қаҳқаҳани, қонида жаранглаётган мусиқани ҳис этиб роҳатланар эди, бадани таранг тортилган тордай, кўйлаги куйдираётгандай туюлар, у барча

либосларини улоқтириб ташлаб, яланғоч ҳолида бу хузур-ҳаловатни симиришни хоҳлар эди.

– Ирена, сенга нима бўлди? – кўзлари чақнаган, раққос ҳамроҳининг оғушида қизарган жувон гандираклаб, орқасига ўтирилди. Шу заҳоти унга ажабланиб, қаттиқ тикилиб турган эрининг совуқ нигоҳи юрагига ханжардай қадалди. Жувон кўрқиб кетди: балки у туйғуларига ортиқча эрк бериб юборгандир, балки жазавога тушиб, ниманидир ошкор қилиб қўйгандир?

– Нима деяпсан, Фриц?.. – шивирлаб гудранди у юрак-юрагигача ўқдай қадалган эрининг нигоҳидан ўзини йўқотиб. Эрининг кўзлари юрагини тобора чуқурроқ ўйиб кирмоқда эди. Инквизиторларга хос бу шафқатсиз нигоҳдан у дод деб юборгиси келди.

– Жуда ғалатисан, – деди узоқ сукутдан сўнг эри. Унинг овозида ажабланиш оҳанги бор эди. Эри бу билан нима демоқчи эканлигини сўрашга Ирена журъат қилолмади, аммо эри бошқа ҳеч нарса демай, юзини ўтирганида, унинг кенг, пишиқ, оғир елкасини, темирдай чайир бўйнини кўриб, бутун вужудига титроқ югурди. Қотилларнинг қиёфаси шундай бўлади, деб ўйлади Ирена ва шу заҳоти ўзининг бу маънисиз фикридан қайтди. Фақат ўз эрини эндигина кўргандай бўлди, унинг кучли ва хавфли эканлигини англаб, қалтираб кетди.

Яна мусиқа садолари янгради. Қандайдир жаноб Иренага яқинлашди ва у беихтиёр ўша кишининг қўлларига суяниб қолди. Бироқ энди аёлнинг бутун вужуди оғирлашган ва шўх мусиқа кўрғошиндай зил-замбил оёқларига жон киритолмас эди. Уни эзиб турган дард юрагидан оёқларига ўтди ва ҳар бир қадамида азоб бера бошлади. У ҳамроҳидан кечирим сўрашга мажбур бўлиб, ўз жойига қайтар экан, эрим яқинимда эмасмикин, деган ўй билан беихтиёр ён-верига қаради ва шу заҳоти пойлаётгандай ёнгинасида

уни кузатиб турган эрини кўриб, титраб кетди. Эрининг совуқ нигоҳи яна унинг кўзлари билан тўқнашди. Эрига нима бўлди? У нимани билиб қолди экан? Жувон, ихтиёрсиз, очилиб қолган кўкрагини ундан беркитмоқчи бўлгандай, ёқасининг тугмаларини тез солишга уринди. Эрининг сукут сақлаши ҳам нигоҳи каби қатъий эди.

– Уйга қайтсакмикан? – кўрқа-писа сўради у эридан.
– Албатта.

Эрининг овози совуқ ва қаҳрли эди. У олдинга юрди ва яна эрининг офир, таҳдидли бўйнига кўзи тушди. Пўстинчасини кийдириб қўйишгандан кейин ҳам бари бир у безгак тутгандай қалтирар эди. Улар соябон аравада ёнма-ён жимгина боришаркан, Ирена офиз очишга қўрқар эди. Юраги янги хавфни элас-элас сезар, энди унга ҳеч қаерда нажот йўқ эди.

Шу кеча у қўрқинчли туш кўрди. Шифтлари баланд ва ёруғ залда мусиқа гумбурлар эди. У залга кириши билан ранг-баранг кийинган оломон ўртасига тушиб қолди. Шу заҳоти бир йигит орани ёриб ўтиб, унга яқинлашди, у йигитни танигандай бўлди, аммо кимлигини эслаёлмади. Йигит аёлнинг кўлларини олди ва улар рақс бошлашди. Ирена қувонч ва лаззат оғушига шўнғиди, мусиқа тўлқинлари унинг оёғини ердан узиб, ҳаволата бошлади. Улар залнинг нақшин устунлари оралаб рақс тушар, баланд шифт остидаги зарҳал қандилларнинг шамлари юлдузлардай чақнаб нур сочар, деворий кўзгуларда Иренанинг табассуми кўринар ва сон-саноксиз тасвирларда такрор-такрор акс этар эди. Рақс тобора шиддатли тус олар, мусиқа қонларга олов ёқар эди. Йигит уни тобора бағрига бо-саётганини, бармоқларини тобора яланғоч елкаларига ботираётганини ҳис қилар эди. Аёл лаззатли оғриқдан инграб юборди, шу зум кўзлари йигитнинг кўзлари билан тўқнашди-ю, кимлигини эслади. Бу ўша қизлигида узоқдан кўриб ардоқлаб юрган актёр йигит

эди, аёл энди ҳузур билан унинг номини айтишга оғиз жуфтлаган эди, йигит аёлнинг хитобини ёндирувчи бўса билан жим қилиб қўйди. Шу тариқа улар лабла-рига лабларини қўйиб, бир-бирининг қайноқ оғушига чирмашганича майин сабода учгандай, залма-зал айланар эдилар. Ёнларидан деворлар лип-лип ўтар, Ирена алақачон боши узра шифт борлигини ҳам кўрмас, вақт ўтаётганини ҳам сезмас, жиловлардан бўшаган баданининг оғирлигини ҳам ҳис этмас эди. Шу пайт кимдир тўсатдан унинг елкасидан ушлади, Ирена рақсдан тўхтади, у билан мусиқа ҳам тинди, чироқлар ўчди, қоп-қора деворлар яқинлашиб уни ўраб олишди, ҳамроҳи ғойиб бўлди. Даҳшатли нотаниш хотиннинг: «Йигитимни қайтиб бер, ўғри!» – деган қичқириғи эшитилди, бу қичқириқлардан ҳатто деворлар қалтираб кетди, хотиннинг муздай панжалари унинг қўлига зулукдай ёпишиб олди. У бир силтаниб, дод деб қичқирди, бу даҳшатли, телбаларча чинқириқни ўзи ҳам эшитди, улар ёқалаша бошладилар, нотаниш хотин баланд келди, Иренанинг бўйнидаги марварид шодаси билан бирга қўйлагининг ярмини ҳам юлиб олди, йиртиқ латта орасидан яланғоч елкалари ва кўкраклари очилиб қолди. Шу заҳоти алақаждан одамлар яна пайдо бўлиб қолишди, шовқин яна кучайди, ҳар тарафдан яна одамлар йиғилди, ҳамма унга ва бояги урғочи жонзотга масхараомуз боқар эди, тасқара хотин эса бор овози билан «Бузуқи, ж!.. Йигитимни тортволди!» – деб чинқирарди. Ирена қаёққа яширинишни, қаёққа қарашни билмас, тишларини ғижирлатган ваҳший башаралар баттар яқинлашиб, баднафс кўзлари билан унинг яланғоч жойларига ҳаёсиз тикилишар эди, мана унинг нажот излаб тинган кўзлари олисларга боқди, бирдан у эрини кўриб қолди, эри дарвоза олдида қоққан қозикдай қаққайиб турар, ўнг қўлини орқасига яшириб олган эди. Ирена дод деб қичқирганича бутун залнинг нақшин устунлари оралаб қоча бошлади, орқасидан

очкўз оломон қувишга тушди, у эса кўйлаги тобора сурилиб пастга тушаётганини, ҳозир мутлақо яланғоч қолишини ҳис қилар эди. Шу пайт тўсатдан дарвоза ланг очилди, у таъқибдан қутулиш умидида зинадан пилдираб туша бошлади, бироқ пастда пойлаб турган, ифлос жун юбка кийган бояги хунук жонзот ўткир панжалари билан уни юлишга ташланди. Ирена жон ҳолатда ўзини четга олди ва ҳушидан айрилиб, чопаверди, бояги таъвия ҳам унинг орқасидан югурди, шу алпозда улар қоронғиликда узун ва ҳувиллаган кўчалар бўйлаб узоқ чопишди, фонуслар ғижирлаб улар кетидан эгилиб қарашар эди. Ирена ҳар он ортидан бояги жонзотнинг, ёғоч чориклари тарақлаётганини эшитар, аммо муйилишда бошқа кўчага бурилиши билан олдидан яна худди ўша махлуқ чиқиб қолар эди; таъвия уни ҳар бурчакда, ҳар дарвозанинг ўнгу сўлида пойлаб турарди; у ҳамма ерда ҳозир эди, даҳшатли тезлик билан урчиб кўпаяр, ундан қочиб қутулишнинг иложи йўқ эди, у қаерга бормасин, осмондан тушгандай кўз олдида пайдо бўлар, тиззалари қалтираб, ҳолдан тойган Иренани ушлаб олишга интиларди. Мана, ниҳоят уйлари кўринди, Ирена ўзини ўша ёққа урди, эшик тарақлаб очилди, бироқ остонада эри уни кўлида пичоқ билан пойлаб турган экан, у хотинига ҳамон синовчан тикилиб турарди. «Қаерда эдинг?» – таҳдид билан сўради эр. Ирена: «Ҳеч қаерда», деган ўзининг овозини эшитди, лекин шу заҳоти орқасидан бояги жонзотнинг қаҳқаҳа уриб чинқиргани эшитилди. «Мен кўрдим, кўрдим!» – деб чийилларди у ҳануз ақлдан озгандай хахолаб. Шу пайт эри пичоқ тортворди. «Ёрдам беринг! Ёрдам!» – жони борича қичқирди Ирена.

У уйғониб кетди ва кўрқув тўла кўзлари эрининг кўзлари билан тўқнашди. «Оҳ, бу нимаси? Бу қандай гап? Ахир у ўз уйида, оромгоҳида экан-ку. Шифт остидаги фонус хира нур сочиб турипти. Хайрият, у ўз уйида, тўшагида экан, кўрганлари туш экан, холос.

Бироқ нега эри худди беморга қарагандай ачиниб қараб турипти унга? Чироқни ким ёққан, нега эри қимир этмай, қовоғини солиб ўтирипти?»

Ирена ниҳоятда кўрқиб кетди. Ялт этиб эрининг қўлига қаради: йўқ, пичоқ кўринмайди. Уни эзган босириқ, хира туш манзаралари тумандай аста тарқала бошлади. Демак, буларнинг ҳаммасини у тушида кўрипти-да, у тушида чинқириб, эрини ҳам уйғотиб юборипти-да. Бироқ нега эри унга тешиб юборгудай тикилиб турипти?

Ирена жилмайишга уринди.

– Нима бўлди? Нега менга бунақа тикилиб қолдинг? Жуда ёмон туш кўрибман.

– Ҳа, қаттиқ қичқирдинг. Ҳатто нариги хонада туриб мен ҳам эшитдим.

«Нима деб қичқирдим экан, нималар деб валдирадим экан, – даҳшат ичида ўйлади Ирена. – У нимани билиб олдийкин?» Ирена бошини кўтариб, эрига қарашдан кўрқарди. У эса Иренага ғоят жиддий, шу билан бирга, ажабтовур хотиржамлик билан қараб турарди.

– Нега бунақа бўлиб қолдинг, Ирена? Кейинги кунларда жуда ўзгариб кетдинг – безгак тутгандай қалтирайсан, асабийлашасан, нимадандир ташвишланасан. Ҳозир бўлса, тушингда ёрдам беринг, деб бақиряпсан...

Ирена яна жилмайишга уриниб кўрди.

– Йўқ, сен мендан ниманидир яширяпсан, – деб туриб олди эри. – Балки қандайдир кўнгилсизлик, қандайдир ташвиш сени қийнаётгандир? Уйдагиларнинг ҳаммаси ўзгариб қолганингни сезган. Кўрқма, айтавер, нима қийнаяпти сени?

Эри унга яқинроқ сурилди. Ирена эрининг бармоқлари унинг яланғоч билакларини силаб, эркалаётганини сизди, кўзларида эса аллақандай бошқача нур чақнар эди. Ирена қайноқлик билан эрининг кучли баданига кўксини босиб, маҳкам қучоқлаб олгиси,

ҳамма гапни айтиб бергиси, кечирдим, демагунча бағридан бўшатмай, ёпишиб олгиси келди. Ахир, эри унинг қанчалар азобланаётганлигини кўриб турибди-ку. Фонус ҳам ўзини хира нурлари-ла унинг юзини ёритишга уринар, Ирена эса бундан уяларди. У даҳшатли сўзни айтиб юборишдан қўрқарди.

– Хавотир олма, Фриц, – жилмайишга уринди Ирена аслида бутун вужуди, тирноғига даҳшатдан титраса ҳам. – Шунчаки, асабларим чарчаган шекилли. Майли, ўтиб кетади.

Эри уни қучиш учун чўзган қўллари ни дарҳол тортиб олди. Ирена титраб кетди – у мана шу сунъий чироқнинг хира нурида жуда рангпар кўринар, пешонаси кўнгилсиз ўйлардан тиришиб кетган эди. У ўрнидан секин турди.

– Мен ҳозирги аҳволимизга тааллуқли бирор муҳимроқ гап айтирмакинсан, деб ўйлагандим. Фақат иккаламизга тегишли гапни кутган эдим. Айниқса, ҳозир, Ирена, ёлғиз қолганимизда.

Эрининг бу жиддий ва сирли қарашидан сеҳрланиб қолгандай Ирена жойида қимирламай ётарди. Фақат бир сўзни, биргина, биттагина «кечир» деган сўзни айта қолганида олам гулистон бўлиб, ҳамма иш ўнгланиб кетарди-я, – ўйларди Ирена. – Эри нима учунлигини суриштириб ўтирмасди. Бироқ, нега бу чироқ сурбетларча... ёниб турипти? Назарида эри қоронғиликда сўраганида балки гапира оладигандай туюлди. Аммо, ёруғлик унинг иродасини йўқотиб, тилини боғлаб қўйган эди.

– Демак, айтадиган ҳеч қандай гапинг йўқ, шундайми?

Айтаверса нима қиларди-я, эри яхшилик билан сўраб турибди-ю ахир! У сира бунчалик мулойим гапирмасди. Эҳ, агар фонуснинг ёруғи бўлмаганида, мана шу сариқ, бетамиз ёруғлик бўлмаганида эди!

Ирена бир силтанди.

– Хаёлингга нималар келди? – қаҳ-қаҳ отиб кулиб юборди Ирена ва кулгисининг жарангидан ўзи чўчиб кетди. – Уйқум ёмон бўлиб қолгани учун, албатта, мендан яширадиган сири бор, деб ўйлаяпсанми? Ҳали мени битта-яримтага хуштор бўлиб қолди, деб ҳам ўйларсан?

Ирена ўз сўзларининг нақадар қалбаки, сохта жаранглаганидан ўзи қалтираб кетди, ўзининг сохталигидан ўзи ич-ичидан нафратланиб кетди ва бехтиёр эридан кўзларини олиб қочди.

– Майли, ётиб дамингни ол, – эри бу сўзларни жуда тез ва дўқ аралаш айтди. Гапининг оҳанги бутунлай ўзгариб, таҳдид ва шафқатсиз ҳақорат маъносида жаранглади.

У чироқни ўчирди. Ирена унинг узоқлашиб бораётган тун арвоҳидай тилсиз, хира соясига қараб қолди, эшикнинг тарақлаб ёпилишини эса у тобут қопқоғининг ёпилишига ўхшатди. Кўзига дунё қоронғи бўлиб кетди, худди бутун олам қотиб қолгандай, фақат даҳшатдан ҳушсизланган танасидагина юраги дукиллаб урар, ҳар уриши кўкрагига азоб бўлиб ёйиларди.

Эртасига оила аъзолари жам бўлишиб, тушликда ўтиришганди, жанжал чиқаришган болаларни эндигина аранг эпақага келтирган Иренанинг қўлига оқсочи кириб, хат тутқазиб, жавобини кутишяпти, деди. Ирена таажжубланиб, нотаниш ёзувли конвертни шошиб очди. У дастлабки сатрларни ўқиши билан ранги девордай оқариб, ўрnidан сакраб турди, лекин ўйламасдан қизиққонлик қилгани ҳаммани ажаблантирганини кўриб, баттар қўрқиб кетди.

Хат қисқа эди. Атиги уч сатрда: «Ушбунни етказувчига марҳамат қилиб тезлик билан юз крон бериб юборинг», дейилган эди. Атайлаб ажи-бужи қилиб ёзилган бу хатга имзо ҳам, сана ҳам қўйилмаган, унинг турган-битгани сурбетларча қўрқитувчи буйруқ эди. Ирена пул олиб чиқиш учун оромгоҳига югурди, бироқ нақшин сандиқчанинг калитини қаергадир

беркитиб қўйган экан, уни қидириб барча кутию тортмаларни ағдар-тўнтар қилиб чиқиб, ниҳоят топди. Қўллари қалтираганича пулларни конвертга солди-да, эшик олдида кутиб турган югурдакка берди. У бу ишларни шу қадар тез ва онгсиз равишда, қандайдир жазава билан ҳеч иккиланмай бажариб, шу заҳоти емакхонага қайтганида, ҳамма жим бўлиб унга қараб турарди. Ирена қизариб, ўрнига ўтирди ва шоша-пиша аллақандай баҳона тўқий бошлаган эди, бирдан қўли қалтираб, стаканни шошиб жойига қўйди – боя ҳаяжон устида очилган хатни ўзининг ликопчаси олдида қолдирганлигини кўриб, юраги орқасига тортиб кетди, варақни ўғринча фикимлади, бироқ уни чўнтагига солаётиб, бошини кўтарганди, эрининг юракни тешиб юборгудай зардали ва изтиробли нигоҳига кўзи тушди, эрининг бундай қарашини у биринчи кўриши эди. Айни шу кунларда эрининг кўзларида тўсатдан ёнган шубҳа, гумон олови Иренани довдиратиб, гарангситиб қўйганди, аммо бу аҳволга чек қўйишга у ожиз эди. Эрининг бу шубҳали нигоҳидан ўша куни базмда ҳам оёқ-қўли музлаб қолган эди, кеча эса тушида ҳам бу нигоҳ ханжардай ярақлади. Ирена нима десам экан, деб қийналар, унутилиб кетган хотиралари яна хаёлида жонланарди – бир куни эри унга адвокатлик иши юзасидан қайсидир терговчига дуч келганини айтиб берган эди. Эрининг айтишича, ўша терговчининг алоҳида тергаш услуби бор экан: айбдорни сўроқ қилиш вақтида у кўпинча қоғоз-дафтарларини титкилаб ўтираркан, фақат ҳал этувчи саволни берганида ялт этиб бир қарар экан, унинг ханжардай қадалган назаридан жиноятчи довдираб қолар экан, у терговчининг чақмоқдай ўткир нигоҳидан кўзи қамашиб гангиб қоларкан-да, ўзининг ожизлигини ҳис этиб, таслим бўларкан. Дарвоқе, балки эри ҳам бу хавфли санъатни машқ қилмоқчи бўлиб, қурбонликка Иренани танлагандир? Уни даҳшат чулғаб олди, чунки

у эрининг ўз касбига қизгин меҳр қўйганлигини, бу ишда суд қонунчилиги талабларидан ҳам ошиб тушувчи эҳтиросли психологик қобилиятини кўрсата олишини биларди. Жиноятни таъқиб қилиш ва фош этиш, қўлга тушириб иқрор қилдириш каби ишларни у қартабозликдай, жувонбозликдай ишқибозлик билан қилар ва мана шунақа руҳий таъқиб билан банд бўлган кунлари вужудан ёниб юрарди. У алақачон унутилиб кетган ишларни титкилаб, тунларни тонгга уласа ҳам, бегона одам назарида жуда хотиржам кўринар эди. Ўшандай пайтларда у кам еб, кам ичар, ammo тинимсиз чекар ва деярли гапирмас, гўё бор нотиқлик маҳоратини суд кунига асраётгандай эди. Ирена фақат бир марта эрининг оқловчилик ишида қатнашган ва судга иккинчи марта бормасликка аҳд қилган эди, чунки эрининг жаҳддор эҳтироси, нутқидаги қаҳр-ғазаб оҳанги, юз ифодасидаги қандайдир совуқлик ва шафқатсизлик уни кўрқитиб юборганди. Назарида ҳозир ҳам эрининг қошларини чимириб, синчков тикилиши ўша кунги ҳолатига ўхшарди.

Ана шунақа олис хотираларнинг ҳаммаси шу бир неча лаҳзада қалқиб юзага чиқди ва унинг тилини боғлаб, бирор сўз айтишга қўймади. У индамай ўтирар, жимлик чўзилган сари бунинг хавфлилигини тушуниб, баттар ҳаяжони кучаяр эди. Иренанинг бахтига тушлик тез тугади, болалар сакраб туришиб, чувиллашганича нариги хонага кириб кетишди, энага уларни тинчитаман деб беҳуда уринарди. Эри ҳам ўрнидан туриб, ҳеч қаёққа қарамай, оғир қадамлар билан ўз хонасига кириб кетди.

Хонасида ёлғиз қолиши биланоқ Ирена машъум хатни чўнтагидан чиқарди ва яна бир марта: «Ушбуни етказувчи одамга марҳамат қилиб тезлик билан юз крон бериб юборинг», деган сўзларни ўқиди, ғазаб билан хатни майдалаб йиртди ва энди ахлат саватга ташламоқчи бўлиб турганида, фикри ўзгарди, печкага эгилиб, қоғоз парчаларини ўтга ташлади. Оқиш алан-

га бу хавфли қоғозни ялаб-юлқаб тугатгач, Иренанинг кўнгли сал тинчиди.

Худди шу дақиқада эрининг оёқ товушлари эшитилди, у остонага келиб қолган эди. Печка иссиғидан ва тўсатдан қўлга тушиб қолганидан қизариб кетган Ирена сакраб ўрнидан турди. Печканинг эшикчаси ҳамон хиёнаткорона очиқ турарди. Ирена ўнғайсиз аҳволда уни тўсишга уринди. Эри стол ёнига келди, сигара чекмоқчи бўлиб гугуртни ёқди, у ёниб турган гугуртни юзига яқинлаштирганида Иренага унинг бурун катаклари титрагандай туюлди – бу ғазаб аломати эди. Кейин у хотинига хотиржам қараб, гапирди:

– Мен фақат шуни айтиб қўймоқчи эдимки, сен ўзингга аталган хатларни менга кўрсатишинг шарт эмас. Агар мендан беркитадиган сирларинг бўлса, ихтиёр ўзингда.

Ирена индамади, у эрига қарашга ботинолмасди. У озроқ кутиб турди, сўнг жаҳд билан сигара тутунини пуркаб, зил-замбил қадамлар билан хонадан чиқиб кетди.

* * *

У ҳеч нарсани ўйламасдан, ҳамма нарсани унутиб яшашга, ўзини енгил-елпи, майда-чуйда машғулотлар билан чалғитишга аҳд қилди. Уйда ўтиришга тоқати қолмади, яна кўчага чиқишни, кўпчиликка қўшилишни қўмсай бошлади, акс ҳолда, ақлдан озиши турган гап эди. У мана шу юз крон билан юлғич хотиндан бир неча кунгача қутулсам керак, деб умид қилиб, қисқагина сайрга журъат қилди, зеро, кўчадан майда-чуйда харид қилиш ҳам зарур эди. Ҳаммасидан ҳам ғайриодатий қилиқлари уйдагиларни ажаблантираётганини сезгани учун кўчага чиққиси келди.

Ирена уйдан чиқиб олишнинг алоҳида усуларини ўйлаб топди. У пастдаги эшик олдидан худди трамплиндан сакрагандай, кўзларини юмиб, одамлар орасига ўзини урди. Плита йўлкага оёқ босганини,

атрофида одамларнинг илиқ оқими борлигини сезгач у жон ҳалпида шошилиб дуч келган томонга кета-верди. Айни вақтда аёл кишининг шошилаётганлиги билиниб қолмаслиги, одамларнинг диққатини ўзига тортмаслиги керак эди; у табиийки, таниш таҳдидли нигоҳга дуч келмаслик учун ерга қараб, бош кўтармай юрар эди. Чунки уни пойлаб келишаётган бўлса, ақалли шуни билмаган маъқул, деб ўйларди. Аммо бари бир унинг хаёлига шундан бошқа нарса келмас ва мабодо битта-яримтаси унга билмасдан тегиб кетса ҳам сесканиб кетарди. Ҳар бир арзимас хитобдан, орқадан эшитилган ҳар қадам товушидан, лип этиб кўринган ҳар соядан асабларининг ҳар бир ҳужайраси қақшаб-қалтираб кетарди; фақат файтонда ёки бировнинг уйида у эркин нафас олиши мумкин эди.

Қандайдир жаноб унга таъзим қилди, Ирена бошини кўтариб, оиласига эски қадрдон бўлган, очиқ чеҳрали, сергап чолни таниди; у кўпинча чолнинг кўзини шамғалат қилиб қочиб қоларди, чунки унинг арзимас, ҳатто тасавуридаги касалликлари ҳақида соатлаб гапириш одати бор эди. Бироқ ҳозир Ирена чолнинг саломига алик олиш билан чекланганлигига афсусланди; чол ҳамроҳ бўлгани яхши эди – чунки бундай ҳамроҳ муттаҳам аёлнинг тасодифий ҳамласидан уни жуда яхши ҳимоя қилиши мумкин эди. Ирена энди орқасига қайтиб, чолни чақирмоқчи бўлганида кетидан кимдир шошиб келаётгандай туюлди ва у беихтиёр олдинга интилди. Ваҳимадан жуда нозиклашиб қолган сезгилари билан у орқадан келаётган одамнинг ҳам қадамлари тезлашганини ҳис қилди ва ундан қутулишга кўзи етмаса ҳам баттар тезлади. Қадамлари жуда яқин келиб қолган одамнинг қўллари ҳозир, ҳозир тегади, деб ўйлаб Иренанинг елкалари қалтирай бошлади. Аммо у қанчалик югуришга уринмасин, оёқлари тобора ёғочга айланиб, унга бўйсунмасди. Қувиб келаётган одам жуда ҳам яқинлашди. Кимнингдир оҳиста ва қатъий «Ирена!» деган овози

эшитилди; Ирена дабдурустан бу овоз кимники эканлигини пайқай олмади, аммо дарров билдики, бу – ўлгудай қўрқитиб қийнаб юрган, бахтини қаро қилган одамнинг овози эмас. У энгил уф тортиб, орқасига ўгирилди: бу ўйнаши эди; Ирена шундай тез тўхтадики, йигит унга урилиб кетай деди. Йигитнинг юзидан қони қочган ва саросимага тушганлиги аниқ кўриниб турарди, Иренанинг телбаларча ёниқ кўзларига кўзи тушгандан кейин эса бутунлай ақлидан адашди. У иккиланиб қўлини узатди, лекин муаллақ қолгач, аста пастга туширди, чунки Ирена унга қўл узатмади. У йигитга бир лаҳза қараб қолди – ахир уни кўришни сира ўйламаган эди. Мана шу азоб-қийноқли кунларда Ирена шу одамни эсидан чиқарганди. Бироқ унинг ҳозир рангсиз юзини, кўнглидаги журъатсизликдан дарак берувчи кўзлари маъносиз боқаётган юзини кўргач, Иренанинг бирдан қутурган одамдай қаҳру ғазаби тошиб кетди. Унинг лаблари титраб нимадир демоқчи бўлар, юзи эса ҳаяжондан қийшайиб кетган эди, буни кўрган йигитнинг жон-пони чиқиб: «Ирена, сенга нима бўлди? – деб ғудулади. Сўнг аёлнинг қаҳрли боқишларини кўриб, жуда ювошлик билан қўшиб қўйди: – Мен сенга нима ёмонлик қилдим?»

Ирена унга ошкора ғазаб билан тикилди:

– Нима? Ҳеч нима! Мутлақо ҳеч нима! – хахолаб кулди у масхара қилиб. – Фақат яхшилиқ қилдингиз! Бундай яхшилиқни ҳеч ким кўрмаган!

Йигит Иренага довдираганича қараб турар, ҳайратдан оғзи очилиб қолган, юзи маъносиз ва кулгили эди.

– Йўғ-е, Ирена, йўғ-е!

– Шовқин қилманг, – кескин бўлди Ирена унинг гапини, – ўзингизни гўлликка солманг. Сизнинг ёқимтой жўражонингиз, балки ҳозир бурчакда беркиниб, менга ташланишга чоғланиб тургандир...

– Ким дедингиз? Кимни айтяпсиз?

Ирена йигитнинг аҳмоқона буришган мана шу юзига тарсаки тортиб юборишдан ўзини аранг ту-

тиб турарди. Қўлидаги соябон дастасини беихтиёр ғижимлай бошлади. Умри бино бўлиб ҳеч қачон унга биров шу қадар ёқимсиз ва ифлос кўринмаган эди.

– Йўғ-е, Ирена, йўғ-е, – баттар ҳуши оғиб ғудуларди йигит. – Мен сенга нима ёмонлик қилдим? Ўзинг тўсатдан қадамнингни уздинг... Мен сени кечаю кундуз кутаман... бугун эса дарвозанинг ёнида кун бўйи кутиб турдим, сен билан ақалли бир дақиқа гаплашиш учун.

– Ҳа, кутдим, дегин! Сен қолган эдинг кутмаган! – ғазабдан Иренанинг ақли озди. Шу пайт йигитнинг юзига бир тарсаки туширса, анча хумордан чиқарди-я! Аммо у ўзини тийди, яна бир марта йигитга нафрат билан боқди, кўнглидаги тўлиб-тошган ғазабини сочиб ҳақорат қилишдан ўзини сақлаб қолди, бунинг ўрнига тўсатдан бурилиб, ҳеч қаёққа қарамай, яна одамлар оқимига шўнғиди. Гангиб қолган, кўрқиб кетган йигит илтижоли қўлларини чўзганича турган жойида қотиб қолди, кейин кўчадаги одамлар оқими уни дарёга тушган баргни оқизгандай тез оқизиб кетди, барг ўзича бир муддат қаршилиқ қилиб, қалтираб, бир ерда айланиб, охири ихтиёри йўқолиб, оқимга бўйсунгандай одамлар орасида кўринмай кетди.

Лекин Иренанинг таскин топиш ниятида қилган ҳаракатлари беҳуда эди. Эртасига яна хат келди ва у Иренанинг кўрқувдан эндигина тинчиган асабларини қалқитиб юборди. Бу сафар ундан икки юз крон талаб қилинган эди, у дарҳол бу пулларни чиқариб берди.

Иддаонинг бунчалик болалаб кетиши Иренани даҳшатга солди, у ўзига тўқ оиладан бўлса ҳам, тез орада бу талабларни қондиришга қурби етмай қолишини англади, чунки у шунчалик йирик маблағни қаердан топади? Ҳатто топганда ҳам бундан ҳеч наф йўқ, чунки Ирена аниқ ишонадики, эртага ундан тўрт юз крон, индинга минг крон талаб этишади ва у берган сари юлғич даъвосини шунчалик ошираверади, бор буд-шудидан айрилгач эса, иш думалоқ хат билан,

ҳалокат билан тугалланади. У ҳозир фақат вақтни чўзиш учун, нафасини ростлаб олиши учун, ҳалокатни икки-уч кунга, боринги, бир ҳафтага кечиктириш учун пул беряпти. Аммо бу орада кечадиган, ҳеч қандай пул тўлаш билан ҳам ўнглаб бўлмайдиган изтироб билан кутиш соатлари-чи!.. Унинг энди на ўқишга, на бошқа юмушга мажоли қолмаган, ваҳима ёвуз шайтондай елкасига миниб олиб, унга тинчлик бермай қўйган эди. У ўзини чиндан ҳам касал сеза бошлади. Аҳён-аҳёнда юрак ўйноғи шу қадар азоб берар эдики, унинг оёқларида мадор қолмас, ташвиш худди эриган қўрғошиндай баданига қўйилиб келар, бироқ азоб бераётган ҳорфинликка қарамай, ухлашга ҳам ожиз эди. Асабининг ҳар бир ҳужайраси қақшаб турса ҳам у жилмайиши, ўзини беғам кўрсатиши зарур эди ва бу сохта хушчақчақлик уни нақадар қийноққа солиши, кунда ва мақсадсиз, ўз-ўзини зўрлаш учун қанчалар матонат кўрсатиши зарурлигини ҳеч ким тасаввур қила олмас эди.

Иренанинг назарида атрофидаги одамлардан фақат бир киши унинг кўнглидан нималар кечаётганини хирароқ бўлса-да, тасаввур қила оларди, чунки у ортидан кузатарди. Иренага эри ҳамиша уни кузатаётгандай туюларди, чунки Ирена ҳам эрини кузатиш билан овора эди, шунинг учун ҳам у ҳар доим хушёр туришга ўзини мажбур қиларди. Шу тариқа улар кечаю кундуз бир-бирини кузатишар ва пойлашар, ҳар бири бошқасининг сиру асрорини билиб олишга, ўзининг сирини эса пухтароқ беркитишга уринар эди. Эри ҳам кейинги вақтларда ўзгариб қолди. Дастлабки кунлардаги даҳшатли ва совуқ терговчилиги йўқолиб, меҳрибонлик қила бошлади, бу Иренага беихтиёр унинг қаллиқлик йилларини эслатди. У хотинига худди беморга қарагандай қарар, меҳрибончилиги, ғамхўрлиги билан уялтирарди. Эри нажот сўзларини айтишни унинг кўнглига солишга

сал қолаётганини, унинг иқрорини ниҳоятда енгиллаштиришга уринаётганлигини кўриб, Иренанинг юраги орзиқиб кетарди; у эрининг ниятини тушунар ва унинг оққўнгилигидан қувонарди. Аммо кўнгида ана шу илиқ туйғу билан бирга хижолатчилиги ҳам ортиб борар, уят унинг оғзини аввалги ишончсизликдан ҳам маҳкамроқ беркитиб қўярди.

Шундай кунлардан бирида эри унинг кўзларига қараб очигини айтди. Ирена кўчадан уйига қайтганида даҳлизда бўлаётган қаттиқ-қаттиқ гаплар қулоғига чалиниб қолди, эрининг кескин, қатъий овози ва энаганинг бидирлаб ғудуллаши орасида ёш боланинг ҳиқиллаб йиғлаганини аниқ эшитиб турарди. Аввалига Ирена қўрқиб кетди. Уйда сал қаттиқроқ ёки ҳаяжонлироқ гап-сўзни эшитса, у ғужанак бўлиб қоларди. Ҳозир ҳам яна хат келиб сирим фош бўлипти-да, деб қўрққанидан юраги тортиб кетди. Ирена эшикни шартта очиб, дарров уйдагиларнинг афти ангорига қаради, шу қарашида уйда йўқлигимда бирор фалокат юз бердимиз, деган ҳам сўроқ, ҳам қўрқинч ифодаси бор эди. Аммо уйда шунчаки болаларнинг жанжали ва қўлбола суд муҳокамасига ўхшаш «томоша» кўрсатилаётганини тушунгач, ўзига кела бошлади. Аммаларидан бири ўғилчасига ола-була ўйинчоқ тойчоқ совға қилган эди, бундайроқ совғалар олган синглиси унга ҳасади келиб, тойчоқ меники бўлиши керак, деб талашибди, акаси эса ўйинчоғимга қўлингни теккиза кўрма, депти; шунда синглиси шовқин кўтарибди, лекин нимагадир ғазаби ва қайсарлигини яшириб, жимиб қолипти. Эртасига тойчоқ йўқолипти, акаси қанча изласа ҳам тополмапти, тойчоқ изсиз йўқолипти, кейин тасодифан уни печкадан топиб олишипти: тойчоқнинг ёғоч қисмлари синдирилган, ола-була териси шилиб олинган, ичидаги «аъзолари» юлиб ташланган экан. Ўз-ўзидан равшанки, бу ишда қизалоқни айблашибди – акаси

хўнграганча отаси олдига югуриб, дилозор сингил устидан шикоят қилипти. Шундан кейин эндигина сўроқ бошланган экан.

Суд узоққа чўзилмади. Қиз аввал қайсарлик қилиб туриб олди, отасига тик қаролмас ва овозидаги титроқ уни фош қилиб турарди; энага қизалоққа қарши гувоҳлик берди, унинг алам устида тойчоқни деразадан улоқтираман, деган гапани эшитганини айтди, қизалоқ эса бунақа деганим йўқ, деб беҳуда уринди, кейин болаларча афсус-надомат, йиғи-сиғи саҳначаси юз берди. Ирена қимир этмай эрини кузатарди, унга эри қизалоқни эмас, Иренани суд қилаётгандай туюлди, балки эртагаёқ унинг ўзи эри олдида шундай қалтираб турар ва шундай тили тутилиб жавоб берар. Қизалоқ ёлғон гапириб, ўз айбини бўйнига олмаётганида ота сира жаҳли чиқмай, жиддий ва жимгина қулоқ солиб турди, аммо кейин қадам-бақадам қизалоқни айбига иқроор қилдирди. Қизи ёлғон гапиришини қўйиб, қайсарлик қилиб индамай турганида эса отаси меҳрибончилик билан гапириб, бундай аҳмоқона ниятнинг деяри табиий ҳол эканлигини тушунтириб, исботлай бошлади ва сен алам устида аканг хафа бўлишини ўйламагансан, деб унинг жирканч қилмишини маълум даражада кечирди ҳам. Ота қизчасининг қилиғи жуда оддийлигини ва айни вақтда номаъқуллигини шу қадар меҳрибонлик ва ишонарли қилиб тушунтирдик, қизалоқ аста-секин бўшашди ва охири хўнграб йиғлаб юборди. Шу заҳоти йиғи орасида ҳамма айбини бўйнига олди.

Ирена йиғлаётган қизчасини бағрига босаман, деб интилган эди, қизалоқ жаҳл билан уни итариб ташлади. Бунинг устига эри ҳам ўринсиз раҳмдиллиги учун койиди – жиноятчини чорасиз ташлаб қўйгиси йўқ эди, шу туфайли арзимас, аммо ёш бола учун анча оғир жазо тайинлади: қизча эртага бўладиган болалар байрамига бормайдиган бўлди, ахир у ана шу кунни анча вақтдан бери қувониб кутар эди. Жажжи қиз

бу ҳукми эшитиб, хўнграб йиғлаворди, акаси эса шовқин солиб ўзининг тантана қилганидан хурсандлигини билдирди, аммо бу хурсандлик бемаврид эди: бундай бахиллиги учун у ҳам эртанги байрамга бормайдиган бўлди. Қайғуга ботган болалар ниҳоят чиқиб кетишди, фақат иккаласи тенг жазо олгани уларга сал тасалли берарди. Ирена эса эри билан ёлғиз қолди.

Мана, ҳозир болаларнинг айби ва жазосига оид турли имо-ишораларни бир четга йиғиштириб, ўзимнинг айбим ҳақида гапириш пайти келди, деб кўнглидан ўтказди у. Агар эри унинг қизчасига бўлишганлигига хайрихоҳлик билан қараса, демак, бу Иренанинг ўз айби ҳақида гап бошлаши мумкинлигига ишора бўлади.

– Айтгин-чи, Фриц, – гап бошлади у, – наҳотки болаларни ростдан ҳам байрамга юбормасанг? Улар учун бу жуда катта қайғу – айниқса қизалоқ учун. Бундай қаттиқ жазонинг нима кераги бор? Ахир қизча жуда оғир жазога арзийдиган ҳеч нима қилгани йўқ-ку. Наҳотки унга раҳминг келмайди?

Фриц хотинига ялт этиб қаради.

– Раҳминг келмайди, дейсанми? Бугун энди раҳмим келмайди. Улар ҳозир хафа бўлса ҳам жазолангандан кейин ўзларини анча енгил ҳис қилади. Кеча, бадбахт тойчоқ печкада ётганида қизча чинакамига бахтсиз эди. Бир уй бўлиб тойчоқни излашаётганда у ҳозир топиб олишади, деб кўрққанидан дир-дир қалтираб ўтирган. Кўрқув жазодан ёмон. Жазода ҳарқалай равшанлик бор. Жазо каттами, кичикми, ҳар ҳолда номаълумликдан, чексиз кутиш даҳшатидан яхшироқ. Қизалоқ унга қандай жазо берилишини билиши биланоқ ўзини енгил сезди. Сен кўз ёшларидан чўчимагин – улар энди ташқарига чиқди, олдин эса кўз ёшлари ичида тўплана бошлаган эди. Кўз ёшларини ичида сақлашдан ёмони йўқ.

Ирена эрига қараб қолди. Назарида эри ҳар бир сўзини унга шама қилиб айтаётгандай эди. Бироқ эри бу ҳақда ўйламаётгандай кўринарди.

– Ишонавер, мен буни судда ҳам, терговда ҳам кўп кузатганман. Айбланувчилар ҳаммасидан кўра ҳақиқатни яшираётганлигидан, унинг очилиб қолиши хавфидан кўрқишади. Жуда кўп кутилмаган, яширин хужумлардан ёлғонни ҳимоя қилиш зарурати одамга қаттиқ азоб беради! Айбдорнинг иқрорини худди омбур билан юлиб олгандай оз-оздан тортиб олишаётганда улар қанчалик тўлғаниб, гужанак бўлишларини кўриш жуда даҳшатли. Баъзан, айбдорнинг иқрори тилининг учига келиб туради, қудратли бир куч кўнглининг энг чуқур пинҳоний бурчакларидан ҳақиқатни суғуриб чиқаради, иқрор эндигина сўзга айланиб чиқаётганида айбдорни бирдан қандайдир бир ёвуз куч эгаллаб, тушуниб бўлмайдиган қайсарлик билан кўрқув аралашмаси иқрорни босиб-янча бошлайди ва яна ичга тушириб юборади. Кураш яна қайтадан бошланади. Бу аҳволда айбдордан кўра судья кўпроқ қийналади. Айбланувчилар эса судьяларни душман деб билишади, аслида судьялар уларга ёрдам беришади. Мен эсам адвокат, ҳимоячи сифатида уларни иқрор бўлишдан огоҳлантиришим, уларнинг ёлғон гапларини қувватлашим ва рағбатлантиришим керак, аммо кўпинча бунга виждоним қаршилик кўрсатади – бор гапни яшириш заруратидан улар ҳаддан ташқари офир азоб чекишадики, айбларига иқрор бўлиб жазолансалар, шунчалик азоб-уқубатлар чекишмасди. Шахсан мен ҳозиргача тушунмайман, одамлар қилаётган ишларининг оқибати жуда хавфли эканлигини билиб туриб қандай қилиб жиноят йўлига киришар экан, шунчалик жиноят қилишга журъати етиб туриб, нега айбини бўйнига олишга мардлиги, журъати етмас экан? Очигини дадил айтиш ўрнига, бачкана кўрқоқлик қилиш, менимча, ҳар қандай жиноятдан ҳам шармандалироқ.

– Сенинг назарингда... сенингча... одамларни фақат кўрқув тўхтатиб турадимиз? Одам кўнглида-

гини айтиш учун... ўзгалар олдида ўзини фош этиши учун... балки... қўрқув эмас... номус халақит берар?

Эри унга ҳайрон бўлиб қараб қолди. Унга хотини илгари сира эътироз билдирмасди. Бироқ хотинининг фикри ҳозир уни лол қилиб қўйди.

– Сен номус дейсан, ахир бу... нима десам экан... ахир бу ҳам ўзига хос қўрқув-да... Фақат олий даражадаги қўрқув... Жазодан қўрқиш эмас, балки... ҳа... дарвоқе, тушундим...

У ҳаяжондан сакраб туриб кетди ва хонада у ёқ бу ёққа юра бошлади. Бу фикр, чамаси, унинг кўнглидаги энг нозик торларига тегиб кетди, уни катта ташвишга солиб қўйди. Бирдан у тўхтади.

– Тушунса бўлади... Бегоналар олдида... кўпчилик олдида хижолат чекиш мумкин, чунки одамлар газеталардан бировларнинг бахтсизлигини излаб топиб роҳатланишади, иложи бўлса бировнинг бахтсизлигига нон ботириб ялашади... Аммо, ахир одам яқинларига дардини айтиши мумкин-ку...

– Мабодо... – Ирена юзини четга ўгирди. Эри унга шунчалик диққат билан тикилиб турар эдики, гўё унинг товуши чиқмай қоладигандай туюлди. – Агар энг яқин одамларига иқрор бўлиш айниқса уятли бўлса-чи...

Фриц хотини олдида тўхтади, унинг ҳаяжонланаётганлиги аниқ билиниб турарди.

– Демак, сенингча... сенингча... – унинг овози бирдан ўзгариб, мулойимлашиб қолди, – сенингча, агар Ленхен ножўя иш қилиб қўйганлигини бошқа бировга... масалан, энагасига... айтиб берганида... унга осон бўлармиди? Демак, у шунинг учун...

– Бунга сира шубҳам йўқ... Қизимиз сенинг олдинда шунинг учун тархашлик қилиб турдики... сенинг фикринг унга жуда қаттиқ таъсир қилади, чунки у дунёда ҳаммадан ҳам сени яхши кўради...

Фриц бир лаҳза ўйланиб қолди.

– Чамамда, сен ҳаққа ўхшайсан, ҳа, сен ҳақ экансан. Қизиқ... Нега шуни аввалроқ ўйламабман-а. Аммо-лекин гапинг жуда тўғри, сен тагин, мени кечиролмайди, деб ўйлагин... Йўқ, айниқса, сен шундай ўйламаслигинг керак, Ирена...

Фриц унга қараб қолди, Ирена эса эрининг бундай қарашидан қизариб кетаётганини ҳис қилди. Эри бу гапларни қасдан айтяптими ёки бу тасодифми, балки маккорликдир? Ирена яна ўша изтиробли журъатсизлик чангалида қолди.

– Ҳукм ўз кучини йўқотади, – деди Фриц қувончини яширолмай. – Ленхен озод бўлди, буни ҳозироқ унга ўзим эълон қиламан. Энди кўнглинг тўлдими? Ёки яна бошқа бирор талабинг борми? Кўрдингми... бугун кайфиятим қандай яхши... бу, балки хатоимни вақтида ўнглаганим учун, адолатсиз иш тутганимни тушунганим учун қувонганимдан бўлса керак. Одам анча енгиллашаркан, Ирена, анча енгиллашаркан.

Ирена, назарида, эри нима демоқчи эканлигини тушунган эди. Беихтиёр у эри томон талпинди, юрагидагини айтишга оғиз жуфтлади. Фриц ҳам гўё уни эзиб турган тошни тезроқ олиб ташлашга чоғлангандай, яқинлашди. Лекин шу заҳоти эрининг тезроқ унинг иқрорини эшитишга, унинг сирини билиб олишга ташналик билан интилиб, сабрсиз ёниб турган кўзларига кўзи тушгач, юраги орқасига тортиб кетди, эрига узатилган қўллари шалвираб тушди, дарҳол юзини ўгирди. Беҳуда уриниш, ўйлади у ва юрагини ўртаётган, оромини бузган ўша ягона нажот сўзини айтишга ҳеч қачон кучи, журъати етмаслигини англади. Ҳа, ҳозир у фақат огоҳлантирилди, бу огоҳлантириш яқинлашиб келаётган момақалди-роқнинг гумбурлашидай янгради, аммо Ирена энди нажот йўқлигини билар ва кўнглининг чуқур бир ерида шу вақтгача уни қўрқитиб келган нарса, мусаффолаштирувчи яшин тезроқ чақнашини, ҳаммаси маълум бўлишини хоҳлаб қолди.

* * *

У истагим шунчалик тез рўёбга чиқади, деб ўйламаган эди. Кураш бошланганига атиги икки ҳафта бўлди, бироқ Ирена бутунлай ҳолдан тойди. Кейинги тўрт кун ичида қўрқитувчи аёлдан дарак бўлмаса ҳам унинг ваҳимаси Иренанинг вужудига кириб олди – дарвоза қўнғироғи ҳар жиринглаганида у сакраб ўрнидан туриб кетар, юлғичнинг янги талабларини бошқалардан яширинча бажариши лозим эди. У кушандасининг қадамини сабрсизлик билан, ҳатто эҳтирос-ла кутар, пулларига кечгача ором сотиб олишни, болалари даврасида бир неча соат овуниб, сайр қилишни орзу қилар эди.

Бу гал ҳам қўнғироқ овозини эшитиши билан югуриб бориб эшикни очди, хонага кириб келаётган башанг кийинган хонимни кўриб бир зум ҳайрон бўлиб қараб қолди, аммо янги русм бўлган шляпа кийган юлғич хотиннинг жирканч башарасини кўргач, қўрққанидан ўзини орқага ташлади.

– О, уйда экансиз-ку, Вагнерхоним. Омадим бор экан. Сизда зарур ишим бор эди. – Ўзини йўқотиб, қалтираган қўллари билан эшик тутқичини ушлаб қолган Иренанинг жавобини ҳам кутмасдан у ичкарига кириб соябонини кўйди, бу қимматбаҳо соябон чамаси унинг қароқчиларча ҳужумларининг биринчи меваларидан эди. У бу ерда ўзини худди уйидагидай тутарди: нозик дид билан ўрни-ўрнига қўйилган жиҳозларга қониқиш билан назар ташлагач, таклифни ҳам кутиб ўтирмай, меҳмонхонанинг қия очик эшиги томон юрди. – Шу ёқда гаплашамиз, тўғри эмасми, – деди у масхараомуз оҳангда. Кутилмаган ташрифдан довдираб тили айланмай қолган Иренанинг тўхтаган, деган ишорасига у тасалли бериб қўшиб кўйди: – Агар истамасангиз кўп ўтирмайман, ишим дарров битади.

Ирена сўзсиз унинг ортидан эргашди. Муттаҳам аёлнинг бу уйга сурбетларча бостириб кириши у кут-

ган ёмонликдан ҳам ошиб кетди ва уни бутунлай эсанкиратиб қўйди. Назарида бу худди тушга ўхшарди.

– Э-ҳа, нима ҳам дердик, бадавлат яшаркансила, – завқини яширмай гапирди муттаҳам аёл креслога қулай ўрнашиб ўтирар экан. – Юмшоқлигини қаранг. Э-ҳа, суратларни қаранг. Худди шунақа ерда бизнинг қашшоқлигимиз билинади-қолади. Бадавлат яшаркансила, Вагнерхоним, жуда бадавлат яшаркансила...

Жинойатчининг ўзини бу қадар бамайлихотир тутишини кўриб, бечора Ирена газабдан ўзини тутолмай қолди ва тилига эрк бериб юборди:

– Сизга нима керак мендан? Уйимга келишга қандай журъат қилдингиз?! Устимга чиқволишингизга асло йўл қўймайман, шуни билиб қўйинг! Юзсиз, муттаҳам... Мен сизни...

– Секинроқ гапиринг, – Иренанинг гапини бўлди аёл ҳақоратомуз жиддийлик билан. – Эшик очик, хизматкорлар эшитиб қолиши мумкин. Менга-ку бари бир-а, лекин сизга ачинаман! Ахир мен ҳеч нарсани яшираётганим йўқ. Ё худоё худовандо! Менга бари бир эмасми, қамоқда ўтирдим нима-ю, камбағалчиликда эркин яшадим нима! Сиз эса Вагнерхоним, сал эҳтиёт бўлсангиз бўларди. Келинг, яхшиси, эшикни беркитиб қўяй, ҳар эҳтимолга қарши, чунки яна қизишиб кетсангиз чатоғи чиқиб ўтирмасин. Фақат билиб қўйинг, сўкканингиздан мен тирноқча ҳам қўрқмайман.

Газаб Иренага бир неча лаҳзали куч берган эди холос, аммо ҳозир у тепса-тебранмас рақибасининг сурбетлиги олдида ўзини яна мажолсиз, дармонсиз сизди. У ҳозир қандай сабоқ беришларини кутаётган мактаб боласидай қўрқа-писа ювош ўтирар эди.

– Ҳа, шундоғ бўлсин, беҳуда ноғора чалишдан фойда йўқ. Турмушим офирлигини сизга илгари айтган эдим. Квартир ҳақидан аллақачон қарзга ботганман. Бундан ташқари, ул-бул ҳам олишим керак. Биздиям бағримизга шабада тегсин-да. Мана шунинг учун

сиздан ёрдам сўраб келдим-да. Сиз менга... Ҳозир, масалан, тўрт юз крон берасиз.

– Беролмайман, – чулдираб қолди Ирена, бунча пулнинг дарагини эшитиб, ростдан ҳам у шунча нақд пулни тополмасди, – менда бунча пул йўқ. Шу ой ичида сизга ахир уч юз крон бердим...

– Ҳа, энди бир амаллаб қоқиштириб берасиз, яхшироқ ўйлаб кўринг. Сиздай бойвучча жувонга бу пул чўт эмас-ку. Фақат яхшироқ ўйлаб кўрсангиз бўлди. Ахтарсангиз топилади.

– Ахир, бунча пул йўқ менда. Бўлса сизга жон деб берар эдим. Юз крон десангиз бошқа гап эди...

– Менга эса тўрт юз крон керак, – гапни чўрт кесди хотин ҳақоратлангандай.

– Тушунсангиз-чи, менда бунча пул йўқ! – алам билан қичқирди Ирена, бироқ: «Шу тобда эрим келиб қолса-я, – деб ўйлади, – у ҳар лаҳзада келиб қолиши мумкин». – Онт ичиб айтаман, йўқ...

– Ҳай, энди бир амаллаб топинг...

– Тополмайман...

Муттаҳам аёл Иренага арзирли нимаси бор экан, дегандай бошдан-оёқ разм солиб чиқди.

– Мана, масалан, узугингиз ... Агар уни гаровга қўйилса, ҳаммаси битади... Тўғри, мен қимматли буюмларнинг унчалик фарқига бормайман... умримда бунақа буюмим бўлмаган... аммо, ҳар ҳолда бу узукка тўрт юз крон беришса керак...

– Нима? Узук? – қичқирди Ирена. Бу узукни эри никоҳ куни совға қилган эди ва шундан бери уни қўлдан олмай тақарди; узук ҳам, унинг кўзи ҳам ноёб, қимматбаҳо эди.

– Бўлмасам-чи, нима қипти? Мен сизга гаровхонанинг каптансасини жўнатвораман, хоҳлаган вақтингизда қайтарволасиз. Мен уни бутунлай олаётганим йўқ, камбағал хотинга бунақа қимматбаҳо узукни ким қўйипти?

– Нега менга бунчалик ёпишиб олдингиз? Қўлимдан келмайди дедим-ку! Тушунсангиз-чи, қўлимдан келмайди бунақа ишлар... Сизга боримни бериб бўлдим. Тушунсангиз-чи! Менга раҳмингиз келсин!

– Менга бўлса, ҳеч кимнинг раҳми келмаган. Қўявер, очидан ўлсин, дейишган. Нега энди шундай бойвуччага раҳмим келар экан?

Ирена жеркиб ташламоқчи эди, шу пайт кўча эшиги тарақлаганини эшитиб, қўрққанидан томирларида қони тўхтаб қолди. Демак, эри идорасидан қайтиб келибди. У шоша-пиша бармоғидан узугини чиқарди-да, муттаҳамнинг қўлига тутқазди, у эса дарров беркитди.

– Қўрқманг, ҳозир жуфтакни ростлайман, – тасалли берди юлғич Иренанинг юзидаги чексиз қўрқув ифодасини ҳамда у даҳлиздан аниқ эшитилаётган эркак кишининг қадам товушларига диққат билан қулоқ солаётганлигини кўриб. Муттаҳам хотин секин бориб эшикни очди ва Иренанинг эрига бош эгиб салом берди-ю, липиллаб узоқлашди, Фриц эса паришонлик билан унинг ортидан қараб қолди.

– Бу хоним бир нарсаларни сўраб олишга келган экан, – охирги кучларини тўплаб, тушунтиришга уринди Ирена эшик тарақлаб ёпилиши билан. Энг даҳшатли лаҳзалар ортда қолди. Эри индамай ичкарига, ошхонага ўтиб кетди, у ерда тушлик дастурхон тузоғлиқ эди.

Иренага одатда бармоғининг узук совқоттириб турган ўрни ҳозир ёнаётгандай, гўё ҳар кимса бу яланғочланган жойга, шармандалик тамғасига эътибор бераётгандай туюла бошлади. Тушлик вақтида у қўлини яширишга ҳаракат қилди, аммо қандайдир одатдан ташқари нозиклашган сезги билан эри ҳадеб унинг қўлидан кўзини узмаётганлигини, ҳар бир ҳаракатини кузатаётганлигини ҳис қилди. Ирена эрининг диққатини чалғитишга уриниб, тўхтовсиз саволлар билан суҳбатни улаб турди. У эрига, болаларига, мураббияга

муружаат қилиб, тутаб сўнаётган суҳбат чўфини оловқ олдиришга бор кучини сарфлаб, аммо тинка-мадорин қуриб, борган сари суҳбат чўфи ўчиб қолаётганди. Ум ўзини шўх кўрсатиб, ўзгаларнинг ҳам кайфиятини о чоғ қилишга уринар, атайлаб болаларнинг гашига тегар, бирини бирига гизгизлатар, аммо улар жан-жал чиқаришмас ва кулишмас эди: унинг қалбаки шўхлиги ҳамманинг гашини келтираётганлигини ўзи тушуниб турарди. У қанчалар ўзига эрк бермасин, қанча ҳаракат қилмасин, бари беҳуда эди. Ниҳоят, унинг ҳоли қуриб, жим бўлиб қолди. Бошқалар ҳам жим ўтиришарди: Ирена фақат идиш-товоқлар жан-рангини ва кўнглида ўсиб бораётган ваҳима овозини эшитарди, холос.

– Узугинг қаёқда қолди? – сўради бирдан эри.

Ирена сесканиб тушди. Ич-ичидан: «Тамом!» деган нидо отилиб бўғзига қадалди. Аммо кўнглида яна нимадир қаттиқ қаршилиқ кўрсатарди. Ўзингни қўлга ол, фақат биргина жумла, биргина сўз айтиш учун куч топгин, фақат сўнгни марта ёлгон ишлатяпсан, дерди у.

– Мен... мен узукни тозалашга бергандим. – Топган баҳонасидан ўзи ҳам қувониб, қўшимча қилди. – Индинга тайёр бўлади.

Индинга. Энди у ўзини боғлаб берди. Агар унга чора тополмаса, ёлгончилиги очилади ва ҳаммаси тамом бўлади. Ўзига ўзи муддат белгилади, энди унинг кўнглида ваҳима аралаш янги туйғу – масала ҳал бўлишининг яқин қолганлигини билдирувчи қувонч туйғуси туғила бошлади. Индинга – муддати ҳам аниқ, бу муҳаққақлик ундаги ваҳиманинг товушини ўчириб, ғалати хотиржамлик пайдо қилди. Юрак-юрагидан янги бир куч сизиб чиқа бошлади, бу – яшаш учун ўлимга интилиш эди.

Интиҳо яқинлигига ишонч кутилмаганда унинг руҳидаги ҳамма нарсани бирдан равшанлаштириб юборди. Худди мўъжиза рўй бергандай, ундаги са-

росималик ўрнини фикрий тиниқлик, ваҳима ўрнини одатдан ташқари тиниқ хотиржамлик эгаллади. Мана шу хотиржамлик ойнаси орқали у энди бундай омонат ҳаётининг қанчалик қадри қолганлигини равшан тушунди. Ирена англадики, ҳаёти ҳали бутунлай маъносиз эмас, мабодо бу ҳаётини сақлаб қолиш ва уни аввалгидан ҳам яхшилаш мумкин бўлса, бунга у тайёр эди (бундай юксак маънони шу кунлардаги азоб-уқубатли, ваҳимали кунларида тушунган эди). Агар у ҳаётини ифлосликларсиз, қўрқув-қутқусиз, қалбакиларсиз қайта бошлаши мумкин бўлса, у бунга тайёр эди. Бироқ эридан ажралиб, шармандали ўйнаш ортириб яшашга ҳам, маълум муддатга хотиржамлигини пулга сотиб олиб, хавфли ўйинни давом эттиришга ҳам энди унинг куч-қудрати етмас эди. У қаршилик қилиш беҳуда эканлигини тушунарди, чунки интиҳо яқинлашган, эридан ҳам, болаларидан ҳам, ўзидан ҳам лаънатга қолиб, ҳалокатга учраши аниқ эди. Қочиш мумкин эмас, душмани уни қаерда бўлса ҳам топиб олади. Энг тўғри йўл – иқрор йўли ҳам беркилиб қолган, бунга энди ўзи ҳам ишонди. Демак, унинг учун яккаю ягона йўл қолди, ундан орқага қайтиш мумкин эмас.

* * *

Эрталаб у мактубларини ёқиб ташлаб, майда-чуйда ишларини саранжомларкан, болаларига ва умуман ўзига азиз, қимматли бўлган ҳамма нарсаларга қарамасликка ҳаракат қиларди.

Ирена ҳаёт неъматлари яна ўзига чорлашидан ва беҳуда иккиланишлари, бусиз ҳам қийин бўлган ниятини амалга оширишни яна қийинлаштириб қўйишидан қўрқар эди. У толеини охирги марта си-наб кўриш ва муттаҳам аёлни учратиш умидида яна кўчага чиқди. У ҳеч қаерда тўхтамай, кўчама-кўча юрар, аммо аввалги телбаларча хуркаклиги йўқолган эди. У курашдан руҳан чарчаганлигини, уни давом

эттиришга қурби етмаслигини сезар эди. Жуда зарур ишни бажараётгандай роса икки соат кўча айланди, бироқ рақибини ҳеч қаерда учратмади ва бундан ранжимади ҳам. Унинг шу қадар мажоли қуриган эдики, энди у билан учрашишни ҳам хоҳламай қолди. У ўт-кинчиларга разм солар, улар ҳам бегона, жонсиздай туюларди. Унинг учун энди бу одамлар, бу кўчалар энди соядай, шарпадай ортда қолган, қайтиб келмас бўлиб йўқолган эди.

У яна бир марта қўрқиб кетди. Назарида, кўчанинг нариги тарафидаги оломон орасидан эри унга ғалати, совуқ нигоҳини қадаб тургандай туюлди, эри шу кунларда унга шундай қарашни одат қилиб олганди. Ирена қалтираб ўша томонга тикилди, аммо таниш қиёфа шу заҳоти кўчадан ўтган файтон орқасида ғойиб бўлди, Ирена эри бу вақтда судда бўлишини ўйлаб, ўзини тинчитди. Асаблари таранглашганидан у вақт мезонини унутиб, тушликка кеч қолди. Бироқ эри ҳам одатдаги саришталигини ўзгартириб, икки дақиқа кечикди, у нимадандир ҳаяжонлангандай кўринарди.

Ирена шомгача неча соат қолганлигини ҳисоблади, ҳали анча вақт борлигини билгач, қўрқиб кетди; ҳаёт билан видолашув пайтида ўзинг билан ҳеч нарса олиб кетолмаслигини билгач, бу ажралишга кўп вақт керак бўлмайди, бор бисотинг ҳам кўзингга кўринмайди. Уни билинар-билимас уйқу элтаётганди. Беихтиёр у яна пастга тушиб, кўчага чиқди-да, ҳеч қаёққа қарамай, ҳеч нарсани ўйламай, боши оққан тарафга юрди. Чорраҳага етганда бир кучер отларини аранг тўхтатиб қолди, араванинг шотиси Иренани уриб йиқитишига сал қолди. Кучер болохонадор қилиб сўкинди. Ирена қайрилиб ҳам қарамади, чунки бу ҳол уни қутқариб қолиши ёки жазо ижросини орқага суриши мумкин эди. Тасодиф уни мудҳиш қароридан қутқазishi мумкин эди. У судралиб нари кетди. Ҳеч нарсани ўйламас, фақат умри битганлигини элас-

элас сезар ва бу унга роҳат бағишлар эди, бу туйғулар туман сингари сезилар-сезилмас қуюқлашиб, унинг вужудини ўраб олаётган эди.

У қайси кўчага кириб қолганлигини билиш учун бошини кўтарди-ю, шу заҳоти бутун вужуди титраб кетди: у мақсадсиз айланиб юриб, беихтиёр собиқ хушторининг уйи олдига жуда яқинлашиб қолган эди. Балки бу, тақдир ҳукмидир. Балки хуштори бир амаллаб унга ёрдам қўлини чўзар, эҳтимол, у бояги муттаҳам аёлнинг турар жойини билар. Уни бирдан қувончли ҳаяжон қамраб олди. Нега бу ҳақда илгарироқ ўйлаб кўрмабди? Шу заҳоти унинг қадамлари тезлашди; умидлар жонланган хаёлида пойинтар-сойинтар фикрлар айлана бошлади. У ўйнашини мажбур қилиб ўша ярамаснинг уйига олиб боради ва бу гапларга бутунлай чек қўяди. Эҳтимол, у маккора муттаҳамлигини қўймаса, судга бераман, деб қўрқитар, яна анча-мунча пул бериб, шаҳардан чиқиб кетишига кўндирар. Ирена бечора йигит билан учрашганида уни силтаб ташлаганига энди афсусланди, бироқ у албатта ёрдам беради. Шу сўнгги лаҳзаларда нажот етиб келиши эса ғалати эди.

Ирена шиддат билан юқорига чопқиллаб чиқиб, кўнғироқни босди. Ҳеч ким жавоб бермади. У диққат билан кулоқ солди. Эшик ортида кимнингдир оёқ учида юргани эшитилгандай бўлди. У яна қўнғироқни босди. Яна жимжитлик. Эшик ортида яна нимадир шитирлади. Шунда у тоқати тоқ бўлиб, қўнғироқни яна жиринглатди, тўхтовсиз, яна ва яна... Ахир унинг учун бу ҳаёт-мамонт масаласи эди.

Ниҳоят, ичкаридан қандайдир шарпа эшитилди, кулф шарақлади ва эшик очилди.

– Бу менман, – шошиб шивирлади Ирена.

Йигит эшикни очиб анграйиб қолди.

– Ие, сенмисан... сизмисиз, жоним, – ўзини йўқотиб гудуллади у. Ш Кечиринг... Сира кутмовдим... келишингизни... айбга буюрмайсиз, – у пиджаксиз ва галстуксиз, қуйлаги ёқавайрон эди.

– Сизга зарур гапим бор, сиз менга ёрдам беришингиз керак, – деди Ирена асабийлашиб, чунки йигит уни ҳалиям тиланчига ўхшатиб остонада тутиб турган эди. – Ичкарига кирайлик, бир дақиқагина вақтингизни оламан, холос.

– Марҳамат, – эсанкираб гудулади йигит кўзларида ташвиш билан... – Фақат мен ҳозир... сал ўнғайсиз бўлиб қолди...

– Ҳозироқ гапимни эшитишингиз керак. Ҳаммаси сизнинг айбингиз билан бўлди. Ёрдам бериш – бурчингиз... Сиз менинг узугимни топиб беришингиз керак, эшитяпсизми, топиб беришингиз керак. Ҳеч бўлмаса менга ўша одамнинг манзилини беринг... У хотин менга сира кун бермай қўйди, энди эса қаёққадир ғойиб бўпти. Сиз топиб беришингиз керак, ҳа, топиб берасиз!

Йигит анграйиб қараб турарди. Фақат шундан кейингина Ирена ўзининг телба-тескари гапларидан ҳеч нарса тушуниш мумкин эмаслигини пайқаб қолди.

– Аҳ, тушунмадингизми... Гап бундай, сизнинг севгилингиз... хуллас, аввалги ўйнашингиз мени уйингиздан чиқиб кетаётганимда тутиб олди. Ўшандан бери у хотин менга тинчлик бермайди, дағдаға қилади... азоблайди, мени ўлар ҳолатга етказди... Энди бўлса, узугимни олиб кетди, аммо мен бу узуксиз адойи тамом бўламан, мен узукни шу бугун, кечқурунгача қайтариб олишим керак; эшитяпсизми, шу бугун, кечқурунгача қолмай... Гапим шу, энди менга ёрдам беринг.

– Лекин, мен... мен...

– Ёрдам бермайсизми?

– Лекин мен ҳеч қанақа хотинни билмайман. Кимни айтаётганингизни тушунмаяпман. Менинг муттаҳам хотинларга ишим тушгани йўқ, – қўполлигини яширмай гапирди йигит.

– Ҳали шунақами... билмайсизми?.. У хотин ҳамма гапни тўқиб чиқарипти-да! У сизнинг исмингиз билан

менинг манзилимни қаёқдан билади бўлмаса? Сиз ҳали унинг муттаҳамлик қилишини ҳам ёлғон дерсиз? Сиз ҳали мени алаҳсираяпти, деб ўйларсиз?

Ирена қаҳ-қаҳ отиб кулди. Йигитнинг юраги орқасига тортиб кетди. Иренанинг ялтираб ёнаётган кўзларига, ўзини девоналарча тутишига ва телба-тескари гапларига қараб, ақлдан озган, деган фикр ялт этиб хаёлига келди.

– Худо ҳақи, тинчланинг... хоним... Ишончим комилки, сиз янглишяпсиз... Чамамда, сиз... йўқ, бундай бўлиши мумкин эмас... мен ҳеч нарсани тушунолма-япман. Сиз айтган аёллар билан сира учрашмайман. Ўзингиз биласиз, мен бу ерда янгиман, мен илгарироқ танишган икки аёлнинг сизга учраши мумкин эмас... Уларнинг отини айтиб ўтирмайман, бироқ бу ҳақда ўйлашнинг ўзи кулгили... Ишонинг, бу ерда қандайдир англашилмовчилик бўляпти...

– Демак, ёрдам беришни хоҳламайсиз, шундайми?

– Йўғ-е, нега энди, фақат қўлимдан келса...

– Юринг бўлмаса, ҳозир иккаламиз ўша хотиннинг уйига борамиз.

– Лекин кимнинг... кимнинг уйига борамиз?

Ирена йигитнинг енгидан ушлаб торта бошлади, йигит яна уни ақлдан озган, деб ўйлаб қўрқиб кетди ва апил-тапил гапирди:

– Албатта... албатта борамиз...

– Қани, кетдик... бу мен учун ҳаёт-мамот масаласи!

Йигит кулишдан ўзини аранг тутиб турарди. Сўнг у бирдан расмий совуқ оҳангда гапирди:

– Мени кечирасиз, хоним, лекин мен ҳозир бандман... Мусиқадан машғулотим бор... Мен дарсни ташлаб кетолмайман.

– Ха-ха-ха-ха! – Ирена йигитнинг юзига нафрат билан тикилиб кулиб юборди. – Ҳали пиджаксиз дарс бераман, денг... Фирт ёлғончисиз, билдингизми! – ялт этиб бир шубҳа хаёлига келиб қолди ва отилиб хонага кирди, йигит қанча уринса ҳам, уни тўхтатиб қолол-

мади. – Бундан чиқди, у муттаҳам хотин шу ерда экан-да! Ҳали у билан тилингиз бир чиқар. Эҳтимол, мендан ўмариб олаётган пулларни бўлишиб олаётгандирсизлар. Аммо-лекин мен уни соғ қўймайман. Мен энди ҳеч нарсадан кўрқмайман. – У овози борича бақирарди. Йигит уни тутиб қолишга ҳаракат қилди, аммо Ирена жон-жаҳди билан силтаниб, унинг қўлидан чиқиб кетди ва оромгоҳ эшигини шарақлатиб очди.

Эшик орқасида гапга кулоқ солиб турган кимса дарҳол ўзини ичкарига олди. Қаршисида юзини ўгириб олган ярим яланғоч нотаниш хонимга анграйиб қараб қолди. Ёш созанда Иренанинг ортидан югуриб кирди, у бирор ишкал чиқармасин, деб кўрқарди. Аммо Ирена дарров ётоқдан қайтиб чиқди.

– Мени кечиринглар, – дея олди у аранг. Чалкашган хаёлларидан боши ғовлар, энди у ҳеч нарсани тушунмас, фақат ҳамма нарса кўзига ёмон кўринарди, ҳаммаси жонига теккан, вужудини кўрқинчли ҳорғинлик чулғаб олган эди. – Мени кечиринглар, – такрорлади у. – Эртага... Ҳа, эртага ҳаммаси маълум бўлади. Ўзим ҳам ҳозир... ҳеч нарсани тушунмаяпман. – У бегона одамлар олдида тургандай гапирар, бир вақтлар шу йигитнинг қўйнида ётганини хаёлига ҳам келтирмас, ҳатто ўзининг мавжудлигини ҳам ҳис этмасди. Унинг учун ҳамма нарса остин-устин бўлиб кетган, фақат бир нарса – бу ишларга ёлғон аралашгани аниқ эди. Аммо, у ўйлашдан жуда чарчаган, фикрлашга ҳам мажоли қолмаган эди. Ирена кўзларини чирт юмиб, зинадан дадил туша бошлади, у худди дор остига бораётган маҳкумга ўхшарди.

Ирена кўчага чиққанида қош қорайган эди. Унинг хаёлига ялт этиб бир фикр келди: балки бояги махлуқ кўчанинг нариги ёғида пойлаб тургандир, балки сўнги дақиқаларда нажот келиб қолар? Ирена унутиб

юборилган тангрига илтижо қилиб унга сифингиси келиб қолди «Оҳ, бир амаллаб бир неча ой – ёзгача ҳалокатни кечиктириш, кейин эса муттаҳам аёлнинг қадами етмайдиган дала, ўтлоқлар қўйнида бир ёзгина яшаганимда эди». У шу хаёл билан кўча қоронғилигига синчиклаб тикилди. Назарида қаршисидаги уйнинг дарвозаси олдида таниш башара кўрингандай бўлди, аммо яқин бориши билан у дарвоза ичида ғойиб бўлди. Бир лаҳзагина кўринган бу таниш шарпа эрига ўхшаб кетди. Шу бугуннинг ўзида у иккинчи марта кўринган бу шарпадан кўрқиб кетиши. Ирена бирпас тўхтаб, кутиб турди. Аммо шарпа қоронғиликда изсиз йўқолди. Ирена орқасида кимнингдир куйдирувчи нигоҳини сезиб, жони қийналганича юришда давом этди. Бир марта атайлаб ўгирилиб қаради ҳам, аммо ҳеч ким кўринмади.

Яқингинада дорихона бор эди. Ирена енгил титраб ўша томонга юрди. Доричи рецептда кўрсатилган нарсани тайёрлашга киришди. Дори тайёрлангунча эса Ирена хонадаги никелланган, ялтироқ тарози паллаларига ҳам, жажжи тошчаларга ҳам, этикеткаларга ҳам, баланд токчалардаги қатор тизилган шиша идишларга ҳам, нотаниш лотинча ёзувларга ҳам бирма-бир кўз ташлаб чиқди, у тушунмаса-да, беихтиёр лотинча ёзувларга кўз югуртирди. Соатнинг чиқиллашини эшитди, дорихонадаги махсус ҳидни, ёғли ва ачқимтил дори-дармонларнинг ҳидларини сезди ва болалигида шу ҳидларни ёқтиргани, сирли, ялтироқ, тигелчаларни кўришга ҳавасмандлигини эслади, ойисининг юмушлари билан бу ерга келишга учиб турарди. Шу заҳоти онаси билан хайрлашмаганлиги эсига тушиб, юраги ачишди, боёқиш кампирга раҳми келди. Ирена ойисининг қанчалик кўрқиб кетишини ўйлаб саросимага тушди. Аммо доричи аллақачон шаффоф томчиларни қорамтир шишага санаб қуя бошлаган эди. У кўзини узмай, қорни шишган шишадан ўлим томчилари қандай қилиб кичик

шишага қўйилаётганига тикилиб турди, кўп ўтмай бу томчилар унинг томирларида оқишини ўйлаб, аъзойи бадани музлаб кетди. У ҳуши учиб, доричининг бармоқларига қараб қолди: ана, заҳарга тўлган шишачани пўкак билан ёпди, ана у шишача бўғзига дори қоғозини елимлаб ёпиштирди. Иренанинг барча туйғулари даҳшатли ўйлардан увушиб, музлаб қолган эди.

– Икки крон тўлайсиз, – деди аптекачи хотиржам. Ирена қалтираб кетди ва ҳуши оғиб, атрофга анграйиб қаради. Сўнг беихтиёр чаққонлик билан сумкасидан пул чиқарди. Ҳамон ўзига келмай, керакли пулни санаб ажратолмай, тангаларга қараб узоқ туриб қолди.

Шу лаҳзада у қўлини кимдир кескин туртиб юборганлигини, тангалар жаранглаб ойна пештоқига тушганлигини сизди. Кимдир қўлини узатиб, дори шишани тортиб олди.

Ирена беихтиёр ўгирилиб қаради ва жойида михлангандай қотиб қолди: ёнида эри турарди. Унинг юзи докадай оқариб кетган, лаблари қимтилган, пешонасини реза-реза тер босган эди.

Ҳолсизланган Ирена ҳозир ҳушидан кетишини сезиб, пештахтани ушлаб қолди. Кундузи кўчада учратган одами ҳам, дарвоза олдида уни пойлаган одам ҳам ким эканлиги унга равшан бўлди, ўшандаёқ у ички бир сезги билан бу кишининг кимлигини пайқаган эди, энди ҳаммаси бир бўлиб унинг ҳаяжонли хотирида жонланди.

– Кетдик, – деди эри бўғиқ, эзилган товушда.

Ирена маъносиз кўзларини эрига тикди; кўнглининг алақайси сирли чеккасида нега бўйсунаетганлигига ажабланди. Аммо, беихтиёр унинг орқасидан юрди.

Улар кўчада ёнма-ён боришар, аммо бир-бирларига қарашга журъат этишолмас эдилар. Эри ҳамон шишачани қўлидан қўймаган эди. У бир марта тўхтаб, манглайдаги терни артиб олди. Ўзи сезмагани ва

хоҳламагани ҳолда Ирена ҳам қадамини секинлатди. Бироқ эрига қарашга журъат этолмади. Шу кўйи ҳеч кимдан садо чиқмади, фақат кўча шовқини жимликни бузарди.

Зинапояга етишганида эри Иренани олдинга ўтказиб юборди. Ирена ёнида эри йўқлигини ҳис этиши билан оёқларида жон қолмади, тўхтаб, зина таянчигини ушлаб қолди. Шу пайт эри унинг биллагидан тутди. Ирена эрининг қўли тегиши билан титраб кетди ва шошиб юқорига кўтарилди.

Ирена ётоғига ўтди, орқасидан эри кирди. Деворлар қоронғиликда хира йилтираб турар, ёғоч буюмларнинг шакли шамойили хира кўзга ташланарди. Эри ҳам, хотин ҳам ҳануз чурқ этмади. Эри шишачанинг қоғозини йиртди, пўкагини тортиб очди, ичидагини тўкди ва кескин ҳаракат билан шишачани бурчакка улоқтирди. Синган шиша овозини эшитиб, Ирена сесканиб кетди.

Иккаласидан садо чиқмади. Ирена эрига қарамаса ҳам унинг ҳаяжонини босиб олишга уринаётганлигини сизди. Ниҳоят, эр хотин томон бир қадам қўйди. Яна бир қадам босди, яна... у хотини ёнига келиб қолди. Ирена эрининг оғир нафас олаётганини сизди ва қотиб қолган, туман пардаси қопланган нигоҳи билан эрининг қоронғиликда ялтираётган кўзларини кўрди. Мана, ҳозир эри ғазаб билан уни ҳақоратлай бошлайди, мана, ҳозир темир бармоқлари билан унинг қалтираган қўлларидан маҳкам ушлайди. Иренанинг юраги орқасига тортди, фақат таранг тортилган тордай асаблари титрарди, холос. У бутун вужуди билан жазо олишини кутар, ҳатто эри ғазабга тезроқ эрк беришини деярли хоҳлаб турарди.

Эри ҳамон сукут сақларди. Ана, эри тилга кирди ва Ирена унинг ғазаб билан эмас, мулойимлик, меҳрибонлик билан гапираётганини эшитиб, лолу ҳайрон бўлиб қолди.

– Ирена, – деди у ҳайратомуз мулойимлик билан, – ахир қачонгача бир-биримизни қийнаймиз?

Шу заҳоти Ирена ҳўнграб юборди, унинг узоқ тийлиб, тошга бостирилгандай ушланиб турган йиғиси ташқарига тошиб чиқди, гўё ҳайвон чўзиқ, маъносиз бўкириб юборгандай бўлди. Гўё қандайдир ёвуз қўл унинг ичини ёриб, тилкалаб, жон-жаҳди билан силкигандай бўлди – у маст одамдай гандираклаб кетди, эри суяб қолмаганда, у албатта йиқилиб тушар эди.

– Ирена, – тасалли беришга интиларди эри, – Ирена, Ирена, – у тобора секин ва тобора мулойим шивирлар, хотинининг жон талвасасида типирчилаётган асабларини гўё шу мулойим оҳанг билан силлиглаб тўғриламоқчига ўхшарди. Бироқ у қанча мулойим шивирламасин, хотини фақат ҳиқиллаб йиғлаш билан, бутун вужудини қалтиратаётган шиддатли фарёд билан жавоб қилар эди. Фриц хотинини даст кўтариб ётоққа олиб кирди-да, авайлаб диванга ётқизди. Аммо дод-фарёд тинмади. Иренанинг қўллари ва оёқлари шайтонлаб чангак бўлиб титрар, унинг тилка-пора бўлган қалтироқ бадани безгак тутаётгандай гоҳ ёнар, гоҳ музлар эди. Иренанинг охиригача таранглашган асаб торлари бардош беролмай узилган ва шу ўтган ҳафталар давомида тўпланиб қолган оғриқ қутуриб, энди мажолсиз танани бурда-бурда қилаётган эди.

Ҳаяжондан гангиб қолган Фриц хотинининг титроғини босишга уриниб, унинг музлаган қўлларини қисди, аввалига авайлаб, сўнг тобора ёниб, ваҳм ва эҳтирос билан унинг кўйлагини, унинг бўйнини ўпа бошлади, бироқ ғужанак бўлиб қолган Ирена ҳамон қақшаб-қалтирар, кўкрагидан бўшалган йиғи қалқиб-қалқиб келар эди. Эри унинг юзига қўлини қўйди, юзи совуқ, кўз ёшларидан ҳўл, туртиб чиққан чакка томирлари қалтирар эди.

Фриц даҳшатли ваҳима ичида қолди. Тиззалаб ўтирди ва хотинига юзма-юз гапира бошлади, тинмай уни йиғидан тўхтатишга, юпатишга уринди.

– Йиғлама, Ирена... Ахир бари... бари ўтиб кетди. Ўзингни бунақа қийнама... Энди қўрқмасанг ҳам бўлади. У хотин энди ҳеч қачон келмайди, эшитдингми, ҳеч қачон.

Эри иккала қўли билан ушлаб турганига қарамай, Ирена яна силтаниб, баттар қалтираб ҳиқиллай бошлади. Хотини изтиробдан қақшаб-қалтираб фарёд чекаётганини кўрган эри, гўё ўзи унинг қотилидай қўрқиб кетди. У хотинини ҳадеб ўпар, пойинтар-сойинтар сўзлар билан кечирим сўраб, ёлворар эди.

– Ҳа, у қайтиб келмайди... онт ичаман... Сен шунчалик қўрқиб кетасан, деб ўйламагандим... Фақат сени ёмон йўлдан қайтармоқчийдим... Оила олдидаги бурчингни эслатиб қўймоқчийдим... Сени ўша бегона одамниқига иккинчи бормасин, дегандим... Оиланга қайтишингни ўйлагандим... Ўша воқеани тасодифан билиб қолганимда эсимга бошқа ҳеч нарса келмади. Сенга тўғридан-тўғри гапиролмасдим, ахир... У одамдан юз ўгирасан... бутунлай уйингни ўйлайсан, деб ишониб кутиб юрдим... роса кутдим. Шунинг учун ўша бечора хотинни орқангдан юборган эдим. У омадсиз актриса, ҳеч қаерда илинжи йўқ. У аввал кўнмай туриб олди мен эса кўнмаганига қўймадим... энди билдим, чакки иш қилган эканман... Лекин сени бу йўлдан қайтаришим керак эди. Менинг кечиришга тайёрлигимни, кечириш билан хурсанд бўлишимни наҳотки кўриб-билмадинг? Наҳотки, шуни тушунмадинг?.. Аммо, сени бу даражага борасан, деб сира ўйламаган эдим... Шу ишларнинг ҳаммасини кўриш... ҳар қадамнинг пойлаш менгаям осон бўлгани йўқ, сендан кўра кўпроқ азоб чеккандирман. Болаларни деб, тушунсанг-чи, фақат болаларни деб сени шу аҳволга тушишга мажбур қилдим... Лекин энди ҳаммаси ўтиб кетди. Энди ҳамма иш ўнгланиб кетади...

Эрининг овози жуда яқиндан келса ҳам Иренага бу сўзлар жуда олисдан келаётгандай хира эшитилар ва уларнинг маъносини уқмас эди. Унинг ичидан

қалқиб чиқаётган фарёд тўлқинлари бошқа товушларни босиб кетар, ларзага тушган туйғулари ақлини хиралаштириб қўйган эди. У эрининг меҳрибонлик билан силаб-сийпаётганлигини, ўпаётганлигини ҳам, ўзининг кўз ёшларини ҳам сезиб турар, бироқ ичидан отилаётган даҳшатли нидо томирларини ўйнатиб гувиллар, қўнғироқлар бонгидай шиддатли садо қулоқларини қоматга келтираётган эди. Кейин шуларнинг ҳаммаси тумандай тарқалиб, ғойиб бўлди. У ҳушига келар экан, элас-элас кийимини ечишаётганини сизди, қалин туман орасида эрининг мулойим ва ташвишли юзини кўргандай бўлди. Шу заҳоти чуқур, фароғатли уйқу оғушига гарқ бўлди, энди унга безовта тушлар ҳам яқинлашмас эди.

* * *

Эртасига Ирена кўзини очганида тонг ёришган, хона нурга тўлган эди. Қутуриб ўтган бўрон гўё унинг қонини тозалаб, янгилагандай, қўнгли ҳам ёришган эди. У нима воқеа юз берганини эслашга уринди, бироқ ҳамон барча нарса унга тушдай туюларди. У худди тушида ҳавода учаётгандай бутун вужудида гаройиб енгиллик ва эркинлик сизди ва бу ғира-шира сезги ўнгида эканлигини билиш учун қўлини қўлига теккизди. У сесканиб кетди: бармоғида узуги ярқираб турарди. Шу заҳоти уйқусидан асар ҳам қолмади. Унга элас-элас эшитилган пойма-пой сўзлар ҳам, ўй-фикрига айланишдан чўчиб турган ғира-шира гумон ва шубҳалар ҳам энди бирданига ярқ этиб равшанлашди. Энди унга ҳаммаси – эрининг саволлари ҳам, ўйнашининг ҳайронлиги сабаби ҳам кундай равшанлашди; уни ўраб олган даҳшатли тўрлар ҳам бирма-бир кўз олдига келди. Ҳазаб ва ҳаяжондан яна асаблари титраб қалтирашга тушди, у энди мана шу хаёлотсиз, ваҳимасиз уйқудан уйғонганидан афсуслана бошлади.

Аммо шу пайт қўшни хонада кулги эшитилди. Болалар ўринларидан туришиб, худди эрта уйғонган

қушлардай янги кунни олқишлаб, гулдураб сайрашар эди. Ирена ўглининг овозини аниқ таниди ва биринчи марта унинг овози отасининг овозига ўхшашлигини сезиб, ҳайрон бўлиб қолди. Лабларига сезилар-сезилмас табассум кўнди ва ўрнашиб қолди. Ирена ўзининг ҳаёти, энди эса бахти ҳам бўлган нарсалардан тўйиб роҳатланиш учун кўзларини юмиб ётар эди. Ичини эса ҳамон нимадир куйдирар, аммо бу оғриқ шифобахш эди – одатда яралар бутунлай битиб кетмагунча шундай ловиллаб туради.

НОМАЪЛУМ АЁЛ МАКТУБИ

Тоғ бағрида уч кун дам олиб қайтган машҳур ёзувчи Р. саҳар пайтида Вена вокзалига етиб келди. Газета сотиб олиб, унинг санасига кўзи тушди-ю, бугун туғилган кунни эканлигини эслади. Қирқ бирга кирибман-а, деган фикр хаёлидан ўтди, бунга суюнмади, хафа бўлмади ҳам. Газетанинг шалди роқ саҳифаларини варақлаб чиқди-да, кейин такси ёллаб уйига жўнади. Хизматкори, шу кунларда уни икки киши йўқлаб келганини, сўнгра бир неча бор телефон қилишганини айтди ва йиғилиб қолган хатларни патнисда олиб келди. Ёзувчи мактубларни эринчоқлик билан кўздан кечираркан, баъзи бирларининг номларига қизиқиб, очиб ҳам кўрди, эътиборини тортган, нотаниш киши томонидан ёзилган салмоқли бир мактубни ажратиб четга суриб қўйди. Шу орада хизматкори чой ҳозирлади. Ёзувчи креслога ўрнашиб олиб, газетага яна бир бор кўз югуртирди-да, келган каталогларни синчиклаб қараб чиқди, сўнгра сигра тутатиб ҳалиги мактубни қўлига олди.

Мактуб ўттиз бетча бўлиб, номаълум аёл томонидан шошиб ёзилган бўлса керак, қинғир-қийшиқ, шу сабабли мактубдан кўра кўпроқ қўлёзмага ўхшаб кетарди. Ёзувчи Р. бошқа бирор хат-пати йўқмикин, деган хаёл билан беихтиёр конвертни яна бир бор ушлаб кўрди. Бироқ конверт ичи бўш, устига бирон кимсанинг номи ҳам, манзили ҳам ёзилмаган эди. Қизиқ, деб хаёлидан ўтказди-да, мактубни яна қўлига олди. Мактуб «Мени асло билмаган», деган сўзлар билан бошланганди, бу нима, мурожаатми ёки сарлавҳамикин, деб ҳайрон қолди ёзувчи... Кимга аталиб ёзилган? Менгами ёки хаёлий қаҳрамонгами? Ёзувчи мактубга жуда қизиқсиниб ўқишга тутинди...

Болагинам кеча жон берди – жажжигина, ожиз жигаргўшамни деб уч кечаю кундуз жонимни жабборга бердим; шўрлик қирқ соат олов бўлиб ёниб, ажал билан олишди. Қирқ соат мижжа қоқмай тепасида ўтириб чиқдим. Лов-лов ёнган пешонасига муз қўйдим, титраб-қақшаган жажжи қўлларини кечасию кундузи қўлимдан чиқарганим йўқ. Учинчи кун деганда, кечга бориб ҳолдан тойган бўлсам керак, кўзларим беихтиёр юмилиб кетибди. Стулда ўтирганимча уч соатми, тўрт соат ухлаб қолибман, шу орада шўрлик болагинам оламдан ўтибди. Уйқудан кўз очганимда оппогим қандай ётган бўлса, ҳозир ҳам ўшандай узун каравотида чўзилиб ётибди. Зийрак қора кўзлари юмуқ, оқ кўйлакчаси устида қўллари қовушган. Каравотчасининг тўрт бурчагида тўрт дона шам шуълаланиб турибди. У томонга қарашдан ҳам, қимирлаб ўрнимдан туришдан ҳам қўрқаман, чунки шам шуъласи лопиллаб яна болагинамнинг юз-кўзларига, юмуқ лабларига соя тушса, унга яна жон кириб, қўнғироқдай жаранглаган овозлари билан эркаланиб гаплашадигандай. Унинг дунёдан ўтганини биламану, лекин умид шарбатига ва ноумидлик заҳарига тоқатим қолмаганидан унга қарашга юрагим йўқ. Биламан, болам кеча жон берган, энди ёруғ дунёда мен учун фақат сен қолдинг. Ҳа, ҳаётни ўйинчоқ қилиб олган сен беғамдан бошқа ҳеч кимим йўқ, сен бўлсанг дунёда мендек ғариб-нотавон борлигини билмайсан ҳам. Мени ҳеч хаёлингга келтирмаган бўлсанг ҳам меҳру муҳаббатим ҳамиша сенда бўлди.

Бешинчи шамни ёқиб, сенга хат ёзипман. Мен энди болагинамнинг ёнида ёлғиз қолишдан қўрқаман, бошимга тушган мусибатларни айтиб уввос солиб йиғлашга эса мадорим йўқ, бас, шу мудҳиш дақиқаларда ўз дардимни сенга айтмасам, кимга айтай, ахир, сени ҳозир ҳам жонимдан азиз деб биламан. Эҳтимол, юрак дардимни сенга тузукроқ баён қилолмасман, балки бунга сен тушуна олмассан – фик-

рим чувалашиб кетган, чакка томирларим лўқиллаб турибди, аъзойи баданим қақшаб кетяпти. Иссиғим баланд бўлса керак, менга ҳам грипп касали юққан бўлса ажаб эмас, нега деганда, ҳозир бу фалокат касал уйма-уй изғиб юрибди-да. Майли, кошкийди юққан бўлса, болагинам билан қўш мозор бўлардим, ўзим ҳам бу дунё азобидан қутулиб қўя қолардим. Гоҳо кўзларим тиниб кетади, бу мактубни ёзиб тамомлашим ҳам даргумонга ўхшайди, майли, нима бўлса бўлар, бор кучимни йиғиб, бир марта, ақалли бир мартагина сен билан, бир умр мендан беҳабар юрган севгилим билан суҳбатлашмоқчиман.

Ёлғиз сен билан суҳбатлашишга муштоқман, умримда биринчи марта юракдаги дардимни изҳор қилиш орзусидаман: бутун ҳаётимни ёлғиз сенга бағишлагандим, сен бўлсанг бундан мутлақо беҳабар эдинг, энди ҳаммасини шу мактубимдан билиб оласан. Лекин билиб қўй, мени ўтдан олиб сувга, сувдан олиб ўтга ташлаб турган иситма чиндан ҳам ажалимнинг боши бўлса, мен бу дунёдан ўтсам, шундагина сиримдан воқиф бўласан – тагин менга хат ёзаман деб овора бўлиб юрмагин, дейман-да. Ажалим етмай, тирик қолсам, мактубни йиртиб ташлайман, шу кунгача дамимни чиқармай келгандим, нима қилибди, бундан кейин ҳам миқ этмай юравераман. Мактуб қўлингга бориб тегса, билгинки, мархума ўз умр саргузаштини, дастлабки онгли дақиқаларидан то сўнгги дақиқаларигача сенга бағишлаган умр саргузаштини ҳикоя қияпти. Бу сўзларимдан ташвишланмасанг ҳам бўлади. Ўликнинг нима ҳам даъвоси бўларди, у на муҳаббат, на раҳм-шафқат ва на тасалли талаб бўлади. Сендан битта тилагим бор, у ҳам бўлса, илҳақ бўлиб сенга талпиниб турган юрагим дард-алами, фарёдига ишонсанг бўлгани. Ҳамма гапларимга ишон, илтимосим шу, холос. Биттаю битта фарзандининг ўлиги устида қон йиғловчи ғариб онанинг тили ёлғон калимага борармикин?

Кулоқ сол, севгилим, бутун умр саргузаштимни сенга ҳикоя қилмоқчиман. Ҳаётим саҳифаси чиндан ҳам сени билган кунимдан очилган эди. Бунгача ўтган кунларим эсимда ғира-шира қолган, ўй-хаёлларим у кунларга ортиқ ҳеч қайрилиб боқмай қўйганди, кунларим қандайдир узун-узун ўргимчак ини босган ертўлада ўтарди. Бу ертўлада истиқомат қилиб турган одамларни алақачонлар дилимдан суғуриб ташлагандим. Сени учратганимда ўн уч яшар қиз бола эдим. Ҳаётимнинг сўнгги нафаси бўлмиш ушбу мактубни қўлингда ушлаб турган шу ҳовлида истиқомат қилардим, биз турган квартира эшиклари сенинг квартирангга рўпарама-рўпара эди, бизлар бир зинадан чиқиладиган уйда турардик. Эсингда қолганмикин, чиновникдан тул қолган муштипар онам билан (онам ҳаминша аза тутиб қора кийиниб юрарди) озгин бир қизча, балки қачонлардир хотирангдан кўтарилиб кетган бўлса керак – ахир биз ўзимизни панага олиб бечораҳол мешчанлар сингари, бир амаллаб тирикчилигимизни ўтказиб юрардик. Номимизни ҳам ҳеч эшитмаган бўлсанг керак, чунки эшигимизга номимиз ёзилган тахтача ҳам қоқилмаганди, ҳеч ким бизни йўқлаб келмасди ҳам. Э-ҳа, бунга озмунча бўлди дейсанми, ўн беш-ўн олти йил илгариги гапларни айтяпман, азизим, албатта булар хотирангдан кўтарилиб кетгандир. Мен эса, икир-чикирларигача ҳаммасини ташналик билан эслайман. Сени дастлаб кўрган, сен тўғрингда дастлаб эшитганларим худди бутунгидай эсимда қолган. Кўзим очилиб дунёни таниган ўшал кунни эсда сақламай бўларканми! Севгилим, кулоқ сол, ҳаммасини бирма-бир ҳикоя қилай, илтижо қиламан, чорак соат вақтингни менга туҳфа қил, сендан ўзгани демай, сабри қаноат билан бутун умрини оёғинг остига ташлаган бир нотавон дардини сен ҳам сабр билан тингла.

Биз турган ҳовлига кўчиб келмасингдан олдин, ҳозир сен яшаган уйда чакаги тинмайдиган баджаҳл,

ифлос одамлар туришарди. Ўзлари камбағал бўла туриб, кўни-кўшниларининг қашшоқлигидан кулиб юришарди, бизларни бўлса кўргани кўзлари йўқ эди, чунки биз улар билан борди-келди қилмасдик-да. Оила бошлиғи пияниста эди, уззуккун хотинини тутиб урарди, стол, идиш-товоқларнинг тарақа-туруғидан ярим кечаларда уйғониб кетардик, бир кун сочлари тўзиган хотини қора қонига бўялиб зинапояга отилиб чиқди, орқасидан итдай маст эри ҳайқириб қувибди, кўни-кўшнилар полицияга хабар қиламиз, деб қўрқитиб зўрға босиб қўйишди. Онам бошдаёқ бу эр-хотин билан ҳеч қанақа борди-келди қилмасликка аҳд қилиб, болалари билан гаплашма, деб менинг ҳам қулоғимни бураб қўйганди. Аламига болалари ҳар бир қулай фурсатдан фойдаланиб мендан ўч олиш пайида бўлишарди. Кўча-кўйда орқамдан бўлмағур гапларни айтишарди; бир кун қорбўрон қилиб юз-кўзимни моматалоқ қилишди. Каттакон ҳовлида турувчиларнинг бари уларни ёмон кўриб қолишганди. Бир куни нимадир бўлди-ю, ўша пияниста ўғрилиқ устида қўлга тушиб, оиласидагилар кўчиб кетадиган бўлиб қолишди, бу хабардан ҳаммамиз энгил тортдик. Бўшаб қолган уйни ижарага қўйиш ҳақидаги эълон икки-уч кун дарвозада осифлиқ тургач, олиб қўйишди, уй мутасаддиси, қандайдир сўққабош мўътабар бир ёзувчи ижарага олди, деган хабар тарқатди. Дастлаб номингни ўшанда эшитгандим.

Орадан икки-уч кун ўтгандан кейин бўёқчию сувоқчи; дурадгорлар келиб ишга тушиб кетди, яна аллакимлар келишиб ахлатларини тозалашди. Онам бўлса, ҳа, кўшниларимизнинг жанжал-тўполонларидан қутуладиган кунимиз ҳам бор экан-а, деб суюнди. Кўчингни келтиришди-ю, ўзинг кўринмадинг, ҳамма ишларингга сочига оқ оралаган, паст бўйли, вазмин маҳраминг қараб турарди, у ҳам унча-мунчага эътибор қилмасдан, шовқин қилмай, салобат билан ишини битирарди. Бизга у ёқиб қолди, нега деганингда,

авваламбор, биз томонларда маҳрам сақлаш қаёқда дейсан, яна сабаби шуки, у ҳамма билан бирдай хушмуомалада бўлар, шу билан бирга, ўзини оддий хизматкорларга тенг тутмас, улар билан апоқ-чапоқ бўлмасди. Дастлабки кунлардан бошлаб онамнинг ҳурматини жойига қўяр, ҳатто мен гўдак қиз болани кўрганида ҳам салом бериб, иззатимни бажо келтирарди. Сенинг номингни ҳамиша қандайдир иззат-икром билан, ҳатто ихлос билан тилга оларди, бу – хизматкорнинг хўжасига шунчаки садоқатидан ҳам юқори нарса эканлиги кўзга ташланиб турарди. Одамохун кекса Иоганн ҳамиша сенинг ёнингда, хизматингда юришига ғайирлигим келса ҳам, кейинчалик уни жуда яхши кўриб қолганимни билсанг эди!

Азизим, буларни майда-чуйдаларигача ҳикоя қилишдан мақсадим шуки, юрагини олдириб қўйган, кўрқоқ гўдак қиз боланинг кўнглини илк марта ўзингга қандай ром қилганингни билиб қўй, демоқчиман. Ҳаётимга кириб келмасингдан анча бурун, назаримда сени қандайдир бир нур чулғаб олгану, бошингда аллақандай сирли шуҳрат тожи намоён бўлганди; узоқ шаҳарчанинг чеккасидаги тор бир кулбада истиқомат қилиб турувчи биз нотавон махлуқлар йўлингга интизор бўлиб кутиб юрардик. Тор бир муҳитда яшовчи жамоа аҳлидан ҳеч бир воқеа қочиб қутулмаслигини, улар ҳар бир воқеадан хабардор бўлиб туришларини ўзинг ҳам биласан-ку, азизим. Бир куни мактабдан қайтиб келсам, уйимизнинг олдида уй анжомлари ортилган арава турибди, ана ўшанда сени кўрарга қанчалик муштоқ бўлганимни билсанг эди! Оғир буюмларингнинг кўпини ҳаммоллар юқорига чиқариб, майда-чуйдаларни ташиб туришган экан; буюмларингни кўриб оғзим очилиб, эшик олдида томоша қилиб туриб қолибман, нимага десанг, умримда бунақанги нарсаларни кўрмагандим-да: ҳинди маъбудалари-ю, итальян ҳайкаллари, катта-катта ажойиб суратлар, беҳисоб чиройли китоблар... ўнгимми, тушимми, деб

кўзларимга ишонмасдим. Китобларни тахлаб, эшик олдига обориб хизматкорингнинг қўлига бериб туришибди, у бўлса ҳар биттасини авайлаб кичкина супурги билан чангини қоқиб тозалаяпти. Азбаройи ҳайратда қолганимдан кўзларим косасидан чиқаёзиб, уюлиб ётган китоблар атрофида парвона бўлиб юраверибман; хизматкоринг мени ҳайдамади-ю, лекин рўйхуш ҳам бермади, шу сабабдан, китобларнинг майин чарм муқоваларига қўл тегизиб кўргим келса ҳам юрагим дов бермади. Кўрқа-писа уларнинг номига кўз қиримни ташладим: билсам, французча, инглизча китоблар экан, баъзи бирларининг номи аллақандай мен билмайдиган тилда ёзилган: китобларни томоша қилишдан зерикмасдим, ойим уйдан чақириб қолди.

Кўрдингми, ўзингни кўрмасам, билмасам ҳам шу кеча хаёлим сенда эди. Ўзимнинг ҳам қоғоз муқовалари йиртилиб-титилиб кетган ўнтача арзонбаҳо китобим бор эди, шуларни ихлос билан қайта-қайта ўқиб юрардим. Шунча кўп ажойиб китобни ўқиб туширган, анча тилни биладиган, бадавлат, бунинг устига яна ўқимишли киши қандай бўларкин, деган фикр миямга жо бўлиб, тинчимни бузиб қўйди. Назаримда, у ғайритабиий бир зот эди. Хаёлимда сурагингни чизишга ҳаракат қилиб кўрдим; жуғрофия муаллимимизга ўхшаган узун оқ соқолли, кўзойнак таққан чол сиймосини кўз олдимга келтирдим, лекин бу дилкашроқ, чиройлироқ, меҳрибонроқ бўлса керак, деб ўйладим. Нимагадир, сабабини билмайман, сени кекса деб тасаввур қилганимда ҳам, чиройли бўлса керак, деб ишонардим. Ўшанда кўрмаган, билмаган бўлсам ҳам сени тушимда кўриб чиққандим.

Эртасига ўзинг ҳам етиб келдинг, бир кўрай деб ҳар қанча уринсам ҳам, ҳаракатларим зое кетди, шундан кейин яна ҳам иштиёқим ошди. Ниҳоят, учинчи кун деганда сени кўрдиму, гўдаклик тасаввуримдаги «маъбуд»га асло ўхшамаслигингни кўриб

хайратда қолдим. Сенга қиёс қилган ўшал кўзойнак таққан хушфеъл кекса чол ҳақидаги тасаввуримни парчалаб, рўпарамдан истараси иссиқ, келишган бир йигит чиқиб қолди. Бу сен эдинг!.. Ўшанда тўқ малла, хушбичим спорт костюмида ёш йигитчалардек шўх-шўх қадам ташлаб келдингу, икки-икки поғона ҳатлаб юқорига чиқиб кетдинг. Қўлингдаги шляпангу завқ тўла юзингни, новвот ранг сочларингни кўриб хайратдан ўзимни йўқотиб қўяёздим. Рост айтаман, кўрқиб қутим учиб кетди. Ёшлигинг, чиройинг, қадди-қоматингни кўриб, ҳушим бошимдан учди. Қизиқ, шу биринчи кўришдаёқ икки ёқламалигингни дарҳол пайқаб олдим, фақат менми десам, бошқаларни ҳам мудом хайратда қолдирган шу хислатингнинг бири: серзавқлигинг, енгилтаклигинг, ўйинқароқлигинг, саргузаштга ўчлигинг бўлса, шу билан бирга, ижодий ишингда бениҳоя жиддийлигинг, жуда ҳам доно, бурчингга содиқ, ўқимишли бўлганинг эди; икки ёқлама ҳаёт кечириб юрганингга бошқалар сингари менинг ҳам кўзим етди: ялтироқ, ранг-баранг томонинг ташқи дунёга қаратилган бўлса, нариги, қоронғи томони эса ёлғиз ўзингга аён; ишқингда ўртаниб юрган мен ўн уч яшар қиз бола сенда чуқур илдиз олган бу икки ёқламаликни, ҳаётинг сирини бир қарашдаёқ фаҳмлаб олгандим.

Мендек норасида назарида сен бориб турган сеҳргар, ажойиб жумбоқ бўлиб қолганингни энди тушунгандирсан, азизим. Адиблиги билан, менга ёт бошқа бир дунёдаги шуҳрати билан кишиларни ўзига ром қилган у кимса – йигирма беш яшар олифта, хушчақчақ, навқирон йигит экан! Шу кундан бошлаб яшаб турган жойимизда, бутун гўдаклик ҳаётимда сендан бўлак ҳеч кимса мени қизиқтирмаганини ўн уч яшар болага хос ўжарлик, қайсарлик билан фикри зикримни ёлғиз сенга бағишлаганимни, фақат сенинг турмушингга маҳлиё бўлиб қолганимни гапиришнинг ҳожати бормикин? Ўзингга, юриш-туришингга, ке-

либ-кетиб юрган ёру дўстларингга ҳамиша разм солиб юришни одат қилдим, иштиёқмандлигимни қондириш у ёқда турсин, фикри ёдимни баттар ўзингга банд қилдинг, нимага деганда, сеникига келувчи хилма-хил одамларни кўрганимда икки ёқламалигинг яна ҳам равшанлашди. Уйингга ёш-ёш йигитлар, ошна-оғайниларинг келишарди, чақчақлашиб вақтихушлик қилардинглар; усти боши юпун талабалар ҳам келиб туришарди; баъзида автомобилларда хонимлар келишарди, бир куни сеникига опера театрининг директори, машҳур дирижёр келди, уни мен кўлида дирижёрлик хивичини ушлаб турганида узоқдан кўргандим; тижорат мактабида ўқиётган ёш-ёш қизларнинг келганини ҳам кўрганман, улар уялганларидан тезроқ ўзларини эшикдан ичкарига олиш пайдан бўлишарди – нимасини айтасан, хотинлар жуда кўп келишарди. Бу томонини унчалик ўйла-масдим, бир куни эрталаб мактабга кетаётганимда юзига қалин тўр тутиб сеникидан чиқиб кетаётган бир хонимни кўрганимда ҳам унчалик ғайирлигим келгани йўқ. Ахир энди ўн уч ёшга кирган қиз бола эдим, кўз-қулоқ бўлиб, ҳар бир қадамнингни пойлаб юришларим муҳаббат аломати эканини ўшанда қаердан ҳам билардим.

Лекин азизгинам, бутун қалбим билан сени бир умр севиб қолган кун ва соатимни жуда аниқ биламан. Бир куни дутонам билан мактабдан келиб, дарвоза оғзида гаплашиб тургандик, шу пайт бир автомобиль келиб тўхтади-да, мени ром қилган, ўзингга ярашган олифталигинг билан сакраб ерга тушдинг. Югуриб бориб сенга эшик очганимни ўзим ҳам сезмай қолибман, бир-биримиз билан уришиб кетишимизга сал қолди. Ўшанда мени мафтун этувчи илиқ, мулойим қараш қилиб, ширин табассум ҳадя қилгансан, ҳа, ширин табассум ҳадя қилгансан-да, эшитилар-эшитилмас: «Каттакон раҳмат, фройлейн», дегансан.

Бўлгани шу, азизим, лекин шу дамдан бошлаб мулойим, ширин табассумингни ҳис қилганимдан буён сенга шайдо бўлганман. Кейинчалик, орадан оз фурсат ўтгач, билсам, ёнингдан ўтган ҳар бир аёлга, ҳар бир дўкандор қизга, сенга эшик очиб турган ҳар бир хизматчи аёлга қучоқ очиб ўз бағрига чорловчи, фусункор, шу билан бирга, таслим қилувчи табассумни ҳады қилиш одатинг бор экан, билсам, бу нигоҳнинг ихтиёри сенда эмас экан, бирон ҳис-туйғу ифодаси ҳам эмас экан, шунчаки аёлларга кўзинг тушган кезларда қарашинг ўзидан-ўзи илиқ ва мулойим ифода касб этаркан. Мен ўн уч яшар норасиданинг бундан хабарим йўқ эди. Бу навозишу табассумингдан ўтда ёниб бутун борлиғимни сенга қурбон қилибман.

– Ким бу? – деб сўради дугонам. Унга бирданига жавоб беролмадим. Шунча қилсам ҳам номингни тилга олишга ўзимни ожиз сездим, номинг шу лаҳзада сир тутишим лозим бўлган муқаддас ном бўлиб қолди.

– Ким бўларди, қўшнимиз-да, – деб тутилиб, бир амаллаб жавоб бердим.

– Ҳо, нега мунча қизармасанг? – дея болаларга хос бағритошлик билан заҳарханда қилди дугонам. Сиримни очиб масхара қилганидан юз-кўзларимга қон қуйилиб, чаккаларим ловиллаб кетди. Хижолат бўлганимдан дағаллик билан:

– Ўлгудай аҳмоқсан-да! – деб бақириб юборибман. Менга қолса, бўғиб ташлагим келди-ю, аммо у баттар мазах қила бошлагач, кўзимдан тирқираб ёш чиқиб кетди. Ундан юзимни ўгирдим-да, чопганимча тепага чиқиб кетдим.

Шу пайтдан бошлаб сенга меҳр қўйдим. Биламан, хотинларнинг эркатоийсан, бунақа гапларни улардан кўп эшитгансан, лекин сўзимга ишон, сени ҳеч ким менчалик садоқат билан, вафодорлик билан севган эмас, мен бир умр шайдойинг бўлиб қолдим, чунки норасида қизнинг ўғринча муҳаббатига дунёда ҳеч нарса тенг бўлолмайди, унинг муҳаббати қаноатли,

вафодор, маъсума, сезгир ва шавқ-завқли бўлади, ёши бир жойга бориб қолган сурбет, ёпишқоқ, беихтиёр бўлса ҳам шилқимлик қилувчи хотинларнинг муҳаббати қаёқда-ю, гўдакнинг муҳаббати қаёқда. Норасида ўз муҳаббатини пинҳон сақлаб юради, бошқалар ҳис-туйғуларини дугоналарига айта берадилар. Кўринганга сирларини очиб, ҳис-туйғуларини сийқалаштириб қўядилар, улар муҳаббат тўғрисида кўп эшитиб, кўп ўқиганлар, бу ҳар бир тирик жоннинг бошига тушадиган савдолигини биладилар. Бундайлар назарида муҳаббат бамисоли бир ўйин, дастлаб оғзига папирос олганда мағрур бўлган тирмизак бола сингари, муҳаббатларини кўз-кўз қилиб юрадилар. Менинг эса дилимни очиб гаплашадиган, ўгит-насиҳат қиладиган, ёмон йўлдан қайтарадиган ҳеч кимим йўқ эди, ҳеч нимани кўрмаган содда қиз эдим, тақдирим шу экан, деб ўзимни жаҳаннам қаърига отибман. Дилимда қайнаб-тошган ҳис-туйғуларимни, розимни фақат сенга ишониб айтяпман, негаким, ширин хаёлларим рамзи сен эдинг; отам аллақачонлар вафот этган, боши ташвишдан чиқмай, пенсия билан бир кунини ўтказиб юрган шўрлик онам билан сирдош эмасдим, енгилтак мактабдошларимни жиним ёқтирмасди, нега деганда, мен учун энг муқаддас бўлган эҳтиросни улар бамисоли бир ўйинчоқ деб билишарди, шундай бўлса-да, қалбимда майда-чуйда зарралардай сочилиб турган, даф қилинса ҳамки, бетоқат бўлиб яна отилиб турган бутун ҳис-туйғуларим сенга қараб талпинарди. Сен мен учун, – нима деб тушунтирсам бўларкин сенга буни? Ҳар қанақа муқояса ҳам, ёнига бир нима қўшиб айтмасанг, жуда ожизлик қилади, – борлигим, бутун жон-танзим сен эдинг. Мавжудот сенга алоқадор бўлгани учунгина қийматга эга эди, ҳаётимдаги муҳим воқеалар сен билан боғланган бўлса, шу тақдирдагина бир маъно касб этарди. Бутун ҳаётим бошқа изга тушиб кетди сени деб. Шу дамгача бепарво, ўртамиёна шогирд эдим,

тўсатдан синфда биринчи талаба бўлиб қолдим, юзлаб китобларни ўқиб ташладим, ярим кечагача бошимни кўтармасдан китоб ўқирдим, чунки сен китобни яхши кўришингни билардим; бир вақт қарасам, зўр бериб рояль чалишни машқ қила бошлабман, чунки сени муסיқани яхши кўради, деб гумон қилгандим, буни кўриб онам ҳам ҳайрон. Пала-партиш кийинаркан, дея кўнглингга келтирмаслик учун уст-бошларимни тозалаб, ямаб оладиган бўлдим, онамнинг эски кўйлагидан бичиб тикиб олган тўртбурчак ямоғи бор мактаб фартугимни ҳар кийганимда уялганимдан ерга кириб кетгандай сезардим ўзимни. Ямоқни кўриб қолиб, мендан ҳазар қилишингдан кўрқардим, шу важдан ҳар гал зинапоядан юқорига югургилаб чиқиб кетаётганимда китоб солинган жилдимни чап ёнимга қисиб олардим, шунда ҳам яна кўзи тушиб қолмасайди, деб титраб-қалтирардим. Аслида буларнинг ҳаммаси кулгили эдику-я, нега десанг, ахир сен менга бирор марта ҳам қиё боқмасдинг-да!

Шунда ҳам кун бўйи қиладиган ишим, кўзим тўрт бўлиб сени кутиш, йўлингни пойлаш эди. Эшигимизнинг мис гардишли кичкина туйнукчасидан эшигинг кўриниб турарди. Бу туйнукча, – йўқ, азизим, мендан кулма, шу туйнукча олдида ўтказган соатларимдан ҳозир ҳам уялмайман! – шу туйнукча менинг ойнаи жаҳоним эди; онам сиримдан воқиф бўлиб қолмасайди, дея китобимни кўлтиқлаб, юрак ҳовучлаб, оқшомларни шу совуқ йўлакчада пойлоқчилик қилиб ўтказардим. Сен яқинлашган сари титраб, ихтиёрим ўзимдан кетарди. Шунда ҳам сендан кўзимни узмай қадам-бақадам орқангдан пойлаб юрардим. Лекин бу пойлоқчиликларим зим-зиё кечаларда сабру тоқат билан кунларингни санаб, йўлларингда юрак уришидай сенга ҳамроҳлик қилувчи чўнтак соатинг пружинасининг чирпиниши сингари арзимас нарса эди, сен бўлсанг соатинг миллион-миллион марта тик-тик урганда бир мартагина кўз қирингни ташлаб

қўясан, холос. Ҳамма қилиқларингни, тақиб юрган ҳамма бўйинбоғларингни, ҳамма костюмларингни ипидан игнасигача билардим, ёру дўстларингни ҳам билардим, бир оз фурсат ўтгач, уларни бир-бирларидан ажратадиган бўлиб қолдим, улар орасида менга маъқуллари ҳам бор эди, жиним ёқтирмайдиганлари ҳам; ўн уч ёшимдан ўн олти ёшимгача жони таним сен бўлдинг. Э-ҳа, озмунча тентаклик қилдимми? Қўлинг теккан эшик дасталарини ўпардим, уйингга кираверишда ташлаб кетган сигара қолдиқларини муборак нарсадек ердан кўтариб олардим, ахир, унга лабларинг теккан эмасми? Кечқурунлари қайси ойнанда чироқ ёқиглик эканини билиш ва кўзим кўрмаган суратингни яқинроқ ҳис қилиш учун бирон баҳона билан кўчага югуриб чиқишларимнинг эса сон-саногини ҳам йўқотдим. Узоқ сафарга кетган чоғларингда – Иоганн сариқ жомадонингни кўтариб тушиб келаётганини кўрганимда ҳар гал юрагим орқамга тортиб кетарди, бир неча ҳафта ҳаётим сўнгандай бўларди. Қовоқ-тумшугим осилиб, зардам қайнаб, ўзимни қўярга жой тополмас, онам маъюслигимни, йиғлаган кўзларимни кўриб қолмасайди, деб жон ҳовучлаб юрардим.

Биламан, бу ҳикояларим ҳаммаси сен учун норасида боланинг кулгили қилиғидай гап. Булардан мен уялиб хижолат тортсам бўларди, лекин мен уялмайман, чунки сенга бўлган муҳаббатим ҳеч қачон ўша норасидалик шавқ-завқларим сингари жўшқин ва мусаффо бўлган эмас. Ҳатто афти ангоримни аниқ кўрмаган бўлсанг ҳам ўша кезларда бутун ҳаётимни сенга бағишлаганимни соатлаб, кунлаб ҳикоя қилишдан ҳам қайтмасдим, афти ангоримни аниқ кўрмаган бўлсанг ҳам, дейишимнинг боиси шуки, зинапояда тўқнаш келиб қолган чоғларимизда, оловдай ёндирувчи кўз қарашларингдан қўрқиб, бошимни қуйи солиб, худди ўзини ўтдан сақлаб, сувга ташлаган одамдай ёнингдан лип этиб ўтиб кетардим. Аллақачонлар

унутиб юборган ана ўша йилларингни сенга соатлаб, ҳатто ойлаб жон деб ҳикоя қилиш, ҳаётинг саҳифаларини кўз олдинда бирма-бир варақлаб кўрсатиш қўлимдан келади, лекин меъданга тегиб, сенга азоб беришдан қўрқаман, азизим. Болалик чоғимдаги энг қувончли яна бир воқеани сенга ҳикоя қилмоқчиман, лекин ўтинаман, зинҳор мендан кулма, нега деганда, ҳар қанча арзимаган воқеа бўлганда ҳам мендек норасида учун бу улдуф бахт эди. Якшанба кунларидан бири бўлса керак, қаергадир кетган эдинг, хизматкоринг катта бир гиламни ҳовлида қоқиб тозалаб, очиқ эшигиндан квартирангга олиб кирмоқчи бўлиб турган экан. Қарасам, кекса хизматкоринг жуда қийналиб кетди, шунда юрак ютиб тўппа-тўғри ёнига бориб: «Қарашиб юборайми?» – деб сўровдим, хизматкоринг ҳайрон қолди, лекин шахдимни қайтармади, шу баҳона билан квартирангга кириб, истиқомат қилиб турган жойингни, ўтириб ишлайдиган ёзув столингни, столингда турган кўк вазадаги гулларингни, жавонларинг, суратларингни, китобларингни кўрдим. Бу жиҳоз, буюмларингни кўрганимда юрагим алланечук бўлиб, кўзларим ўйнаб кетганини сенга баён этиш қўлимдан келса кошкийди! Ҳаётинг дафтарига бир кўз югуртириб чиқишга улгурдим, холос, чунки содиқ маҳраминг, Иоганн, турмушинг билан яқиндан танишишга, албатта, йўл қўймасди, бу турган гап, лекин шу бир кўз ташлашимдаёқ квартирангдаги бутун муҳитни қалбимга сингдириб олдим, тушимда ҳам, ўнгимда ҳам сен ҳақингда ширин хаёл суриб юришим учун шунинг ўзиёқ менга кифоя эди, ҳатто битмас-туганмас озиқ манбаи бўлиб қолди.

Шу воқеа кўз юмиб очгунча ўтган болалик чоғимдаги энг бахтли пайт бўлган эди. Азизим, ёнгинанда бир инсон боласининг ҳаёти куйиб кул бўлганини ақалли билиб қўйгин, деган ният билан бу воқеани сенга баён қилгим келди. Сенга шу воқеани, эвоҳ, орадан сал ўтмай содир бўлган яна бир бошқа воқеа-

ни ҳам ҳикоя қилгим келганди. Ҳали айтдим-ку, сени деб ҳамма нарсдан кечиб юборгандим, онам ҳам кўзимга кўринмай қолганди. Ҳеч кимга, ҳеч нимага парво қилмай қўйгандим. Ёши қайтган инсбурклик бир савдогар тез-тез келиб, бизникида узоқ ўтириб кетадиган бўлибди-ю, шунга ҳам эътибор бермабман, бундан ҳатто суюниб юрдим, чунки у киши баъзида ойимни театрга олиб кетарди, мен ёлғиз ўзим уйда қолиб, сен тўғрингда бемалол хаёл сурардим, сени пойлардим, бу мен учун бирдан-бир улғу бахт эди. Кунлардан бир куни ойим қандайдир тантанали оҳангда мени хонасига чақириб, сенга айтадиган жиддий бир гапим бор, деди. Рангим оппоқ оқариб, юрагим гуп-гуп уриб кетди, кўнглида бирон шубҳа туғилган, бирон нарса сезган бўлса-я, деб кўрқдим! Ақлимга дарров сен келибсан, чунки мени дунё билан боғлаган сири асрорим сен эдинг-да! Бир вақт қарасам, ойим ўзи уялинқираб турибди, суйиб юзимдан бир-икки ўпди-да (қизик, ўпадиган одати йўқ эди), мени диванга, ёнига ўтқазди, тутила-тутила қизариб-бўзариб гап бошлади: хотини ўлиб тул қолган қариндошим менга уйланмоқчи, сени деб рози бўлдим, деди. Юрагим баттар гупиллаб уриб кетди, онаминг оғзидан бу сўзларни эшитганимда бошимга фақат бир фикр келди, сени ўйладим.

– Ишқилиб, ўзимиз шу ерда қоламизми? – деб зўрға тилим калимага келибди.

– Йўқ, Инсбрукка кўчиб кетамиз, Фердинанднинг у ерда чиройли уй-жойлари, боғи бор экан, – деди онам.

Шундан бошқа гаплари қулоғимга киргани йўқ. Кўз олдим қоронғилашиб кетди. Кейин билсам, ҳушимдан кетиб, йиқилибман. Онам нариги хонада кутиб ўтирган ўғай отамга шивирлаб, қўлларини кериб, гурс этиб ўзини ерга ташласа бўладими, деб гапирганини эшитиб қолдим. Шундан кейинги кунларда нималар содир бўлганини, мендек ожиза, норасида боланинг ота-она ихтиёрига қарамай, қандай курашганимни сенга

таъриф қилишдан ожизман. Ҳозир шуни ёзиб турганимда ҳам қўлларим қалт-қалт титраяпти. Сиримни ошкор қилишга юрак бормиди менда, бас, кўрсатган қаршилиқларим ҳам шунчаки беҳуда ўжарлик эди. Кейин ҳеч ким мен билан бу ҳақда гаплашмади ҳам, ўз билганларини қилаверишди. Мактабдалиқ вақтимда менга билдирмасдан кўчиш тараддудини кўриб бора-веришди; ҳар куни уйга қайтиб келганимда қарасам, ё бир нарса сотилган ёки олиб кетилган бўларди. Кўз олдимда биз турган квартира билан менинг ҳаётим ҳам барбод бўла борди. Бир кун мактабдан келсам, одамлар ҳамма уй анжомларимизни жойлаб, олиб чиқиб кетишибди. Қуп-қуруқ ҳувиллаб қолган хоналарда тахт қилиб қўйилган сандиқлар, онам билан менинг буклама икки каравотимиз турибди: биз яна бир кун тунаб, эрта билан Инсбрукка жўнаб кетишимиз лозим эди.

Шу куни сендан йироқда яшолмаслигимни аниқ тушундим. Нажоткорим ёлғиз ўзинг эдинг. Ўша кезларда нималарни ўйладимикин, дурустроқ муҳокама юритиш қўлимдан келдимикин, буни ҳануз билолмайман. Онам қаёққадир кетганди шекилли, шартта ўрнимдан туриб, мактаб қўйлагимда сеникига кириб бордим. Ўз ихтиёрим билан борганим йўқ, қандайдир энгиб бўлмас бир куч мени эшигинг томон судрарди. Аъзойи баданимда қалтироқ туриб, шол одамдай оёқларимни аранг судраб босардим. Ниятим нималигини ўзим ҳам билмасдиму, лекин оёқларингга бош қўйиб, ўзингга хизматкор, чўри қилиб бўлса ҳам мени ёнингда олиб қол, деб ёлворишга ҳам рози эдим! Ўн беш яшар қиз боланинг эси пастлигидан куларсан, деб кўрқаман; лекин азизим, ўшанда совуқ даҳлизингда кўрқиб-титраб турганларимни, қандайдир сеҳрли кучга бўйсуниб, титроқ қўлларимни гавдамдан узиб олгандай кўтариб, бутун бир умрдай туюлган бир лаҳзалик даҳшатли курашдан кейин қўнғироқ тутмасини босишга қўлимни қандай мажбур қилганларимни бир

билсанг эди, мендан кулишга ўзинг ҳам уялардинг. Тўсатдан келиб урилган қаттиқ қўнғироқ товуши ва ундан кейинги сукунат ҳали ҳам қулоғимдан кетган эмас, шунда аъзойи баданимдаги, бутун қон қотиб қолгану, юрагим уришдан тўхтагандай бўлди, фақат қадам товушингга қулоқ солиб турганимни биламан, холос.

Аmmo сен ёнимга чиқмадинг. Ҳеч ким чиқмади. Уйда йўқ эдинг шекилли, Иоганн ҳам ул-бул харид қилгани кетган бўлиши мумкин. Оёғимни аранг судраб, вайрон, шип-шийдам квартирамизга қайтиб келдим, азбаройи ҳолдан кетганимдан бориб, қандайдир бир тугунга ўзимни таппа ташладим, қулоғимда ҳамон қўнғироқ товуши жаранглар эди. Тўрт қадам босибману, бир неча соат тизза бўйи қор кечиб юргандан ҳам беш баттар чарчабман. Лекин нима бўлса ҳам мени олиб кетмасларидан бурун сен билан кўришиб, гаплашиб олиш истаги тобора кучайиб аланга ола берди. Худо ҳақи, бошқа бирон нарса хаёлимга ҳам келгани йўқ, дунёдан беҳабар эдим, бунинг сабаби шу эдики, сендан бошқа бирон кимсани ўйлаган ҳам эмасдим; фақат сени кўриш, яна бир марта кўриш, ўзимни ёнингда ҳис этиш орзусида эдим. Жонгинам, ўша кеча, узундан-узоқ мудҳиш тун бўйи сени кутиб ётдим. Онам ўрнига ётиб, кўзи уйқуга кетиши билан секин даҳлизга чиқиб, пойқадамингга қулоқ солиб туравердим. Тун бўйи, январнинг совуқ кечасида мижжа қоқмай сени кутиб чиқдим. Ҳолдан кетиб, аъзойи баданимда оғриқ турди, ўтирай десам, ўриндиқ ҳам йўқ, ҳолдан кетганимдан кейин, эшик тагидан совуқ уриб турганига қарамай, муздек ерга кўйлакчан узала тушдим. Одеядга ўраниб олсам ҳам бўларди, лекин иссиқ элитиб кўзим уйқуга кетиб қолса, қадам товушларингни эшитмай қоламан, деб кўрқдим. Совуқ жонимдан ўтиб, букланган оёқларимнинг томири тортишиб, азоб едим, қўлларим дир-дир титраб чиқди, бир оз исиниб олиш учун дам-бадам

Ўрнимдан турардим, қоронғи йўлагимиз совуқ зиндондай жой эди. Шунга қарамай, сени ўз тақдиримни кутгандай кутиб туравердим.

Ахири, – кечаси соат икки ё учларда бўлса керак, – кўча эшигининг очилиб-ёпилгани, кейин зинапояда қадам товушлари қулоғимга чалинди. Совуқни ҳам сезмай қолибман, таним олов бўлиб ёниб туришига қарамай, эшикни оҳиста очиб, истиқболингга отилмоққа, оёғингга бош қўймоққа шайланиб турдим. Ўшанда нима қилаётганимни ўзим ҳам билмасдим. Қадам товуши яқинлашиб, шамчироқ кўринди. Титроқ қўлларим билан эшик дастасини ушлаганча сенмикинсан ёки бошқа бирон кишимикин, дея иккиланиб турдим.

Ҳа, азизим, ўзинг эдинг, лекин ёлғиз эмасдинг. Аста кулганинг, ипак кўйлакнинг шитирлаши ва шивирлаган овозингни эшитдим, қандайдир бир хоним билан қайтиб келган эдинг уйингга...

Шу кеча қай аҳволга тушганимни ўзим ҳам билмайман. Эрта билан, соат саккизда мени Инсбрукка олиб кетдилар, ортиқ қаршилиқ кўрсатишга мажолим қолмаганди.

Болагинам кеча кечқурун жон берди, агар тирик юриш менга яна насиб этса, яна ғариблигимча қолавераман. Эртага қора кийинган кимсалар келиб болагинамни, жигарбағрим, нуридийдамни тобутга солиб олиб кетадилар. Ким билсин, дўстларим ҳам келишар, гулчамбар ҳам олиб келишар, лекин тобут ёнига қўйилган гулдан менга не наф? Менга тасалли беришади, овутиш учун униси-буниси гапириб кўради, лекин бундан менга нима фойда? Бари бир, биладан, яна ёлғиз ўзим қоламан. Одамлар орасида ёлғиз қолишдан ҳам даҳшатлироқ нарса бормикин дунёда? Бунини мен ўн олти ёшимдан ўн саккиз ёшимгача Инсбрукда ўтказган ўша узоқ икки йил мобайнида билдим, ўшанда мен оиламда хўрланган асира синга-

ри кун кечиргандим. Мулойим табиатли, камгап ўгай отам менга яхши кўз билан қарарди; онам шўрлик бирон гуноҳ қилиб қўйгану, шуни ювишга ҳаракат қилгандай ҳамма истакларимни бажо келтирар, ёш йигитлар кўнглимни олиш пайида бўлишарди, лекин мен қандайдир қайсар, ўжарлик билан ҳаммани ўзимдан бездиришга ҳаракат қилардим. Сендан йироқда менга бахтнинг ҳам, кўнгилхушликнинг ҳам кераги йўқ эди. Атайлаб ўзимни-ўзим қийнаб, ёлғизлик ўтида ёниб юравердим. Янги уст-бош олиб беришса, киймасдим, концерт, театрларга боришга унамасдим, шаҳар атрофидаги сайргоҳларга борувчиларга аралашмасдим. Остона ҳатлаб кўчага чиқмадим, десам бўлади, айтсам ишонмайсан, азизим, икки йил бадалида шу кичкинагина шаҳарчада билган кўчаларим ўнтадан ҳам ошгани йўқ. Ғам-ғуссадан бошим чиқмади, лекин ғамдан халос бўлишга ҳам раъйим йўқ эди, айрилиқ ўтида ўртаниб, дард-алам шарбатининг ҳар бир томчисидан маст бўлиб юравердим. Шуниси ҳам борки, эҳтиросимдан халос қилишларини истамасдим, ёлғиз сен билан ҳаёт нашъасини сургим келарди. Кун бўйи қўлим ишга бормай, сени ўйлаб ўтирардим, сен тўғрингдаги ҳар бир майда-чуйда хотиралар, сени учратган кунларим, кўзим тўрт бўлиб кутганларимни қайта-қайта хаёлимдан кечирар, мана шу майда-чуйда ҳодисаларнинг ҳаммасини саҳнада кўргандай кўз олдимга келтириб, шу билан ўзимни овутардим. Ўтмиш онларини такрор-такрор эслаганимдан, бутун болалик чоғларим хотирамга шундай аниқ-равшан жо бўлиб кетдики, ўша узоқ йиллардаги ҳамма саргузаштларимни, худди кечагина қонимни тўлқинлатиб, ҳаяжонга солгандай яққол ва эҳтирос билан ҳис қиламан.

Ўша кезларда фикр-зикрим сенда эди, азизим. Сен ёзган ҳамма китобларни сотиб олгандим, номингни газетада тилга олсалар, ўша куни мен учун байрам бўларди. Ишонасанми, китобларингни тез-тез ва қай-

та-қайта ўқиганимдан улар менга ёд бўлиб қолган. Агар кечаси мени уйқудан уйғотиб, тўғри келган бир бетини ўқишса, уни ҳозир, орадан ўн уч йил ўтгач ҳам ҳеч адашмай, бемалол давом эттиравераман; ҳар бир калима сўзинг мен учун муқаддас оят бўлиб қолган. Олам ҳам, назаримда, сен туфайли мавжуд; Вена газеталарида концертлар, премьералар ҳақида босилган эълонларни ҳам қайси бири сенга манзурлигини билиш ниятида ўқирдим-да, қош қорайганда узоқдан сени кузатиб борардим: залга кирганинг, бориб жойингга ўтирганларингни ҳам кўриб турардим. Шуларни минг марталаб кўз олдимга келтирардим, чунки сени концертда фақат бир марта кўргандим-да.

Бироқ буларнинг, бир ғариб-норасиданинг изтироб чекиб, ўзини ўзи даҳшатли қийноққа солганларини узундан-узоқ ҳикоя қилишнинг нима ҳожати бор, ҳеч қачон ҳеч нимадан шубҳа қилмаган, ҳеч нарсани пайқаманган одамга буни ҳикоя қилишнинг ўзи лозимми? Айтгандек, ўша кезларда чиндан ҳам мен норасида эдимми? Ёшим ўн етти, ўн саккизга тўлган, кўча-кўйларда йигитлар қайрилиб қараб қолишарди, менинг бундан баттар жаҳлим чиқарди. Сендан бўлак бирон кимсани севиш ёки шунчаки кўнгил ёзишни хаёлимга ҳам келтирмасдим, бундай бўлиши асло мумкин ҳам эмасди, бу тўғрида ўйлашнинг ўзини хиёнат деб билардим. Сенга бўлган эҳтиросим аввалгидай эди, лекин норасидалик даври тугаб, ҳис-туйғуларим уйғониши билан бу муҳаббатим янада оташин, яна ҳам нозик тус олиб, балоғатга етди. Беихтиёр қалб амрига бўйсуниб, эшигинг олдида кўнғироқ тугмасига бармоғини босган қиз боланинг фаҳми етмаган нарса, яъни ўзни туҳфа қилиш, қучоғингга кириш бирдан-бир фикру зикрим бўлиб қолди.

Таниш-билишларимиз мени юраксиз, одамови дейишарди, нега деганда, тишимни-тишимга қўйиб юрардим, ичимдагини сиртимга чиқармасдим. Лекин юрагимда секин-аста қатъият, жасорат етила борди.

Венага, ёнингга қайтиб боришни туну кун ўйлайдиган бўлиб қолдим. Феъли атворим бошқаларга гарчи ту-туриқсиз кўринган эса-да, айтганимни қилдим. Ўгай отам бадавлат одам эди, мени ўз қизидай кўрарди, лекин тирикчилигимни ўзим ўтказаман, деб қаттиқ оёғимни тираб туриб, ахири, Венага бориб, бир қариндошимизнинг кийим дўконига ишга кирдим.

Туман тушган куз кунларидан бирида, – ҳа, шундай кун ҳам бор экан-а! – Венага етиб келганимда дастлаб қаёққа йўл олганимни сенга айтишнинг кераги бормикин? Жомадонларимни вокзалда қолдирдим-да, югуриб бориб трамвайга чиқдим, – трамвайи қурмагур ҳам худди судралиб бораётгандай, ҳар тўхтаганида юрагим бир орзиқиб тушарди, – трамвайдан тушдим, тўғри эски уйимизга қараб югуриб кетдим. Деразаларингдан чироқ шуъласи тушиб турарди, суюнганимдан кўзларимга ёш қалқди. Мени жуда совуқ кутиб олган, шовқин-суронлари қулогимни қар қилаёзган шаҳарга, назаримда, энди жон киргандай сезилди, сенинг яқинлигингни, сўнмас орзу-хаёлимнинг ушалишини ҳис қилгандай бўлдим. Узоқларда, тоғ-тошлар, дарёларнинг нарёғида сенга қанчалик ёт бўлсам, ҳозир, деразангдан нур таратиб турган юпқа ойнак ҳам сенга интизор кўзларимни шунчалик тўсиб турганига фаҳмим етмас эди-да. Юқорига, ундаги нурга, қадрдон уйингга қараганимча қотиб тураверибман, уйинг назаримда бутун бир олам эди. Шу дақиқаларни роса икки йил орзу қилгандим, ахири орзум ушалди. Чироғинг ўчмагунча шу илиқ, ғира-шира оқшомда деразангдан кўз узмай тураверибман. Кейин ўзимга макон излаб кетдим.

Шу алпозда ҳар куни кечқурун деразанг тагига келиб, интизор бўлиб турардим. Дўконда иш оғир эди, соат олтигача мадорим қурирди, лекин иш билан овуниб ғам-аламларим бир қадар енгиллашарди. Шу кунларимга ҳам шукур айтардим. Дўкон эшик ва деразаларининг темир қопқалари тарақлаб ёпил-